

Färentuna härad.

Socknar: Adelsö, Munsö, Ekerö, Färentuna, Hilleshög, Sånga, Skå, Lovö. Adelsö hörde under medeltiden till Trögds hundare, och Ekerö räknades till Övre Törs eller Svartlösa hundare av Södermanland.

Från Färentuna härad äro kända sammanlagt 52 runristningar. Av dessa äro 9 numera försvunna och endast kända genom äldre uppgifter: U 2, 12, 16, 20, 21, 33, 39, 44, 51. Att de äro försvunna behöver emellertid icke betyda, att de äro förstörda, utan endast att de f. n. äro oåtkomliga (U 20, 21) eller dolda. En eller annan torde i framtiden kunna återfinnas. Förstörd är U 2, sannolikt även U 12 och U 33. Av U 2 finnes ingen avbildning bevarad. Några av de här upptagna ristningarna äro endast obetydliga fragment: U 3, 5—9, 13, 20, 21, 26—28 (26 och 27 utan runor).

För Joh. Bureus voro från detta härad 8 inskrifter kända: U 2, 16, 29, 30, 32, 33, 35 och 51. De utgöra alla hans egna uppteckningar och äro samlade på ett ställe i hans anteckningsbok. Sannolikt härröra de därför från en och samma resa. Inskriften på Svartsjö-stenen (U 35) har emellertid även M. Aschaneus sett och läst.

Märkligt nog finnas från detta härad inga handlingar kvar bland »Ransakningar om antikviteter 1667—84», med undantag av en kortfattad och intetsägande relation från Adelsö (avtryckt av H. Schück i *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien* 2, 1933, s. 347). Förmodligen ha de blivit utplockade och använda i samband med Hadorphs resa 1676 och ha sedan förkommit.

Tillsammans med tecknaren J. Leitz företog Joh. Hadorph år 1676 en antikvarisk resa genom häradet, varvid alla runstenar, som man kunde få kännedom om, uppsöktes och avritades. I Hadorphs verk *Färentuna Häradz Runestendar* (1680), varmed en början gjordes för publicering av det genom Antikvitetskollegiet insamlade materialet, upptagas följande 23 inskrifter: U 1, 11, 12, 14, 16, 17, 22, 23, 29, 30, 32—36, 39—45, 50. Joh. Peringskiöld har enligt sin egen uppgift i nov. 1686 avritat 4 runstenar i Ekerö och Lovö socknar (se H. Schück a. a. 3, 1933, s. 153). Tydligen åsyftar han U 15 och 18 på Ekerö, U 46 och 47 på Lovö; träsnitten av dessa äro nämligen i *Bautil* signerade med hans initialer (J. P.). Dessutom har han utfört en ny teckning av Hovgården-stenen på Adelsö (U 11) och granskat inskrifterna i Adelsö kyrka (U 1), på Ekerö (U 16, 17) och vid Hillersjö (U 29). I sitt stora verk *Monumenta Sveo-Gothica* meddelar Peringskiöld avbildningar av samma 23 inskrifter, som hade varit kända för Hadorph och dessutom följande 10: U 2 (efter Bureus), 13, 15, 18, 20, 21, 24, 26, 46, 47. Träsnitten av U 13, 20, 21, 24 och 26 äro icke signerade. De röja emellertid Leitz' enkla och torra stil och torde ha blivit tecknade av honom under resan 1676. Att Hadorph ej tog dem med i sitt tryckta verk kan bero på att de allesammans äro tämligen obetydliga fragment.

För stormaktstidens fornforskning hade alltså sammanlagt 33 inskrifter från Färentuna härad blivit kända. Dessa finnas alla avbildade i *Bautil*, med undantag av U 2, 13, 20, 21, 24 och 26. Av U 2 fanns såsom nämnt icke någon bild, och de osignerade träsnitten av de övriga fem ha av någon anledning icke kommit med i *Bautil*.

Under 1700-talet kommo ytterligare tre runinskrifter i dagen: U 37, 38 och 52. Dessa finnas emellertid icke upptagna i Liljegrens *Runurkunder* (1833), som till de 33 från 1600-talet kända endast har lagt ännu en, den på 1820-talet påträffade Björkö-stenen (U 4).

Senare under 1800-talet ha tillkommit fyra: U 6, 9, 19 och 31, och under 1900-talet elva: U 3, 5, 7, 8, 10, 25, 27, 28, 48—50.

1. Adelsö kyrka.

Pl. 1.

Litteratur: B 276, L 331, D 2: 54. J. Hadorph, *Färentuna Häradz Runestenar* (1680), n:r 22; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 223; O. Celsius, *Svenska runstenar* 1, s. 22; N. H. Sjöborg, *Samlingar för Nordens fornälskare* 3 (1830), s. 24; V. Dahlgren, *Antiqvarisk-topografisk beskrifning öfver Färentuna härad*, 1851 (ATA), s. 32; UFT h. 14 (1888), s. 338; E. Brate, ANF 19 (1903), s. 227 f., *Anteckningar* (ATA); H. Rydh, *Adelsö* (*Svenska fornminnesplatser* n:r 15, 1930), s. 35, *Förhistoriska undersökningar på Adelsö* (1936), s. 201.

Äldre avbildningar: J. Leitz 1676 (hos Hadorph a. a., Peringskiöld a. a. och B 276); Sjöborg a. a., fig. 123 (sannolikt endast efter Leitz' träsnitt, rättat efter Peringskiölds läsning i *Monumenta*); Dybeck a. a.; Brate 1901 (ATA).

Runstenen är inmurad på insidan av sakristians N vägg, o. 80 cm. från golvet. Den sitter upp- och nedvänd, så att ristningens nedre del vänder uppåt. Tidigare har den legat som tröskelsten mellan kyrkan och sakristian; år 1680 anges dess plats som »Alsnöö Sakerstie Tröskil». Peringskiöld meddelar, att »Wid Kyrkians anläggning i första landzens allmenna Christendom, för 8 eller 900 åhr sedan, hafwa dess Byggmästare uthi grundwalen nederlagt någre, långt tillförene i hedendomen uthuggne Runestenar, af hwilka den första finnes under Sakerstije dören med denne Form och Runer, som iag af sielfwa originalmonumentet således läsit och befunnit hafwer ...» Enligt ett visitationsprotokoll 1829 (ATA) befanns den ännu »liggande i Sacristi dörren». Dahlgren uppger däremot 1851, att den »numera blifvit flyttad från golfvet till väggen i sacristian», och Dybeck 1865, att den »nu är inmurad i sakristians norra vägg innantill».

Röd sandsten. Höjd 1,19 m., bredd (på mitten) 1 m. Ytan har genom långvarig trampning blifvit jämn och glatt. Ristningen är svårt skadad, delvis alldeles avnött och utplånad. Där den är bäst bevarad — på ristningens nedre del och på dess v. sida — utgöres den av smala skarpa linjer. Till stor del ha de blifvit avnötta ända ned i botten, så att ristningen endast framträder som en svag skuggning på stenytan. Inom slingan synes ha funnits ett kors, men endast övre korsarmen och en del av den vänstra äro någorlunda tydligt bevarade. I slutet av 1600-talet har inskriften, av Leitz' teckning att döma, varit bättre bevarad; hans avbildning förefaller att vara fullt pålitlig. Rundjurets huvud finnes här fullständigt i behåll, men av ornament på stenykans mitt finnas endast svaga spår.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

[as]kil : lit : rita : stin : þa[na · - f -] - : u[n] - - : faþur : [si]n [-u-]a : kuþ[an]

5 10 15 20 25 30 35 40 45

Æskill let retta stein þenna [æftir] ..., faður sinn, [bonða] goðan(?).

»Eskil lät resa denna sten efter ..., sin fader, en god bonde(?)»

Till läsningen: Av 1 a finnes intet i behåll, av 2 s endast nedre delen (svagt). Icke stungna äro 4, 7, 10, 15 i, 41 k. Fr. o. m. 3 k t. o. m. 18 a äro runorna väl bevarade; de båda sista, 17—18 þa, dock svagare. Det följande stycket av inskriften, i runslingans övre del, är så gott som fullständigt bortnött. 29—33 faþur är tydligt, likaså 41—43 kuþ. 40 a är sannolikt, men ej fullt säkert. Endast hst är tydlig; nedre delen av runan står i en avflagring, och av bst finnes

endast en svag skugga. De föregående runorna 37—39 äro totalt förstörda. — Leitz: 21—29 -flu · un - i, 37—45 iupi · kupain. — Peringskiöld: 17—28 pansi : ifti : unki, 37—45 kubi · kupain. — Dybeck: av runorna 21—29 intet, av 37—45 endast 41—43 kup. — Brate: 21—29 ifti : at : ulmui (»mycket svårläst»), 37—45 kuba : kupan. »Den första runan **k** är nästan svagast, den andra **u** rätt tydlig, av den tredje **b** synes under skynket både stav och bågar, men svaga . . . Sista runan är ett ganska tydligt **a**. Ordet är alltså **kuba**.»

Peringskiöld, som ju åberopar en egen granskning av originalmonumentet för sin läsning, översätter inskriften sålunda: »Eskill lät skrifwa på denne Steen till åminnelse efter sin fader Unge, som war en god och redelig Gubbe, eller gammal mann.» Han tillägger: »Men där någon skulle heller behaga Sahl. Hadorphs Lectur och uthtydning, så finnes den uthi hans 1680 åhrs genom trycket framwiste Runstens Prof således uthsatter och verterader: Eskil lät rita Sten denna öfwer Une Fader sin. Hielpe Gud. Hwilket doch förmodeligen ingen lærer kunna bifalla, efter som sådan mening inthet finnes på sielfwa Steenen, uthan gubbi gudan (som där tydeligen läses) är en gammal och redelig Mans Ähretijtel.» Hadorph bygger på sin egen granskning och Leitz' teckning av stenen. — »Inskriften är ännu tydlig och läses med lätthet», anmärker N. H. Sjöborg; men det är tydligt, att hans läsning är hämtad från Peringskiölds *Monumenta*. Med skäl framhåller han, att »det är sällsamt att på en runsten finna ordet Gubbe, hvilket i alla fall ej är gammalt».

Brate ger följande tolkning: »Äskil lät resa denna sten efter åt [H]olmir(?), sin fader, gubbe god.» »Det är uppenbart», framhåller Brate, »att **kuba kupan** fullständigt motsvarar **buanta kupan** ock dess väkselrimer i så många andra inskrifter, att alltså **kuba** är en synonym med *bonde* i denna användning ock således däck 'hedersnamnet på husbonden i det fornsvenska bondehemmet' . . . Allt synes sålunda tala för att denna inskrift uti **kuba** uppvisar ordet *gubbe*.» Brates tolkning sammanhänger på det närmaste med hans härledning av ordet *gubbe* ur ett fornsv. *gofer boandi* 'god bonde' och anföres som stöd för denna. Det måste emellertid framhållas, att även om denna härledning vore riktig, en dylik kortformsbildning, uppkommen i barnspråk eller i vardagsspråk, skulle passa så illa som tänkbart såsom hedrande epitet i en vikingatidens minnesinskrift. Det är även att märka, att i detta fall attributet **kupan** 'god' (som ju enligt Brates etymologi låg inneslutet i substantivet) är tillagt ännu en gång, vilket alltså måste innebära, att man redan totalt skulle ha förlorat känslan för att *gubbe* hade uppkommit ur *gofer boandi*. Nu är emellertid som bekant ordet *gubbe* 'gammal man' f. ö. belagt mycket sent (o. 1500, se *SAOB*). Det är utan tvivel en i barn- och vardagsspråk uppkommen användning av ordet *gubbe* 'rund och tjock figur, klump' (se om detta O. von Friesen, *Om de germanska mediageminatorna*, 1897, s. 41 och *ANF* 18, 1902, s. 53 f., E. Hellquist i *NTfF* 3 Række, 12, s. 52 f.). Det förefaller därför ytterst osannolikt, att ordet *gubbe* 'gammal man' skulle föreligga i Adelsö-inskriften. — Om mansnamnet *Gubbi* se U 51.

Tyvärr är läsningen och tolkningen av inskriftens slut oviss. Om runan 40 har varit **i** (Leitz, Peringskiöld) och 39 **b** (Peringskiöld), skulle man kunna förmoda ordet *hialpi* 'hjelpe', ristat **hilbi**, **ialbi** eller möjligen **hialbi**. Ett **l** skulle lätt ha kunnat bli felläst som **u**, ett **a** som **k**; inskriften var tydligen svårt skadad redan på 1600-talet. De sista runorna **ain** (Leitz, Pering-

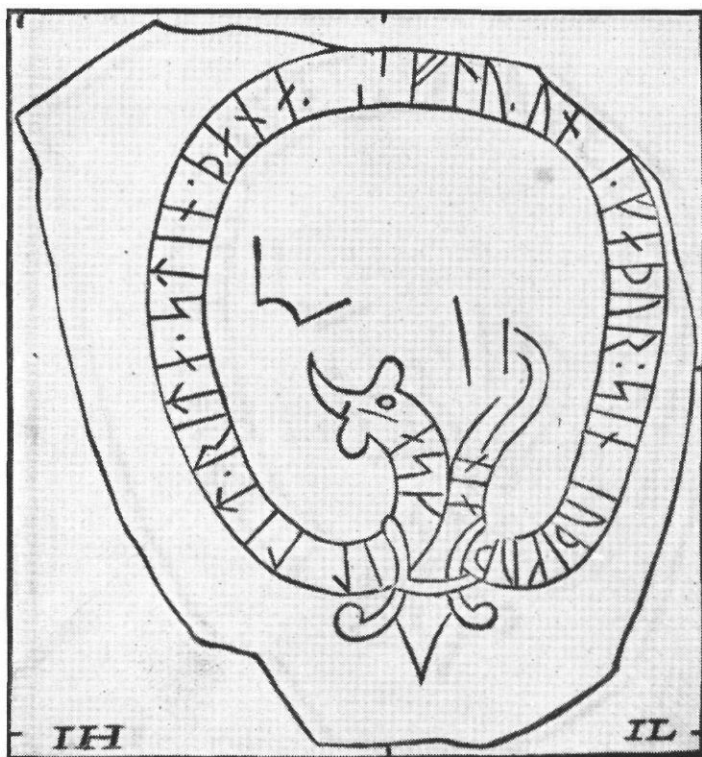

Fig. 1. U 1. Adelsö kyrka. Efter B 276.

skiöld) kunna vara felläsning för **ant**. Inskriften skulle sålunda ha slutat med önskeformeln »hjelpe Gud anden» (**hialbi kup ant**). Om emellertid runan 40 är **a**, blir denna tolkning omöjlig. Man måste i så fall förmoda, att inskriften slutat med ett substantiv i ack., följt av adj. **kupan** 'god'. **kupain** (Leitz, Peringskiöld) måste då vara fel för **kupan**.

2. Adelsö kyrka.

Litteratur: L 332. J. Bureus, F a 6 s. 82 n:r 177 (Bureus' egen uppteckning), F a 5 n:r 3, F a 1 s. 4; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 224; O. Celsius, SR 1, s. 468; UFT h. 14 (1888), s. 338; H. Rydh, Förhistoriska undersökningar på Adelsö (1936), s. 201.

Runristningen, som numera är förstörd och försvunnen, fanns på 1600-talet enligt Bureus »För Kyrkedören» och enligt Peringskiöld »uthan för Waknhusdören, på en stor kulliggiande Runehäll, af rödachtig Sten, dock nu af senaste wädeld i det af trä gjorde wakenhuset, så förbränder och i stycken sönderslagen, att man nu mehra föga skrifft der på märkia kan.» Den är känd endast genom Bureus' uppteckning av inskriften. Någon avbildning har icke blivit bevarad.

Inskrift (enligt Bureus i F a 6):

yfaigr · auk · . . . þþorn þair litu · raiða · staina · þisa at · ernbiorn · faður · sen · kup · hielbi sil hans ·

Ofæigr ok . . . ðbiorn þair letu ræisa stæina þessa at Ærnbiorn, faður senn. Guð hielpi sial hans.

»Ofeg och ...-björn de läto resa dessa stenar efter Ärnbjörn, sin fader. Gud hjelpe hans själ!»

Till läsningen: Runorna **l y**, **5 g** och **40, 54, 61 e** äro tydligt stungna. **l u** är emellertid icke stunget i F a 5. Runorna **n** och **o** ha bistav endast på huvudstavens högra sida. Även **a** har ensidig bistav, på huvudstavens vänstra sida: 3, 7, 27, 30, 33, 37, 38, 49, 69 **a**; däremot med bistav som skär huvudstaven: 16, 24 **a**. I F a 5 finnes ordskillnadstecken även på de stäl- len, där det saknas i F a 6: efter 14 **n**, 18 **r**, 37 **a**, 64 **i**, 67 **l**.

Ur ljudhistorisk synpunkt anmärkningsvärd är teckningen av brytningsdiftongen med **ie** i **hialbi** (om nu läsningen kan anses betryggande). Se E. Brate o. S. Bugge, *Runverser*, s. 23 n. 6; Ad. Noreen, *Altschwedische Grammatik* § 96; A. Kock, *Svensk ljudhistoria* 2, s. 353 f. Jfr *Södermanlands runinskrifter*, s. 183 med där anförda belägg från sörmländska inskrifter.

Det andra namnet, där de båda första runorna äro okända, har förmodligen varit *Guðbiorn* eller *Auðbiorn*.

Ofæigr synes ha varit ett under vikingatiden vanligt mansnamn. Utom här förekommer det i följande inskrifter: U 32 och U 43 (möjligen också U 23), L 9 Sigtuna, L 41 Kumla, Övergrans sn, L 49 Kålsta, Häggeby sn, L 53 Skedvi, Häggeby sn, L 57 Rölunda, Häggeby sn, L 63 Linda, Sko sn, L 72 Ramsta, Gryta sn, L 239 Onslunda, Tensta sn, L 254 Ramsjö, Björklinge sn(?), L 320 V. Ryds kyrka, L 577 Marma, Lagga sn, L 724 Tjursåker, Vårfrukyrka sn, Sö 57, 134, 321, Ög 207, 208, 214, 236, L 1769 Levede kyrka, Gotl.(?). Vidare i inskriften på Forssa-ringen (L 1952). Under medeltiden blir det sällsynt; Lundgren och Brate ha endast tre belägg på *Ofegh* och ett på biformen *Ovagh*. Isl.-no. *Ófeigr* är tämligen vanligt. Ursprungligen är *Ofæigr* et binamn, ett adjektiv med betydelsen 'saadan som Skjæbnen har beskikket et langt Liv'.

3. Alsnö hus, Adelsö sn.

Pl. 1.

Litteratur: B. Thordeman, Dagbok och anteckningar från utgrävningen av Alsnö hus (ATA).

Fragmentet påträffades under antikvarien B. Thordemans utgrävning av Alsnö hus sommaren 1916 13 m. rakt S om byggnadens sydvästra hörn (schakt 23). Det bar spår av murbruk och har tämligen säkert varit använt som byggnadsmaterial. — Förvaras i Statens Historiska Museum (inv.-n:r 15825: 1126).

Sandsten. 0,41 × 0,34 m.

Inskrift:

aslu-a . . . ulbi +
5 10

Runan 4 är skadad men har sannolikt varit u. Skadad är också nedre delen av runan 6; om den har varit a är ovisst.

4. Björkö, Adelsö sn.

Pl. 2.

Litteratur: L 334, D 2:55. Brev från Alex. Seton till Riksantikvarien J. G. Liljegren 16. 8. och 5. 12. 1826 (ATA); Liljegren, anteckning (ATA); N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830), s. 12 f.; G. Stephens, Old Northern Runic Monuments 3, s. 61; Statens Historiska Museum, Kort beskrifning utarb. af O. Montelius (1872), s. 49 (även i följ. upplagor 1874, 1877, 1880, 1886, 1897, 1901, 1906, 1909, 1912); Statens Historiska Museum. Vägledning: Forntiden. [Utarb. av S. Lindqvist] (1923), s. 94; S. Bugge i ATS 5, s. 103; UFT 14 (1888), s. 339; O. von Friesen, Upplands runstenar (i: Uppland 2, 1908), s. 452, 2 uppl. (1913), s. 6, 17, Runorna i Sverige (3 uppl., 1928), s. 37, Runorna (1933) s. 154; Birka 1, utg. av G. Hallström (1913), s. 16 f.

Äldre avbildningar: J. G. Liljegren, Fullständig Bautil, n:r 334 (ATA); Sjöborg a. a., fig. 108; Dybeck a. a.; foto i ATA (använt för avbildningar av v. Friesen och G. Hallström).

Om fyndet av runstenen meddelar N. H. Sjöborg i sin skildring av fornlämningarna på Björkö följande: »Af detta slott eller Ruin, som nu kallas Borgskans, ser man ännu murverk och däromkring vallar, som ännu innantill hafva 3 à 4 alnars höjd . . . Hela skansen är 308 alnar lång och har åt sjösidan varit otillgänglig i anseende till bärgets stora branthet. Det var här inne uti skansen åt bärgssidan, som jag år 1821, fann en sten med 2:ne Runrader . . . Denna sten har sedermera blifvit flyttad till Björkö by och där begagnad till trappsten, men slutligen blef Brukspatron Alexander Seton däraf ägare, som bortslog stenens nedre del, för att så mycket lättare kunna i papper aftrycka Runorna, hvarefter han aflämnat stenen till Kongl. Antiquitets-Arkivet.» Något avvikande äro de uppgifter om fyndplatsen, som Alexander Seton några år senare (1826 ^{16/s}) lämnar i brev till Liljegren: »Här med följer den ende Run-inskrift som man vet af på Björkö. Runstenen stog på yttre sidan af Borgen midt emellan söder och Norr, på Östra sidan. Hade någon gräfvit under den, för så kallad Jorde-Gods, och stenen sedan ramlat utföre åt Gärdesgården nedanföre. En torpare förde bort den till sin stugu, till en Dörr-sten vid fot ingången. Jag har låtit afhugga den delen af stenen som innehöll eller som bar Runinskriften . . . Men det förmodas at denna lilla run-inskrift, i original kunna förvaras uti Kong. Samlingen för efterkommande.» På en plan över borgen, som Seton senare (1826 ^{5/12}) sänder Liljegren, har han utmärkt fyndplatsen: »För det Andra är speciel plan öfver Borgen. D är ungefärligen stället på östra sidan af borgevallen, der Runstenen fordom stått; eller den rödartad flata sandsten innehållande vid ena kanten en runinskrift — och hvilken Runinskrift är inlefvererad till Kongl. Academien. Jag let afhugga den och har redan länge

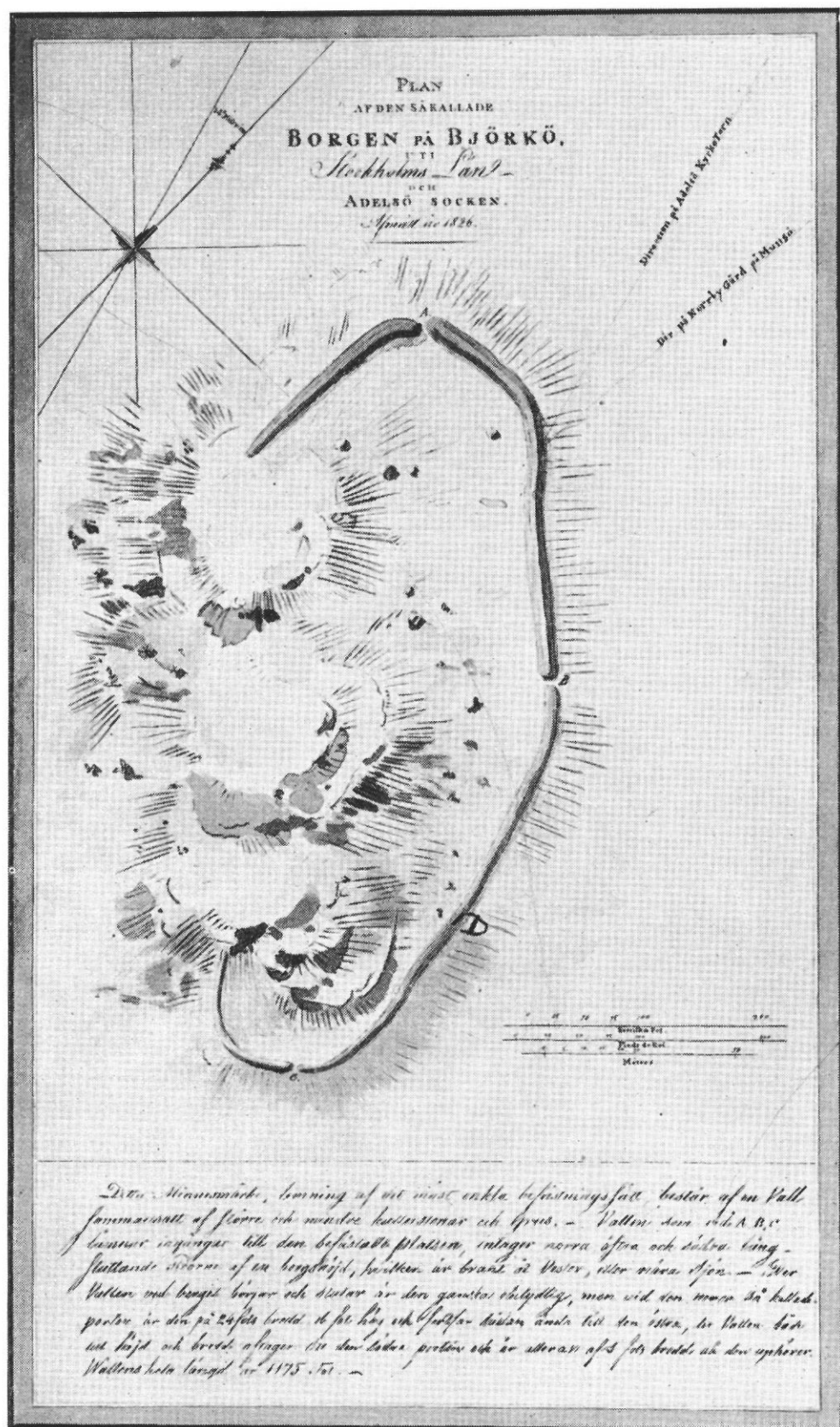

Fig. 2. Plan över borgen på Björkö, uppmätt av A. Seton 1826.
D utmärker fyndplatsen för runstenen U 4.

Museum (1872): »På östra sidan om borgen stod fordom en vacker runsten, hvilken, sedan han kullfallit, blifvit lagd som dörrsten utanför en torparens stuga. År 1826 inlemnades till museum det afslagna stycket af denna sten.» — I Vägledningen 1923 omtalar S. Lindqvist runstenen i samband med fynd ur mansgravar på Björkö såsom en »med runinskrift försedd del av en sandstenshäll, som varit rest vid dylik mansgrav nedanför Borgen». Säkerligen är detta en slutsats på grund av inskriftens innehåll. — Orimlig är Dybecks uppgift, att »Stycket, hvarå denna ristning förekommer, uppgifves vara sprängdt ur det berg, å hvilket Björkö ringmur finnes.»

sedan (för några Månader sedan) inlämnad till Herr Professoren beskrifning om den samma. Ungefärligen sålunda till utseende. Och mera gafs ej till då Herr Professor Sjöborg beskref utseendet, flere år tillbakas. Också ville jag knappast tro, det mera af inskriften har någonsin gifvits till.»

Sjöborgs och Setons uppgifter om stenens ursprungliga plats stämma ej alldeles överens. Sjöborg uppger, att han påträffade stenen »inne i skansen»; Seton, att den »stog på yttre sidan af Borgen . . . på Östra sidan» och att den »sedan ramlat utföre åt Gärdesgården nedanför». Det är härvid att märka, att ehuru Sjöborg borde anses mest vittnesgill, hans uppgifter äro nedskrivna först flera år senare, tryckta år 1830. Det är möjligt, att hans minne av fyndet och av förhållandena på platsen ej längre var så säkert. Å andra sidan var stenen vid Setons besök 1826 flyttad och låg som tröskelsten vid en torparens stuga. Han kan sålunda endast bygga på uppgifter av Björköbor, som han utfrågat. Full visshet om var stenen ursprungligen har stått eller legat står uppenbarligen icke att vinna. Icke heller veta vi, hurvida den har haft något direkt samband med andra fornlämningar.

Liljegren meddelar (L 334), att stenen hört hemma »i borgskansen (upptagen år 1826)» och att det är »Hr. Alex. Seton, som den funnit». Setons uppgifter ligga tydligen till grund för Montelius' meddelande i Vägledningen för Statens Historiska

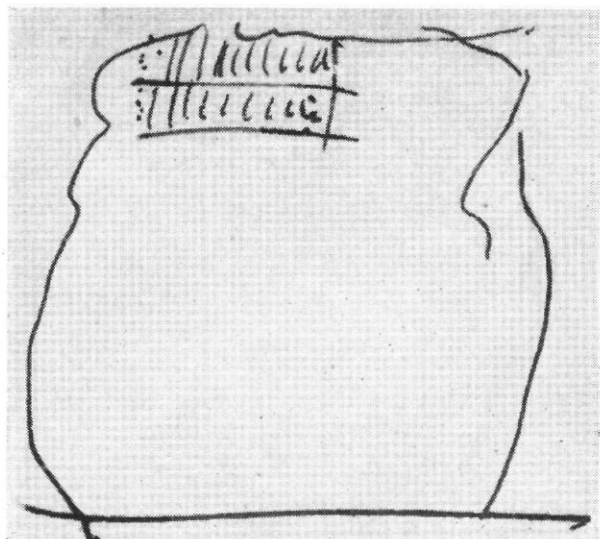

Fig. 3. U 4. Björkö, i runstenens ursprungliga form.
Skiss av A. Seton i brev till J. G. Liljegren d. 5.12.1826.

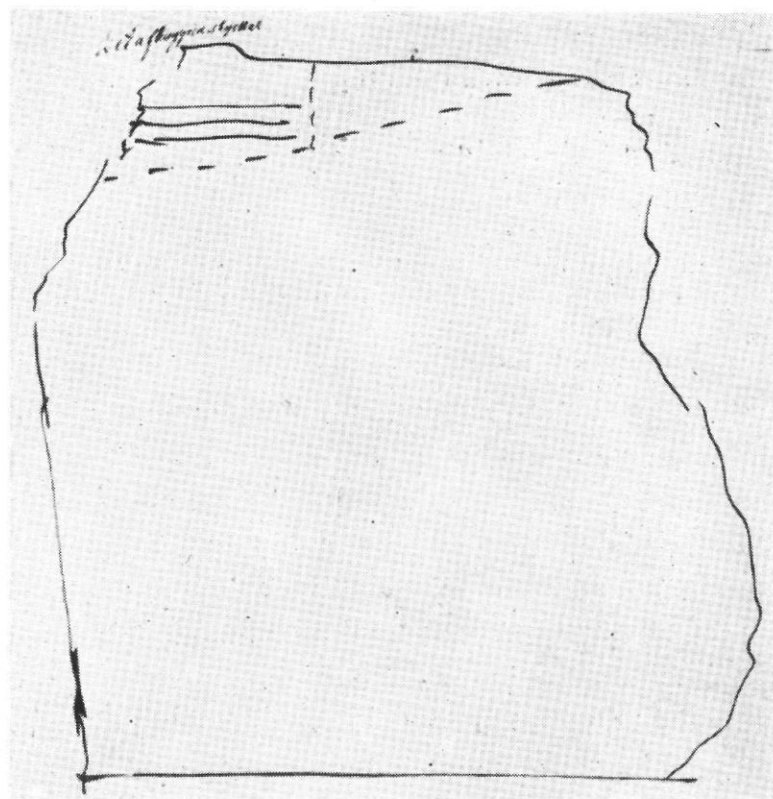

Fig. 4. U 4. Björkö, i runstenens ursprungliga form.
Teckning i J. G. Liljegren, Fullständig Bautil (ATA).

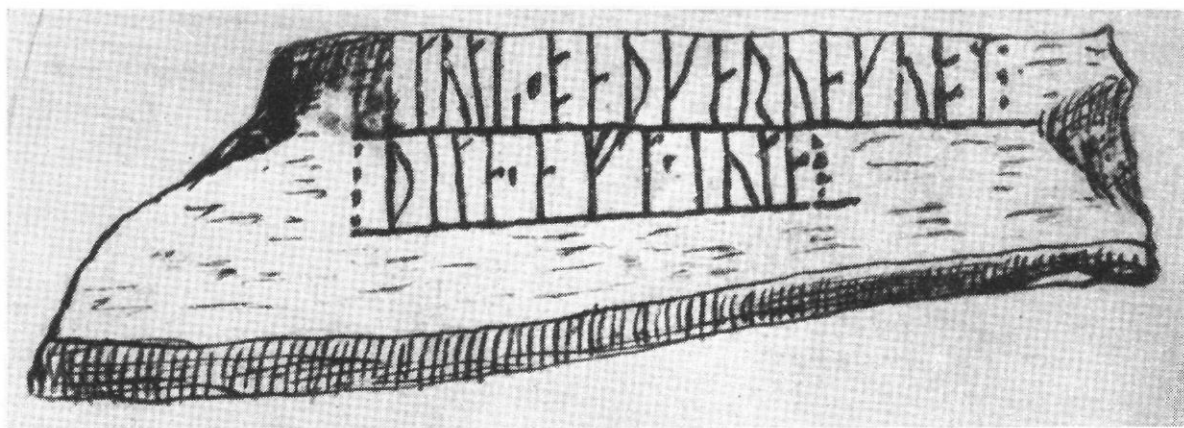

Fig. 5. U 4. Björkö. Teckning av okänd i J. G. Liljegren, Fullständig Bautil (ATA).

Kanske är detta blott en förvirrad tradition på grundval av det faktum, att det bevarade stycket är en avslagen del av en större sten.

Stenen, som sedan 1826 har tillhört Statens samlingar och varit utställd i museet, har inventarienummer 463:10.

Sandsten. $0,32 \times 0,15$ m. Stenens ursprungliga storlek och form framgår av Sjöborgs och Setons teckningar. Den har varit omkring 1,10 m. hög och omkring 1 m. bred. Det bevarade stycket med runristningen har utgjort övre vänstra hörnet. Att inskriften har varit anbragt här, synes tyda på att stenen verkligen har varit rest. Ristningen är — med undantag av det övre vänstra hörnet — väl bevarad; det förefaller därför sannolikt, att den varit skyddad på något sätt, exempelvis genom att stenen har legat omkullfallen med den ristade ytan nedåt.

Ornamentik saknas. Inskriften är fördelad på två rader, vardera stående på en ristad ramlinje med den nedre raden anbragt omedelbart under den övre. Denna är upptill begränsad av stenens ytterkant. Inskriften är i sin helhet i behåll, med undantag av skiljetecken och möjligen en runa i början. Runorna äro mycket jämnt och väl huggna, tydligen av en van ristare.

Inskrift:

tutir . baþ karua kubl ;
 5 10 15
 ; þita . aft . iuta ;
 20 25

Dottir bað gærva kumbl þetta aft Iuta.

»Dotter lät göra denna vård till minne av Jute.»

Framför runan 1 t är en flisa av stenen i övre v. hörnet avslagen. Ramlinjen under den övre raden går fram till en punkt i jämnhöjd med skiljetecknet t. v. i nedre raden, och härifrån finnas spår av en i rät vinkel uppåt gående linje. Sannolikt är detta nedre delen av en ramlinje, som på v. sidan har begränsat den övre runföljden. Mitt mellan denna ramlinje och runan 1 t finnes, alldeles invid avflagringens h. kant, ett kort, tydligen ristat streck bevarat; från dess nedersta del går avflagringens kant lodrätt ned mot ramlinjen. Utan tvivel har denna kant blivit bestämd antingen av en runstav eller ett skiljetecken, bestående av en följd korta streck. För det senare talar, att den ej har varit lika djup som runorna (t. ex. det följande t) och att den ej når fullt ned till ramlinjen. 1 t har sålunda sannolikt varit inskriftens första runa, ehuru det icke kan anses helt uteslutet, att den har föregåtts av en annan runa. Alla övriga runor i inskriften äro fullt tydliga och otvivelaktiga.

Sjöborgs läsning och tolkning äro rent fantastiska: »Jag läser *Singi* (eller *singin*) *Oadkar vekuondina afan* (eller *afai*) *Uno*. Jag tyder, Odinkar söng vecko-anden (eller själmässan hvarje vecka) öfver Unno. Sjelfva formen visar, att stenen ej kunnat vara upprest såsom en Runsten, utan snarare att den varit altarbord i någon kyrka eller kapell. Christna läraren Unno kom till Björkö omkring år 930, blef där några få år, och dog äfven i Sverige. Odinkar den äldre kom omkring år 960 och predikade äfven i Björkö Christendomen. Således har Odinkar kunnat hålla själamässa öfver Unno.»

Liljegrens läsning är däremot riktig, med undantag av att han ej noggrant återger skiljetecknen. Han anmärker, att »runorna likna dem på Forsa-ringen.» — Dybeck läser likaså fullkomligt rätt.

Dottir är som kvinnonamn icke känt från någon annan runinskrift. Däremot är det flera gånger belagt i medeltida urkunder från Sverige (Lundgren), likaså från Danmark (Knudsen o. Kristensen). På Island och i Norge är det okänt; Lind hänvisar endast till ett ortnamn i Östfold, där det synes ingå. Inskriftens *tutir* kan givetvis också vara appellativet *dottir* 'dottern'. — 25—28 *iuta* är ack. av ett mansnamn, som även återfinnes i Ög 64 Bjälbo (gen. *iuta*). Möjligen återger det ett *Iuti*, egentligen ett tillnamn med betydelsen 'jute, jyllänning'. Det anger sålunda härstamningen. Birka stod som bekant i livliga förbindelser med Hedeby i Slesvig. En därifrån eller från någon annan ort i Jylland till Birka inflyttad man kan där ha fått tillnamnet *Iuti*, vilket efterhand helt ersatt hans egentliga namn. Under medeltiden är *Iute* belagt några gånger, både som tillnamn och som egentligt personnamn (Lundgren). *iuti* kan emellertid även, såsom Brate antager (Ög 64), återge ett fsv. *Iudde*, *Iodde* (Lundgren).

Om uttrycket *bað gærva kumbl þetta* se Sö 296.

Inskriften är tydligen en minnesinskrift. Huruvida den varit rest invid en grav, veta vi tyvärr icke. Att den icke har legat inuti en grav, framgår i varje fall tydligt av inskriftens formulering. Ristningens enkla skick, utan ett spår av ornamentik, sammanhänger med det tidsskede som den tillhör. De få runinskrifter med s. k. svensk-norska runor, som vi ha i behåll från det svenska fastlandet, ha alla samma enkla typ. »Birka blef ju som bekant ödelagd och öfvergifvet inemot år 1000 . . . Inskriften bör på grund af hvad som nyss sagts hänföras till tiden före år 1000» (v. Friesen).

Bugge har framhållit, att avståndet är ringa mellan Björkö och Kärnbo, där Södermanlands enda kända runinskrift med svensk-norska runor (Sö 176) har blivit funnen.

Björkö-stenen har samma former av **a**- och **b**-runorna som Rök-stenen, med bistavarna på h. sidan av huvudstaven. Även **t**-runans bistav har flyttats över till h. sidan; samma form av **t**-runan förekommer på Kärnbo-stenen och den småländska Gursten-stenen. Egendomlig för Björkö-stenen är **l**-runan, vars bistav tvärtom har flyttats över till v. sidan av huvudstaven.

5. Björkö, Adelsö sn.

Pl. 2.

Runstensfragment av röd sandsten, funnet i en stenhög i norra delen av svarta jorden på Björkö och år 1936 överlämnat av herr E. Karlsson, Björkö, till Statens Historiska Museum (inv.-n:r 21404). Storlek 25,5 × 13,3 cm. Stenens tjocklek omkring 5 cm.

På fragmentets ena sida, som har en tämligen jämn yta, finnas rester av en runristning. Runorna begränsas upptill av en ristad linje, nedtill av den avslagna kanten. Runorna äro de s. k. svensk-norska, liksom på U 4.

Inskrift:

snirir : us - - - -
5 10

Framför 1 **s** en rak linje, som förmodligen icke är någon runa, utan en kantlinje för inskriften. Runan 4 har krökt bistav och har sannolikt varit **r** (icke **p**), ehuru endast övre delen är bevarad. Av 6 **R** finnes endast ett litet stycke, men fullt säkert. Runan 7 har på h. sidan en rak bistav, varav ett litet stycke är i behåll, Då runan näppeligen kan ha varit **n** eller **r**, är **u** det enda möjliga. Efter 8 **s** finnes endast övre delarna av fyra raka streck i behåll.

1—6 **snirir** har sannolikt varit ett mansnamn, isl. *Snerrir*. Detta förekommer även U 128. Det följande har sannolikt också varit ett namn. De bevarade resterna synas tyda på att detta kan ha varit **usbaki**, *Ospaki*.

6. Björkö, Adelsö sn.

Pl. 2.

Litteratur: Statens Historiska Museum, Kort beskrifning utarb. af O. Montelius, 2 uppl. (1874), s. 58 (3 uppl., 1877, s. 60 o. s. v.).

De båda fragmenten, som ursprungligen ha tillhört samma runsten, anträffades år 1873 i Björkö by. De fördes till Statens Historiska Museum och ha varit utställda i samlingarna.

Ytterligare stycken synas ha anträffats 1875 i stenmurar i byn (Montelius' Vägledning, 3 uppl., 1877, s. 60). Vart de tagit vägen är icke bekant. Möjligen äro de identiska med ett eller annat av de fragment som senare framkommit (U 7 och 8).

Mörk, blågrå granit. Ristningsytornas storlek: A 36 × 30 cm., B 43 × 35 cm.

Inskrift:

A: × **a** B: **uk** × **eftir**

... *ok æftir* ...

»... och efter ...»

7. Björkö, Adelsö sn.

Pl. 3.

Fyra runstensfragment, funna i Björkö by. De ha länge förvarats där hos konstnären Gunnar Hallström men äro numera deponerade i Statens Historiska Museum.

Två av dem (A och B) passa någorlunda ihop och ha kunnat sammanfogas med stenkitt.

De övriga två (C och D) kunna möjligen ha hört till samma runsten, som av ornamentiken att döma måste ha varit ganska stor, men de passa ej omedelbart tillsammans inbördes eller med stycket A-B. Däremot kunna dessa fragment, som ha samma ljusa stengryt, icke ha tillhört samma runsten som fragmenten U 6.

Ljus granit. Ungefärlig storlek: A 45×29 cm., B 14×16 cm. (A + B 55×29 cm.), C 22×24 cm., D 50×40 cm. (ristningsytan 25×12 cm.).

Inskrift:

A: \times **porst** D: **in** (eller: **ni**)

porst[æinn].

»Torsten».

8. Björkö, Adelsö sn.

Pl. 3.

Ett fragment av en runsten, funnet i Björkö by. Liksom de föregående fragmenten (U 7) har det tidigare förvarats hos konstnären Gunnar Hallström men är numera deponerat i Statens Historiska Museum.

Granit. Storlek: 83×40 cm. Fragmentet kan knappast ha hört till samma runsten som fragmenten U 7 och i varje fall icke till samma sten som U 6.

9. Björkö, Adelsö sn.

Pl. 3.

Åtta små stenstycken med runskrift eller runslinga, funna i svarta jorden på Björkö. De förvaras nu i Statens Historiska Museum. Ett av fragmenten (inv.-n:r 5208) påträffades vid Hj. Stolpes undersökningar 1871—73; de övriga, med inv.-n:r 14134, 14201, 14980, 14926 (2 st.), 15140 (2 st.), ha funnits senare vid skilda tillfällen på olika håll inom svarta jorden. Ytterligare ett »runstensfragment» skall ha påträffats vid Stolpes undersökningar, men det har ej kunnat återfinnas. Det kan möjligen vara identiskt med en sandstensbit med ett par skåror, som emellertid icke kunna rubriceras som runor.

Huru de föremål ha sett ut, som fragmenten ha tillhört, är omöjligt att avgöra. Likaså, huruvida några av styckena ha hört samman.

Inskrift på de båda största styckena:

A: **- aþu** B: **uasa**

[f]aðu[r](?)

»fader»

10. Dalby, Adelsö sn.

Pl. 3.

Litteratur: Brev till Riksantikvarien från Gunnar Hallström ^{31/8} 1920; rapporter över undersökningar okt. 1920 av B. Schnittger och maj 1933 av E. Wessén; H. Rydh, Adelsö (Svenska fornminnesplatser n:r 15, 1930), s. 36, Förhistoriska undersökningar på Adelsö (1936), s. 200 f.

Äldre avbildningar: H. Rydh foto 1920.

Stenen hittades år 1920 på åsen N om gården, där ett gravfält är beläget (Rydh a. a. s. 10, 39 f.). Enligt en lämnad uppgift skulle den ha anträffats i ett litet grustag i åsens västra kant, närmast vägen; »stenen skulle hava legat dold i gruset, utan ett spår av 'svart',

i sned ställning, tydligen ditfallen från ett högre läge». »Att den tillhört gravfältet, vare sig den stått ensam på en hög eller legat inne i en sådan, är däremot klart», uttalar Schnittger i sin undersökningsrapport. Var och hur stenen ursprungligen har varit placerad är sålunda nu omöjligt att veta, om den har haft något samband med en grav som har förstörts eller om den har stått rest på gravfältet utan någon grav. Såsom Hanna Rydh påpekar, har den icke karaktären av en rest sten, och hon lutar snarast, även med hänsyn till inskriftens art, åt den meningen, att den har legat i en grav. — Stenen fördes år 1920 till Adelsö kyrka, där den nu förvaras i sakristian.

Röd sandsten. Höjd 0,93 m., bredd 0,42 m. Ytan är ganska skrovlig och har uppenbarligen icke blivit tilljämnd före ristningens anbringande. Ristningen står i två rader, den ena utefter ena långsidan, omramad av två kantlinjer, den andra, kortare, innanför, utan någon inre kantlinje. Den yttre raden är 58 cm. lång och 9 cm. bred, den inre 24 cm. lång. Runorna äro mycket fint ristade, tämligen grunt; men de flesta äro tydliga och säkra. Inskriften synes sakna skiljetecken.

Inskrift:

Yttre raden: **af**₅**ty**₁₀**bisontistnsai**₁₅

Inre raden: **aklkukaiþif**_{20 25}

Till läsningen: Inskriften synes sakna ordskillnadstecken. Före 1 **a** finnes en rak stav, som troligen utgör ett ramstreck, förbindande de båda runorna omgivande kantlinjerna. Mellan 2 **f** och 3 **t** finnas spår av ristning, men någon runa har här icke haft plats. 4 **y** är tydligt stungen. 11 **i**: kan möjligen ha varit ett **n** (däremot icke **a**). Mellan 13 **t** och 14 **n** förefaller ytan att vara skadad. Möjligen har här funnits en runa, men inga säkra spår finnas numera. I 19 **k** finnes endast en bistav till höger synlig; runan kan emellertid möjligen ha varit **m**. 21 **k** osäker. 22 **uk** en tämligen klumpigt tecknad binderuna, ej fullt säker. 25 **þ**, knappast **b**.

De sex första runorna kunna tolkas **aft ybi**, d. v. s. *Aft Öpi* »Efter Öpir». Av den övriga delen av inskriften har jag icke kunnat få språklig mening.

Vid min undersökning har jag icke funnit några säkra stöd för misstanken, att ristningen har kommit till i senare tid. Denna tanke har tydligen också varit helt främmande för de arkeologer som undersökte stenen på själva fyndplatsen kort tid efter dess anträffande.

11. Hovgården, Adelsö sn.

Pl. 4, 5.

Litteratur: B 277, 1136, L 333. Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Färentuna Häradz Runestentar (1680) n:r 23; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 324 f., Ättartal för Swea och Götha Konunga Hus (1725), s. 29 f.; J. F. Peringskiöld, Sogubrot af Nockorum Fornkongum i Dana oc Svía veldi (1719), förordet s. 3; O. Celsius, Svenska runstenar 1, s. 23; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 213 f.; N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830), s. 25; V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA), s. 33; UFT h. 14, s. 338; E. Brate o. S. Bugge, Runverser, s. 72; E. Brate, Pireus-lejonets runinskrift (ATS 20:3), s. 30 f., Svenska runmästare, s. 85, Sverges runinskrifter, s. 75 f., Anteckningar (ATA); O. von Friesen, Upplands runstenar, s. 57 f.; H. Rydh, Adelsö (Svenska fornminnesplatser n:r 15, 1930), s. 32 f., Förhistoriska undersökningar på Adelsö (1936), s. 203.

Äldre avbildningar: Leitz 1676 (hos Hadorph a. a. och B 1136); Peringskiöld a. a. (och B 277); Sjöborg a. a. fig. 115; Dybeck (ATA); Brate 1901 (ATA och i H. Rydh, Adelsö, s. 22); von Friesen a. a.

Ristningen finnes på ett jordfast stenblock, beläget på Hovgårdens norrgårds mark, o. 125 m. NÖ om kyrkan och SV om Alsnö hus, på N sidan om vägen ned till ångbåtsbryggan, o. 70 m. från vägen (se H. Rydh, *Adelsö*, fig. 1 n:r 9, Förhistoriska undersökningar, kartan n:r 53). Strax nedanför stenen finnes en källa. Av Hadorph anges platsen vara »Nordan Kongzhuset i

en Wreet». Om omgivningarna se även B. Thordeman, *Alsnö hus* (1916). — Den ristade sidan av stenblocket lutar något bakåt. Ytan, som är ungefär triangelformig, har varit omsorgsfullt jämnad före ristningen. På h. sidan var en del av ristningen skadad och oläslig redan på 1600-talet, och inskriftens mening kommer därför alltid att bli ofullständig och oklar. Stenytan har i senare tid även blivit ganska skörbränd; enligt uppgifter lämnade 1933 lär man för icke så länge sedan ha eldat invid densamma både för brygning och vidjesvedning. För att förhindra dess hastiga förvittring blev den år 1935 konserverad.

Ljus, finkornig granit. Höjd 1,78 m., bredd (över ristningens mitt) 1,15 m. Ristningen är icke djup, men rätt tydlig.

Inskrift:

rapu : runar : ret : lit : rista : toliR : bry[t]i : i rop : kunuki : toliR : auk : gyla : litu : ris . . . - : þaun : hion
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
 : eftir . . . k : merki || srni . . . || hakuṇ · þap : rista
 70 75 80 85 90 95

Rað þu runar. Rett let rista Tolir bryti i Roð kunungi. Tolir ok Gylla letu ris[ta . . .], þaun hion æftir [si]k(?) mærki . . . Hakon bað rista.

»Tyd du runorna! Rätt lät rista dem Tolir, bryte i Roden, åt konungen. Tolir och Gylla läto rista (dessa runor), båda makarna efter sig till en minnesvård . . . Håkon bjöd rista.»

Till läsningen: Intet skiljetecken vid inskriftens början och slut. Tydligt stungna äro 11, 69, 76 e, 28, 50 y, 49 g. Däremot ostungna 14, 54 i. Övre delen av runorna 28—31 är borta, på grund av avflagring utmed stenens kant; runan 29 är dock på 1600-talsteckningarna ett tydligt t. Runan 31 kan icke ha varit annat än i; det finns inga spår av bst upptill. Mellan 31 i och 32 r finnes intet skiljetecken. 32 är fullt tydligt r. Efter 59 s följer en större avflagring, som i den yttre slingan tagit bort inskrift på o. 70 cm. Skadan fanns redan på 1600-t. Sannolikt har här stått **rista : runar : þisar**; av sista runan i denna följd, r, finns h. bst i behåll. 68 n har sin bst lutande mot v. och är sålunda strängt taget ett felristat a. Efter 73 r följer en avflagring, som har förstört 2 runor (knappast 3). 74 k är tydligt; därefter följer ett :. Mellan detta skiljetecken och 75 m finnes ingen runa, men stjärtspetsen av en ormslinga är här lagd in över runslingan. Efter 79 i finnes intet spår av ristning inom huvudslingan. — Därefter skola sannolikt de runor läsas, som stå nedtill t. h., innanför huvudslingan: 80—83 **srni**, alla fullt tydliga. Avståndet från 83 i till avflagringens kant är större än det vanliga avståndet mellan runor i denna del av inskriften; det är därför ovisst, om här har funnits någon fortsättning. — På motsvarande plats t. v. innanför huvudslingan står inskriftens avslutning. Runorna 88 n, 89 b, 90 a, 91 þ äro skadade, men tillräckligt säkra.

Hadorph och Leitz: 5—9 **runoi**, 11 i, 13 r, 21—25 **to ir**, 28 u, 49 k, 63 i; 66—68 **ion** saknas, likaså 73 r, 74 k och 76 e. — Peringskiöld: 5—9 **runar**, 11 i, 13 l, 21—25 **to : ir**, 28 u, 38 **uk**, 49 k, 63 a, 65—68 **hion**, 73 r, 74—79 **auk : imirki**, 80—83 **krni**. — Sjöborg återger endast i litografi Peringskiölds läsning. — Dybeck: 11 i, 21—25 **toir**, 26—30 **brupi**, 49 k, 69 n, 74—79 **auk : imirki**, 80—83 **srni**. — Brate: 11 e, 21—25 **tolir**, 28 u, 31—34 **trop** (h. bst till 31 t »visar sig tydligt i synnerhet mot spetsen»), 49—52 **gyla**, 74—79 **k : mirki**, 80—83 **srni**. — v. Friesen: 11 e, 21—25 **tolir**, 28 y, 31—34 **i rop**, 49—52 **gyla**, 74—79 **k : imerki**, 80—83 **srni**.

Av de båda teckningarna i *Bautil* är Peringskiölds den korrektare och fullständigare, särskilt vad själva inskriften angår. Som så ofta har han här satt en ära i att överträffa det resultat, som hade uppnåtts av Hadorph och dennes medhjälpare. Denna »ofullkomliga afskrift» ger, framhåller han, ingen mening. Därför har han »sielfwa monumentet för dess märkvärdighet

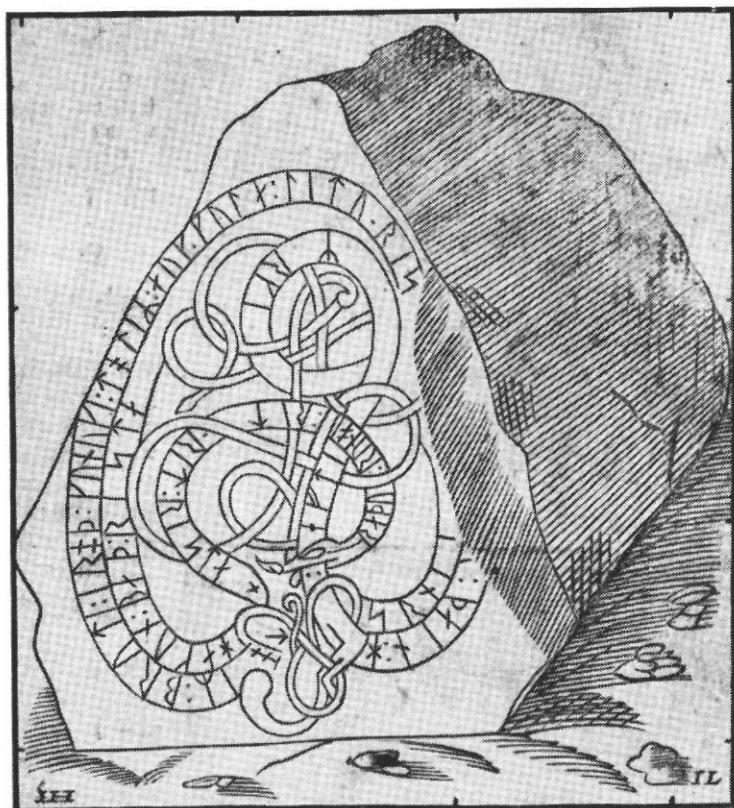

Fig. 6. U 11. Hovgården. Efter B 1136
(sign. av J. Hadorph och J. Leitz).

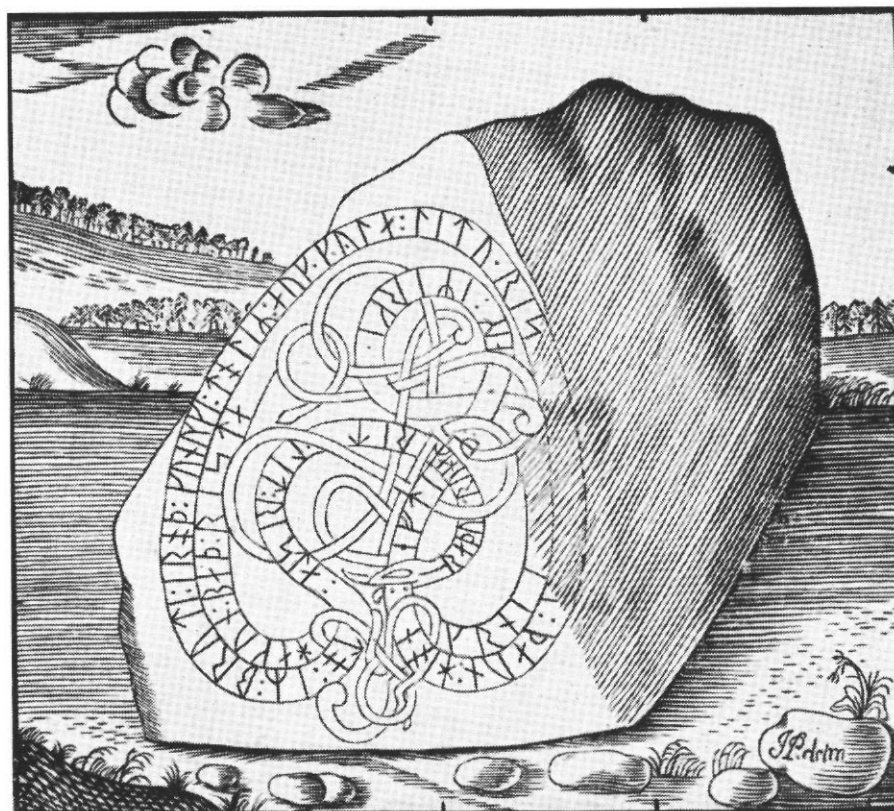

Fig. 7. U 11. Hovgården. Efter B 277
(sign. av J. Peringskiöld).

skull med egne ögon och händer å nyo afritat och efter sin rätta form uthsticka låthit». Av inskriften ger han följande tolkning: »Konung Håkan befalte at uthugga denne Steen; Utthyd Runerna; män lätt hugga Ritningen, då the bröte och öfwerwunne Konung Iröd (: Herröd), Tole och Gyla läto rista i denna Steen, och desse begge Ehta Hion bestälte detta då straxt där effter till märke och Segerteckn. Grane uthhögg Runorna.» Han kommenterar inskriften sålunda: »Ingen gemen Bonde eller ringa Betiänt understår sig att in på en Konungs gård och ägor något särdeles byggia eller inrätta, mindre till att biuda och befalla något Monument eller Märke där uprättas, warandes Konungarnas egen myndighet att biuda och befalla, samt låtha Tropheer och Segerteckn upprätta. Och såsom Denne Segersteen står brede wid det gamla Konungshuset i sielfwa Hofgården, såsom föreberättat är; Altså hafwer denne på Stenen nämpnde Hakon ofehlbart warit En Konung i Sverige, fast hans Titul, som då allom bekant warit, inthet föruthsättes.» Med detta namn finnas i Sveriges historia två konungar: Håkon Ring och Håkon röde. »Den senare Håkans namn eller Segersten lærer detta inthet wara emedan han uthi de 13 åhr som han regerade aldrig hade nogot krig, uthan satt i frijd och rolighet, mehrendeles wistandes i Westergötland, där han både war födder och omsider afsomnade. Men högbemälte konung Håkan Ring förde ett stort Krijg uppå Bråwallahed emot kong Harald Hildetann af Danmark, i hwilket 15 konungar, som wore på de Danskas sijda, slagne blefwo, föruthan Konung Heröd och Bose, som mycket sårade undkommo, sedan alt deras folk nederbrutit war, och vidare där om läses i Herödz Saga.» Ett **h** saknas ofta i runinskrifterna i början av ord; **iroþ** kan därför stå för Herröd. »Här till med betyga också alla våra Historier att fylkeskonungarna i desse Swea och Götha Riken hafwa sig ofta upsatt med krig emot Enwaldz-Konungarna innan de dem tijd efter annan af daga tagit och aldeles uthrotat.»

I inledningen till *Sogubrot af Nockorum Fornkongum* (1719) offentliggör den yngre Peringskiöld sin faders läsning och tolkning av Hovgården-stenen. Konung Håkan Ring var son till Olov Trätäljas son Ingjald och en syster till Harald Hildetand; han var systerson till Sigurd Ring och dennes medregent i Sverige; han hade sitt säte på Alsnö vid Björkö stad. Herröd omtalas i *Sogubrot* såsom konung i Östergötland och Södermanland efter sin fader Hervard

Ylving. I Brävallaslaget blev Herröd slagen på flykten. Det är denna händelse »wid pass åhr Chr. 735 efter Thormoders vthräkning», som omtalas på »Runestenen på Alsnö Kongl. Hofgård, hwilken på Kong Håkan Rings befallning såsom en Segerstod då blifwit vthuggen». Liksom i den äldre Peringskiölds *Ättartal* tolkas här inskriften sålunda: »Läs thessa Runor och Ritning, som Kong Hakun lät skrifwa, och befalte vthugga tå the bröto och öfwerwunno Konung Heröd. Tole och Gyla låto rista i thenna sten, och thesse begge ehta hion bestälte thetta tå straxt ther efter, til merke och åminnelse. Grane vthhögg Runorna.» Tole förmodas vara den i Sogubrot omtalade Tolafostre från Uppsala, som »förmåles hafwa tillijka med flere kämpar giordt dienst hos Konung Ring vti Bråwalla slaget».

Kritiken kom, skarp och sarkastisk, hos Brocman. »Jag bör härwid först ärinra, at, huru Håkan Rings Warelse utur gamla Historien med Gissningar och Motsägelsers Jämknings förswaras, hon likwäl alltid blifwer twifwelagtig. Wår säkra Historia nämner allenast Sigurd Ring, såsom Swerjes Öfwerkonung; hwilken Bråwalla Slag i synnerhet gjort namnkunnig. Men igenom Saxos Efterlåtenhet som förgätit denne Regents rätta Namn, och allenast nämner honom Ring, samt af wåre Skribenters Åtrå at sammanbinda hans oriktiga Ättartal och Tidräkning med de mera tillförlåtliga Isländska Efterrättelser, hafwa den förres Alfwer, Olof, Inge och Ingeld, som skal warit Rings Fader, kommit at blandas med desses Alrik och Erik, Alf och Yngwe, samt Jorund, och af Aune den Gamles Namn, hwars långlige Lifstid man trot bäst passa sig med Harald Hildetands, blifwit en Håkan, med det Tilnamn, som på Swea Konung wid samme Tid hos Saxo utan rätta Mansnamnet igenfinnes. Denna Ätträkning förekommer både hos Ericus Olai och ännu äldre Swenske Tidteknare. Hwilken, ehuru hon, tillika med Sigurd Rings Återställande, kunnat rättas, likwäl blifwit lemnad orörd, lika såsom man icke welat mista den några hundrade År för hans Tid i dennes Ställe influtne Håkan Ring. Til yttermera wisso skal nu anförde Runsten på Alsnö bewisa, at en sådan Konung icke allenast där Residerat, utan ock warit Sigurd Rings Medregent, fastän denne Håkan på Stenen icke nämnes Konung . . . Likaleds finnas fuller på så wäl Hr. Peringskiölds som Hadorphs Afritningar *Iroth* och *Kunugi*; men om med dessa Ord nödwändigt skal förstås Konung Herröd, och, än mera, den Herröd, som blef Ragnar Lodbroks Swärfader, och regerade i Östergötland, blifwer en annan fråga? Jag wil til Swar härpå, medgifwa at Skiljeteknen äro satta på sina rätta Ställen, hwilket än kan wara nog Twifwel underkastadt; Men därför är *Iroth* icke straxt Herröd, och *Kunungi* icke nödwändigt så nära med detta ord förknippadt, som Namnet eller Syslan med Mannen.» Brocmans egna försök att tolka inskriften äro mycket obetydliga. Han diskuterar ett par olika förslag, men kommer icke till något resultat.¹

Sjöborg låter visserligen påskina, att han själv har undersökt Hovgården-stenens inskrift. Men han återger endast bokstavstroget Peringskiölds läsning. Uteslutande ett visst kuriositetsintresse har hans tolkning: »Den rådige runristaren lät rista till den bortovarande Konungen Herröd; Toller och Kyle låto äfwen rista . . . de voro tjänare som efterlefde den som höll baneret, Håkan föranstaltade om teckningen af kretsarne.» — U. W. Dieterich (*Runen-Sprach-Schatz*, s. 100, jfr s. 205) framhåller, att »diese Inschrift ist dunkel, doch ist so viel klar, dass die ersten Worte 'Lies du!' bedeuten». — Sten Boije avstår, i *Upplands Fornminnesförenings Tidskrift* h. 14 (1888),

¹ En sen återklang av Peringskiölds tolkning av Hovgården-inskriften möter ännu i A. A. Afzelius' *Swenska Folkets Sago-Häfder*, bd 1 (2. uppl., 1844), s. 149 f., där det talas om kämparna i Bråwalla slag: »Slutligen må nämnas Konung Håkan Ring af Alsnön wid den gamla Björkönen i Mälaren. På denna ö hade den tiden uppstått ett litet hof af den gamla Ynglinga-ätten, som den ädelsinnade Harald Hildetand inkallat och beskyddade. Håkan war den fördrifna Konungasonen Olof Trätäljas sonson. Bland de många, som voro Herauds vänner, skall Håkan Ring hafwa warit honom mycket tillgifwen och efter hans död upprest på Alsnön den runsten till hans åminnelse, som ännu der finnes, med denna ristning: Red runristning; Hakon bad rista, då de bruto (öfwerwunno) Irod (Heraud) Konungen. Tole och Iula, äkta hjon, låto rista, Grane högg märke».

helt från att försöka översätta Hovgårdens-inskriften: »Inskriften är säkerligen felaktigt uppfattad och kan därför blott delvis översättas».

Med språkvetenskaplig metod är Hovgårdens-inskriften första gången föremål för granskning i Brates och Bugges *Runverser*. »Med ytterlig tvekan» framställer Brate sitt tolkningsförslag; »Tyd runorna! Rätt lät rista (dem) Tolir, konungens befallningshafvande i sjödistriktet. Tolir och **kyla** läto resa ... markarne efter ... Hakon befalde att rista». För tydningen av **bruti : i rop : kunuki** hänvisar han till uttrycket *iarls bryti i ropzs bo* i ÖgL. Dativen **kunuki** anser han här stå i genitiv funktion såsom nsv. 'förvaltare åt konungen'.

Bugge utgår ifrån att början av inskriften är i metrisk form, icke blott

rapu : runar : ret : lit : rista :

där alliteration och rytm är påtaglig, utan även det följande

tolir : bry[t]i : i rop : kunuki :

Alliterationens krav gör det då nödvändigt att antaga, att **rop** är felläsning för **bop**: »Toler Gaardsforvalter ... ifölge Kongens Paabud».

Brate fann till en början Bugges förslag mycket tilltalande. Vid undersökning år 1901 av själva inskriften konstaterade han emellertid, att den äldre läsningen **irop** på de båda *Bautil*-bilderna var riktig — något **b** kunde icke komma i fråga —, »så när som på första runan, som haft kännestreck upptill och varit **t**». Detta **trop** vill han tyda som ack. sg. av ordet fvn. *troð*, f., bl. a. 'indhegnet Vei ved Gaarden'. »På en tid, då borgen på höjden var bebodd, bör genaste vägen från densamma ned till kyrkan och Hofgården, där väl också då boningshus funnos, hafva fört öfver den nu odlade sluttningen förbi runstenen, hvarför det synes möjligt, att denna väg varit en inhägnad gata, vid hvilken runstenen legat. Att **trop** 'gatan' står som objekt till **rista** i stället för stenen vid gatan är en metonymi som säkert är tillätlig och pryder i en poetisk framställning.» — Sedan Brate meddelat Bugge sin nya läsning, föreslår denne att uppfatta **trop** som en dissimilationsform för *troðr*. »Jeg forstaar **trop kunuki** som Apposition till **tolir bruti** 'betroet for Kongen', d. e. 'betroet hos Kongen'. Da *troa* kan betyde 'betro', maa *trop* kunne betyde 'betroet'. Dativen *konungi* kan sammenlignes f. Eks. med oldn. *hann virðisk monnum vel.*» Ur metrisk synpunkt innebär Brates läsning en förbättring, då **tolir** och **trop** bära alliteration. — Brate ansluter sig till Bugges förslag, som han finner ge »en synnerligen passande mening», och han vidhåller denna tolkning ännu i sina senaste behandlingar av inskriften. I *Svenska runristare* ger han följande översättning av hela inskriften: »Tyd du runor. Rätt lät rista Toler fogde, betrodd av konungen. Toler och Gylla läto rista (dessa runor), de båda makarne, efter Hök(?). Alltid, runprydda vårdar (till minne skola vara), Hakon bad rista.» Efter 69—73 **eftir** bör den dödes namn ha följt; det har varit kort och slutat på **-k**. 80—83 **srni** »kan kanske tänkas vara en förkortning med omställning av **sirun**» Sö 86, 111; liksom där är det bestämning till **merki**. Framför detta **merki** vill Brate nu läsa **i** (liksom såväl Peringskiöld som von Friesen),

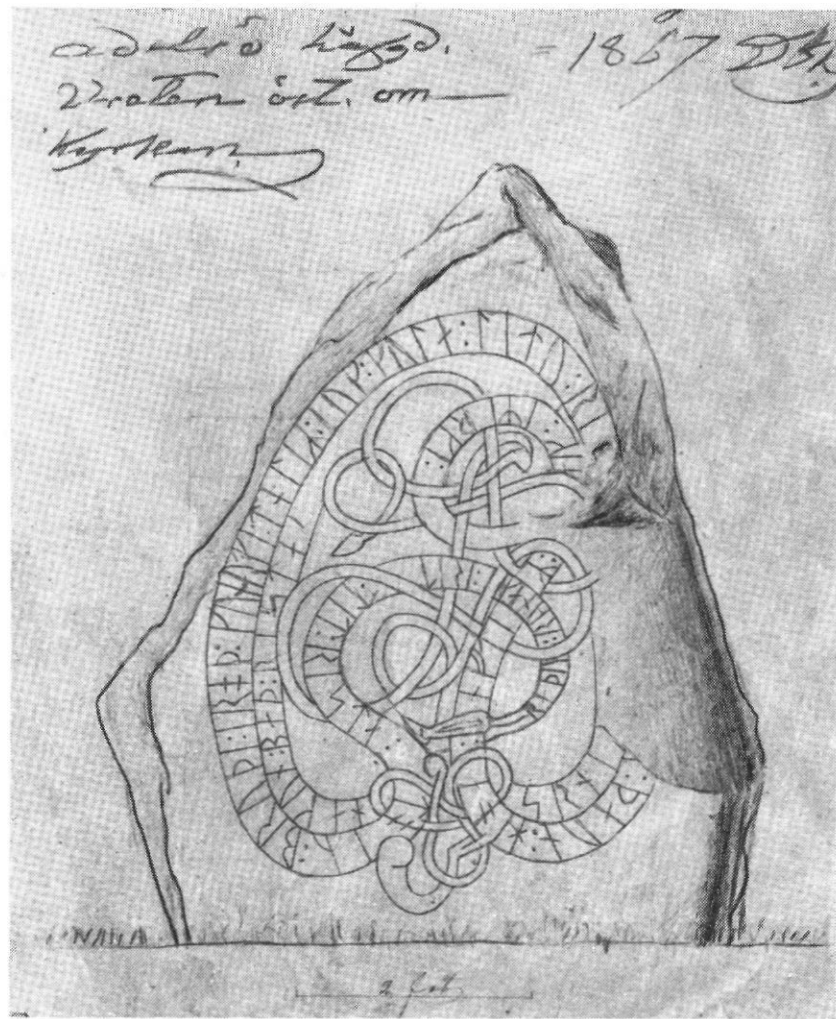

Fig. 8. U 11. Hovgården. Efter teckning av R. Dybeck 1867 (ATA).

ehuru han tidigare fullt riktigt konstaterat, att »detta i torde emellertid blott vara en del af ett ornament». Han uppfattar det som en form av fvn. *æ* 'alltid'. »Orden utgöra troligen udda versen av ett verspar, som t. ex. varit *i mærki sixon (at minnum skulu)*.»¹

På grundval av en egen granskning av inskriften ger von Friesen (1907, 1913) följande tolkning: »Läs du runorna; rätt lät Toler rodsförvaltaren rista dem åt konungen. Toler och Gylla läto rista (dessa runor), båda makarna, till minne af och vård öfver sonen(?) . . . Håkan föranstaltade ristningen». v. Friesen läser 80—83 **srni**, men han förmodar, att **r** är felristning för **u**.

1—4 **rapu** är imperativ av verbet *raða* 'råda; tyda, gissa' med enklitiskt efterhängt pronomen *þu* 'du'. Jfr U 29 Hillersjö, som börjar med samma **rapu**. En liknande uppmaning finnes i inskriften Sö 213 **raþi : sar : kuni** och i inskriften på Sparlösa-stenen, Västergötland: **raþ runar þar**.

Tolir är ett i runinskrifter ej ovanligt personnamn, se Sö 293. Sidiformen *Toli* synes ingå i svenska ortnamn (se Lundgren-Brate), den är vanlig i Danmark (O. Nielsen) och förekommer även i England (Björkman). Ett par gånger är den belagd även i Norge (Lind). Namnet är säkerligen en kortform av *þorleifr*. Om kvinnonamnet *Gylla* se Sö 213.

26—34 **bryti : i rop** 'bryte i Roden' är bestämning till **tolir**, satsens subjekt, sålunda sg. nom. Ordet *bryti*, m. är känt från en sörmländsk inskrift, Sö 42; stenen är rest av Sigvalde efter **brutia sin** (ack.). Vidare från ett par danska inskrifter, på Store Rygbjærg-stenen (*DRm* 2 n:r 12) och på Sönder Vinge-stenen (ib. n:r 49), vilka båda börja med samma ord: »Tofe bryte reste denna sten». I landskapslagarna är ordet *bryti* rikligt belagt; det betyder 'arbetsförman, gårdsfogde, förvaltare'. I Östgöotalagen (*Dr* 14) stadgas om böter för dråp av en bryte: för »konungs bryte i Uppsala bo» skall gäldas 40 marker, för »jarls bryte i Rodens bo» (*jarls bryti i roþzs bo*) 9 marker, för »biskops bryte i stavs och stols bo» likaså 9 marker, för »lagmans bryte» 6 marker, för »bondes bryte» 3 marker; »dem skall bonden taga». Böterna voro i detta sista fall desamma som för dråp av en träl: »Nu dräper en fri man en träl; han böte tre sådana marker, som man skall lösa honom med» (*Dr* 16). Bryten var sålunda enligt Östgöotalagen en ofri man. De förhöjda böter, som utgingo till konung, jarl, biskop eller lagman för dråp av deras brytar, voro ett slags hedersbot. Men endast konungens bryte var i böter likvärdig med en fri man. En »konungens man» (d. v. s. en fri man i konungens tjänst) var däremot först och främst »så högt gill som förut är sagt om fri man» (d. v. s. till 40 marker), och dessutom skulle gäldas en »konungens hedersbot», som Birger jarl bestämt till 40 marker. På samma sätt skulle för en hertigens eller en biskopens man gäldas full mansbot och därutöver en hedersbot av 9 marker (*Dr* 14:6—9). En bryte skulle svara för tionde och andra skyldigheter från den gård, som han var satt att förvalta (*ÖgL Kk* 9). Men han var icke köpgill, lika litet som träl: »Nu sitter bryte i bondes bo, och han är dens träl, vars bo han skall förestå. Bonden skall då göra köp, men ej hans träl» (*Km* 12). Enligt Västgöotalagen (*Ä* 17 pr) var bryte beroende av sin husbondes nåd. Om bryte och träl begå stöld tillsammans, »skall bryten hängas och ej trälen» (*Tj* 2:1). Att bryten i denna bestämmelse sättes i motsats mot trälen, betyder icke, att han själv var en fri man. Han befallde över de andra trälarna på gården och skulle därför givetvis bära ansvaret för vad de på hans tillsägelse gjorde. Om legodräng eller legokvinna, träl eller trälkvinna dräpte bryten i en gård, straffades det enligt svealagarna (*UL M* 15, *VmL M* 13, *SdmL M* 36:1) lika strängt som om de dräpt bonden själv; bryten var deras rätte herre. Att bryten även i svealanden betraktades som ofri, framgår av ett stadgande i Västmannalagen (*M* 24:8): »Dräper fri man en träl, äro böterna för honom tre och en halv marker. Bär han bondens nycklar och

¹ Något avvikande är Brates tolkning i *Sverges runinskrifter*, s. 75 f.

råder för alla lås (d. v. s. är han bryte) och blir dräpt hemma i gården, äro böterna för honom sju marker.»¹

Bryten var visserligen sin husbondes *miskunnarman*, men han kunde, om han åtnjöt sin herres förtroende, vara både ansedd och mäktig. Detta var givetvis särskilt fallet med konungens brytar, som ofta även voro hans ombud, hans länsmän. I Yngre Västgöotalagen omtalas *konungs bryti* i betydelsen konungens länsman, därför att han bodde på en kungsgård och förvaltade konungens uppdrag. En tjuv dömdes från tinget till kungsgården; konungens bryte skulle där taga emot honom (Tj 27). I Skånelagen betecknar *konungs bryti* detsamma som *konungs umbutzman*, konungens ombudsman.

Brate har sammanställt Hovgården-stenens **bryti : i rop** med Östgöotalagens *iarls bryti i ropz bo*. På ett annat ställe i samma lag (B 28 pr) skiljes mellan »härad som skattar både till konung och jarl» och härad som »skattar endast till konung». Jarlens bryte skulle uppenbarligen upp bära och förvalta de skatter som gäldades till jarlen; han var jarlens ombudsman. Jarlen — eller hertigen, som han även kallas i lagen (Dr 14: 7) — var befälhavare över ledungsflottan och innehade som sådan »Rodens bo», åtminstone i Östergötland och på Östgöotalagens tid. Hur länge han haft denna ställning är okänt. I Upplandslagen och de andra svealagarna omtalas jarlen icke i samband med ledungen.²

Tolir har säkerligen icke varit en *iarls bryti*, utan en *konungs bryti*. Han har bott på kungsgården på Adelsö. Uttrycket **bryti : i rop** torde icke ha inneburit, att han har varit »förvaltare å ett gods, som var anslaget till flottans underhåll» (von Friesen), utan att han har varit konungens ombudsman i Roden. Till Roden hörde under medeltiden icke blott kustlandet utmed Östersjön utan även de stora öarna i östra Mälaren: Lovö, Munsö och Färingö. Omedelbart innanför Roden låg då Björkö och Adelsö, som räknades till Trögden. Kungsgården på Adelsö hade sålunda ett förträffligt läge för en konungens bryte i Roden.

Inskriften på Hovgården-stenen vittnar om att en bryte och hans maka kunde i hög grad åtnjuta sin herres aktning och välvilja.

35—40 **kunuki** 'åt konungen', dativobjekt till **lit : rista**. Det kan däremot knappast, såsom Brate förmodar (*Runverser*, s. 73), uppfattas såsom bestämning till **bryti**, »såsom nsv. 'förvaltare åt konungen'».

Uttrycket *Rett let rista Tolir bryti i Rod kunungi* bör kombineras med de ord som stå omedelbart innanför slingan: *Hakon bad rista*. Det blir då klart, att konungen och Håkon är samma person. Det är på konungens önskan, som *Tolir* har låtit iordningställa inskriften. Jfr Jällingestenen (*DRm* 1, nr 2) **haraltr : kunuka : bap : kaurua kubl : pausi**, L 143 **stuopkil × bap · opuakan akua**, L 145 **þorkir × bap · ubir rista**, U 4 **tutir : bap karua kubl : pita**. Förmodligen har Håkon vid ett besök på kungsgården givit sin bryte befallning att ombesörja, att en runsten komme till stånd för gårdens prydnad. Hovgården-inskriften skiljer sig påfallande från flertalet runristningar därigenom, att den icke i första rummet har kommit till för att bevara minnet av en död frände, utan för

¹ Den norska Gulatingslagen uttalar, att *tver eru hans* (d. v. s. bondens) *hinar bezto ambatter : seta ok deigia ok tveir þrælar : þiønn ok bryti* (*Norges Gamle Love* 1, s. 70). För dessa fyra gäldades enligt Frostatingslagen högre böter än för andra trälar (ib. s. 234). Om innebörden av ordet *bryti* se f. ö. M. Calonius, *Om de forna trälarnes rätt i Sverige* (1836); H. M. Velschow i [Dansk] *Historisk Tidsskrift* 1 (1840), s. 112 f.; N. M. Petersen, *Bonde, Bryde og Adel* (i: *Annaler for nordisk Oldkyndighed* 1847, s. 228 f.; även i: *Samlede Afhandlinger* 3, 1873, s. 261 f.); L. Wimmer i *Aarbøger* 1875, s. 194 f. och i *DRm* 2, s. 102; Fritzners ordbok, art. *bryti*; H. Hildebrand, *Sveriges medeltid* 1, s. 81 f., 2, s. 102 f.

² H. Hildebrand (*Sveriges medeltid* 2, s. 109) har dock påpekat, att Upplandslagen i en flock om »vad som skiljer landets lag och Rodens rätt» (Rättegångsbalken 13) föreskriver, att »om någon vill . . . ställa sig under konungens eller hertigens dom, skall han göra det genom att vädja». »Hertigen» motsvarar här jarlen; att han nämnes i detta sammanhang, tyder på att han haft någon myndighet över den uppländska Roden.

att uppfylla en konungs önskan. Själva minnesinskriften kommer i andra rummet och spelar en underordnad roll. Huvudsaken var tydligen, att en vacker runristning kom till stånd.

Hovgården-stenens inskrift är av stort intresse därför, att den — såsom Sophus Bugge först har framhållit — omtalar en svensk konung och därigenom är närmelsevis daterad. Inskriftens **hakun** måste vara den konung Håkon, med tillnamnet röde, som omtalas såväl av den samtida Adam av Bremen som i den isländska Hervararsagans svenska kungalängd (jämte några andra isländska skrifter) och i Västgötalagens kungalängd. Adam, som synes ha avslutat sin krönika senast på sommaren 1074¹, lämnar (III: 53) följande redogörelse för de senaste händelser i Sverige, som kommit till hans kännedom: Efter konung Stenkils död (troligen år 1066) kämpade tvenne hövdingar, som båda buro namnet Erik, om makten. De stupade båda, och därmed var hela kungaätten utslocknad. Då rådde stor osäkerhet i riket, och kristendomens ställning blev svårt skakad; de biskopar, som ärkebiskopen i Bremen ordinerade för Sverige, vågade av fruktan för förföljelser icke begiva sig till sina stift utan kvarstannade i Tyskland. Skånes biskop fick övertaga omsorgen om de kristna församlingarna i Götaland, under det att i Svealand en hövding vid namn Gniph sökte stödja kristendomen bland folket. I ett tillägg (skolion 84) meddelar Adam några uppgifter, som senare — efter krönikans avslutande — hade kommit honom till handa: Sedan de båda Erikarna hade stupat, blev Stenkils son Hallsten konung. Han blev emellertid snart fördriven, varefter Anund från Ryssland inkallades. Sedan även denne avsatts — enligt ett annat skolion (140) därför att han var kristen och vägrade att offra till svearnas avgudar — valde svearna en viss Håkon (quendam Haquinum) till konung. Han ingick giftermål med »ynglingen Olavs moder» (matrem Olaph iuvenis); därmed avses troligen den norske konungen Olav kyrres mor.

I Hervararsagan nämnes Håkon endast i förbigående: *Ingi hét son Steinkils, er Svíar tóku til konungs næst eptir Håkon (Heiðreks saga, udg. ved Jón Helgason, 1924, s. 159)*. Tydligare uttrycker sig Snorre (*Heimskringla, udg. ved Finnur Jónsson, 3, s. 250*): *Steinkell Svíakonungr andaðisk nær falli Haraldanna. Håkon hét sá konungr, er næst var í Svíþjóð eptir Steinkel konung. Síðan var Ingi konungr, sonr Steinkels*.

Västgötalagens kungalängd låter Håkon följa omedelbart efter Emund slema, före Stenkil: »Den fjärde var Håkon röde. Han var född i Levene i Vista härad. Tretton vintrar var han konung, och han ligger i Levene, där han var född. Den femte var konung Stenkil . . . Den sjätte var konung Inge . . .» Ordningföljden i denna krönika är uppenbarligen felaktig. Håkon har, såsom både Adam och de isländska källorna uppge, följt efter Stenkil. En av västgötalängden oberoende svensk tradition, bevarad i hs C 70 i Uppsala Universitetsbibliotek (*SRS 1, n:r 7*), har följden: Olavus Skathkununch—Stenkilus—Halstanus—Neskununger—Sveno Ydolatra (d. v. s. Blotsven)—Haquinus Rufus—Inge senior.

Om Håkon röde har kungalängdens författare icke vetat att berätta någonting — utom möjligen att han hade varit konung i 13 år. Men vad han visste om den västgötske Stenkil har blivit felaktigt uppdelat på honom och Håkon röde, varvid även ordningen dem emellan har blivit omkastad.² Håkon röde har säkerligen icke varit av västgötsk börd utan uppsvensk. Men han tillhörde icke den gamla kungaätten, ynglingaätten, som in i det sista segt synes ha fasthållit vid det vokalallitererande namnskicket. Med de båda Erikarna var enligt Adam hela kungaätten utslocknad (»deficiente omni regali prosapia»); denna uppgift är utan tvivel riktig och värd allt beaktande. Håkon var en uppsvensk hövding, som efter Stenkils död blev vald av

¹ Gottfrid Carlsson i *Kyrkohistorisk årsskrift* 1923, s. 410.

² Enligt N. Beckman, *Ur vår äldsta bok* (1912), s. 31 f. var Håkon son till Emund gamle. Att han skulle ha varit född i Västergötland, är visserligen icke därför omöjligt; fadern har nog tidtals bott där. Troligare är dock, att vi i kungalängden felaktigt ha fått in några uppgifter om honom, som egentligen höra till Stenkil: att han var född i Levene i Vista härad och att han ligger begravd där.

svearna. Han var gift med »ynglingen» Olav kyrres moder; det lat. *iuvenis* återger här ett nordiskt *ynglingr* 'medlem av ynglingaätten'. Sannolikt sökte Håkon på detta sätt, genom en giftermålsförbindelse med den norska grenen av den gamla ätten, stödja sitt kungadöme.

Sannolikt har Håkon regerat en icke alltför kort tid. Hans trontillträde kan med hänsyn till Adams uppgifter icke sättas tidigare än 1073 eller 1074 men möjligen ett eller annat år senare. Om västgöotalängdens 13 år vore riktigt, bör han ha varit konung ännu vid 1080-talets mitt.¹ Inskriften på Hovgården-stenen torde alltså kunna dateras till omkring 1080. Med stor sannolikhet tillhör den årtiondet 1075—1085.²

Med 41—59 **tolir : auk : gyla : litu ris-** börjar en ny mening, som tydligen har varit formulerad såsom den på runstenar vanliga minnesinskriften. Suppleringen **-ta : runar : þisar** torde vara ganska säker. Därefter följer 61—68 **þaun : hion**, apposition till **tolir : auk : gyla**.

Mellan 69—73 **eftir** och 75—79 **i merki** vill von Friesen supplera **auk : eptir ok í merki** »till minne af och vård». Detta förbinder han med det nedtill t. h. i den inre slingan stående 80—83 **srni**, vilket han förmodar vara felristning för **suni**: »till minne af och vård öfver sonen(?)». »Sammanhanget är troligen det, att Håkan haft en son — äkta eller oäkta — hvilken han lämnat åt sin förvaltare å Alsnö kungsgård (hofgård) till uppfostran. Då konungasonen i unga år affidit, ger Håkan sin förvaltare och hans hustru i uppdrag att ombestyrta en minnesvård efter tidens sed.»

Den föreslagna tolkningen av 80—83 **srni** som **suni** är givetvis rätt osäker. Man hade väntat, att ristaren själv skulle ha upptäckt och rättat sitt fel. Framför 75—79 **merki** finnes icke något **i**; vad von Friesen har uppfattat som en runa är med säkerhet en ornamentslinje. Visserligen skulle ett **auk : merki** kunna tänkas vara samordnat med det föregående **runar : þisar**. Men ordställningen bleve högst egendomlig och osannolik, och **eftir** komme att stå ensamt, utan huvudord.

Mellan 69—73 **eftir** och 74 **k** kan på den avflagade ytan knappast ha funnits plats för mera än två runor. Om här har stått ett namn, har detta alltså varit helt kort och i ack. slutat på **-k** eller **-g** (*Vigr?*, däremot sannolikt icke *Haukr*, *Kvikkr* eller annat namn, som fordrar fyra runor). Troligast förefaller det, med hänsyn till utrymmet, att här har stått ordet *sik*. Vad som står inom runslingan bildar då en sammanhängande mening med naturlig ordföljd: Tolir och Gylla läto rista (dessa runor), makarna efter sig till ett märke. Konung Håkon skulle alltså, om denna tolkning är riktig, ha befallt sin bryte att på kungsgården låta utföra en runristning, som skulle bevara hans namn. Bryten har utfört befallningen men samtidigt tillsett, att stenen fick en minnesinskrift efter den vanliga formeln över honom själv och hans hustru.

80—83 **srni** står isolerat. Att det icke kan tolkas, kan bero på att inskriften är defekt och att slutet saknas.

Uteslutet är ju icke, att efter 80—83 **srni** ha följt ännu några runor i den förstörda delen av inre runslingan. Vad man här närmast skulle kunna vänta, vore en uppgift om ristaren, i en sats som bestämde det **merki**, som onekligen ensamt förefaller något främmande. »Tolir och Gylla läto rista dessa runor, makarna, efter sig, de märken som . . . ristade.» Sålunda **is raist . . .** Framför 80 **s** kan slinglinjen möjligen ha fått ersätta en **i**-runa, och 82 **n** kan vara fel för **a**. Jfr runan 68, som liknar **a**, ehuru det uppenbarligen är **n**, som avses. Uppgiften om ristaren i den inre slingan på h. sidan bildar i så fall en god motsvarighet till vad som står mitt emot på v. sidan: »Håkon bjöd rista».

¹ Enligt Gottfrid Carlsson (a. a., s. 416) har han de sista åren varit samregent med Inge, som bevisligen var konung redan 1080. Carlsson framställer den hypotesen, att det är Inge och Håkon — icke Inge och Hallsten, såsom man allmänt ansett — som åsyftas med »I et A Visigothorum reges» i Gregorius VII:s bekanta skrivelse år 1081 (SD 1, s. 41 f.). — Om Håkon röde se F. Braun och O. v. Friesen i *Fornvännen* 1910; H. Schück, *Den äldsta kristna konungalängden i Sverige* (1914); S. Tunberg, *Äldre medeltiden* (1926), s. 26 f.; G. Carlsson i *Kyrkohistorisk årsskrift* 1923, s. 407 f.

² O. v. Friesen, som förlägger Håkon rödes regeringstid till omkr. 1070, anser, att inskriften på Hovgården-stenen, »som sannolikt är äldre än Öpers tid, torde tillhöra 1060-talet» (*Upplands runstenar*, s. 59).

Första delen av inskriften är avfattad i versform.

Rað þu runar. Rett let rista

bildar ett verspar. Fortsättningen är däremot icke vers.¹ Versparet är med säkerhet ej diktat för tillfället. Det har varit ett känt uttryck som ristaren har tagit upp och använt. Till versformen hör, utom allitterationen, även imperativen med utsatt subjekt och ordställningen i den senare satsen med predikatet jämte bestämning främst.

Enligt Brate (*Svenska runristare*, s. 85) är Hovgården-stenen sannolikt ristad av Torgöt Fotsarvi. Brate framhåller likheten med Torgöts signerade ristning vid Ekeby, Skånella sn. von Friesen (*Upplands runstenar*, s. 69) antager, att Hovgården-stenens ristare även har utfört den äldre av

de båda runstenarna vid Råsta i Spånga sn (U 77). Brate finner även, att de båda ristningarna påminna om varandra »om ock icke tvinga till antagande av samma ristare. Till samma tid synas de däremot väl kunna hänföras.»

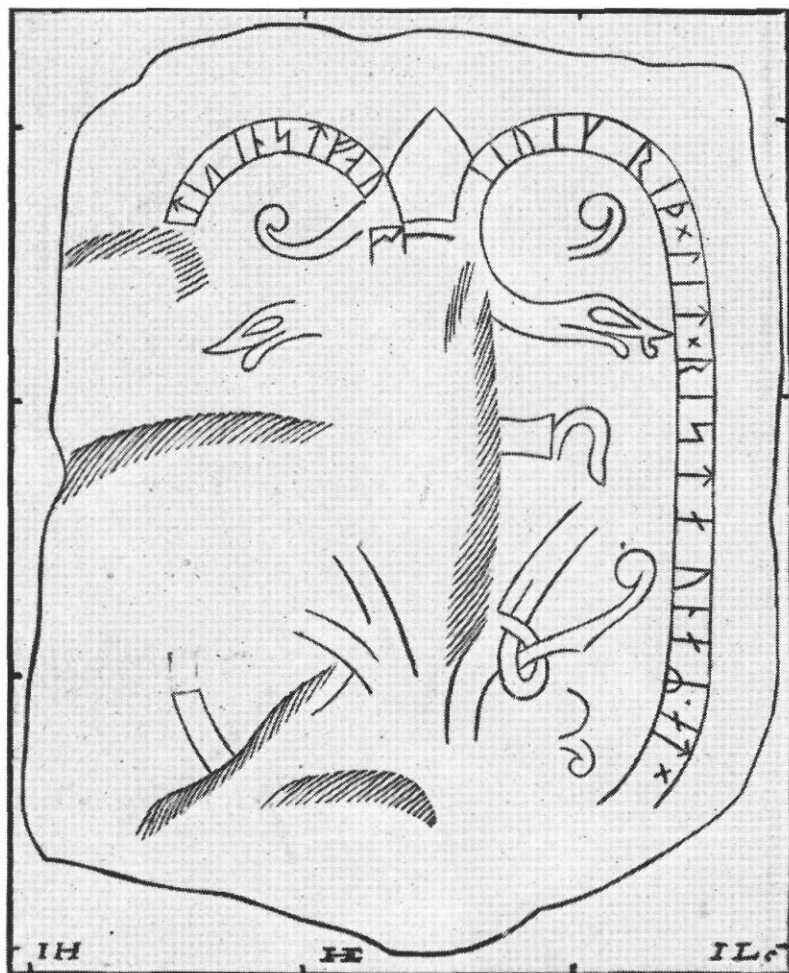

Fig. 9. U 12. Bona, Munsö sn. Efter B 282.

12. Bona, Munsö sn.

Litteratur: B 282, L 335. J. Hadorph, Färentuna Häradz Runstenar (1680), n:r 21; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 245; O. Celsius, SR 1, s. 21; V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA), s. 31; UFT h. 12 (1884), s. 290.

Äldre avbildning: J. Leitz 1676 (hos Hadorph a. a., Peringskiöld a. a. och B 282).

Ristningen fanns enligt Hadorph »uthi en förbränd häll». Endast en del av inskriften kunde läsas. — Numera är stenen spårlöst försvunnen, sannolikt helt förstörd.

Inskrift (enligt B 282):

-- uikrip × lit × rista unar · at × tir instfau r
 5 10 15 20 25 30

... let rista [r]unar at ...

»... lät rista runor efter ...»

13. Husby, Munsö sn.

Pl. 5, 6.

Litteratur: (B 1137) L 336, D 2: 56. J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 245, Ättartal för Swea och Götha Konunga Hus (1725), s. 33; O. Celsius, SR 2, s. 187; Brev från A. Seton till J. G. Liljegren (ATA); V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA), s. 29; UFT h. 12 (1884), s. 291; E. Brate, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Peringskiöld, Monumenta (osign.); Seton, teckning (i brev till Liljegren); Dybeck a. a.; Brate 1901 (ATA).

Fragment av en runsten, stående på toppen av »Björn Järnsidas hög». På en teckning av högen från 1600-talet, utförd av assessor C. L. v. Schantz (B 1137), synes fragmentet på samma

¹ Brate läser såsom nämnt 31—34 **trop** och får därigenom ytterligare ett verspar, med allitteration på orden **tolir** och **trop**. Han läser 75—83 : **i merki srni**, vilket han anser ha utgjort »udda versen av ett verspar, som t. ex. varit: *ī mærki siRun (at minnum skulu)* 'Alltid runprydda vårdar (till minne skola vara)'. Större delen av inskriften skulle alltså ha varit på vers.

plats som nu; bakom detsamma är rest en hög stång med vimpel. Stenen har emellertid senare fallit ned; i början av 1800-talet fanns den »i Öster, bak-ut, och helt nera intill belägen, nedan- före Björnshögen vid Husby» (Seton). »Enligt en äldre anteckning bland Munsö kyrkas handlingar», skriver Dahlgren, »hade fordom en runsten varit rest å Björnhögen, men denna hade 'bönderna thedansläpat' och begagnat till spishäll; sedermera hade den, sönderslagen och skadad, blifvit å högen ånyo uppförd. Numera är denna sten belägen å högens nordvestra sida.» Dybeck uppger platsen vara »bland ättehögarne öster om Husby gård». Någon gång vid slutet av 1800-talet flyttades stenen åter upp på högens plana toppyta. Enligt uppgift (ATA 1825/30) skall en annan del av runstenen finnas inmurad i en skorsten på södra flygelbyggnaden.

»Björn Järnsidas hög» är den största och högst belägna av en samling högar på ryggen av den skogklädda grusås, som löper Ö om landsvägen omedelbart Ö om Husby gård. På östra sidan sluttar åsen ganska brant mot Mälaren (Långtar- men). Gravfältet sträcker sig ungefär 500 m. i riktningen N—S; det består av 120—140 högar jämte några rösen och ett brandlager (E. Bellander). Åsens största höjd över sjön är 25 m. Där är »Björn Järnsidas hög» be- lägen. Den är relativt oskadad, har en höjd från NV av 4 m. och en diameter av 25 m. Toppen är tämligen plan.

Högen omtalas av Peringskiöld i hans arbete *Ättar- tal för Swea och Götha Konunga Hus* (1725). Björn Järn- sida, som har varit konung i Svea och Göta rike år 780, säges efter sin död ha blifvit begravnen på Munsö, »därest des hög ännu finnes belägen i en stor sandås 94 alnar nordost ifrån kl. Hof-Cammereraren Elias Adelstiernas gård, Husby benämnd; och kallas af gemene Man Biörne- Backen». Namnet Björn Järnsidas hög förekommer även i *Bautil*, Seton kallar den Björnshögen och Dybeck (*Mälarens öar*, 1861, s. 12) »Björnshögen eller som gamla fornforskare sagt: Björn Järnsidas hög».

Grå granit. 0,65 × 0,90 m.

Ristningen består av två runslingor, som korsa varandra, så att den längre går under den kortare. Den längre skall uppenbarligen läsas först, då den tillhör början av inskriften.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Peringskiölds *Monumenta*):

... [r]kutr þair atu·oku[b] ...
5 10 15

... [þo]rgutr þæir andu ok kuþ[s] ...

»... Torgöt, de ...» »... (hans) ande och Guds (moder) ...» (?)

Framför 2 k fanns enligt Brate nedre bst till r i behåll; det är nu borta. Dybeck har här bst av u, Seton en bst som snarast tyder på r, Peringskiöld ett fullständigt r. Är denna läs- ning riktig, har namnet säkerligen varit þorkutr Torgöt. — Framför 10 a har Dybeck en bst av k eller m, men detta är sannolikt felaktigt; varken Peringskiöld, Seton eller Brate ha här något. Runan 13 är tydligt o; hos Peringskiöld (och Liljegren) felaktigt l, hos Dybeck l eller n. 16 þ är hos Peringskiöld tydligt och fullständigt; numera finnes endast nedre delen av en hst i behåll.

Den kortare slingans inskrift kan, såsom Brate har föreslagit, vara en återstod av ett *Guð hialpi hans andu ok Guðs modir*.

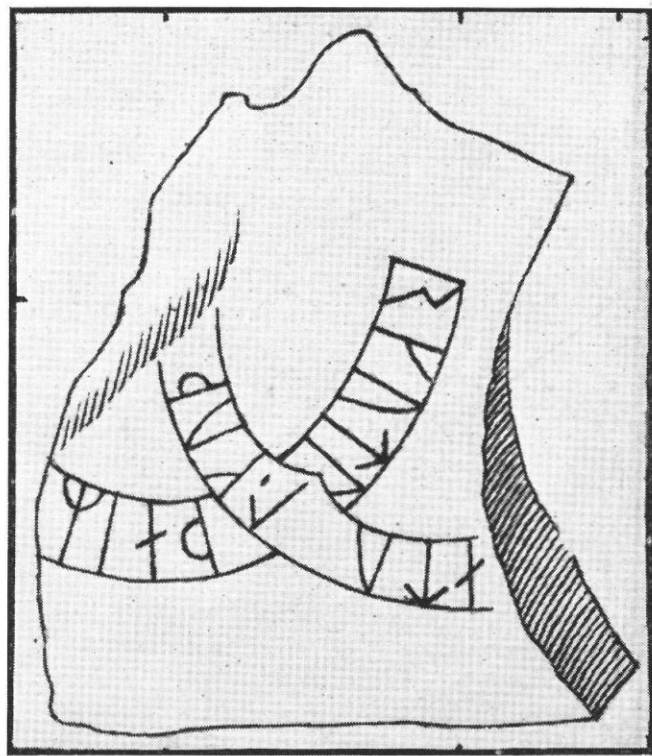

Fig. 10. U 13. Husby, Munsö sn.
Ur: J. Peringskiöld, *Monumenta*.

14. Österås, Munkudden, Munsö sn.

Pl. 6.

Litteratur: B 281, L 337. J. Hadorph, Färentuna Häradz Runestenar (1680), n:r 20; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 245; O. Celsius SR 1, s. 20; Brev från A. Seton till J. G. Liljegren (ATA); V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA), s. 30; UFT h. 12 (1884), s. 291; E. Brate, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: J. Leitz 1676 (hos Hadorph a. a., Peringskiöld a. a. och B 281); Brate 1901 (ATA).

»Munkudden» är Munsös östligaste udde, mitt emot den lilla ön Munkholmen eller Munken mellan Munsö och Svartsjölandet och mitt för Alby på Svartsjölandet. Numera tycks namnet Munkudden vara okänt: platsen kallas i stället Roparudden eller Badudden. Marken tillhör Österås, ett i nyare tid upprättat gods. Om runstenens plats finnas inga äldre uppgifter. Enligt Dahlgren låg den på Munkudden »kullfallen med ristningen mot jorden». I början av 1900-t. låg den invid stranden, men den flyttades 15 m. upp och restes på södra sidan av udden. — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Södertälje».

Granit. Höjd 1,55 m., bredd (över slingknuten) 1,15 m.; ristningens höjd 1 m., bredd 0,90 m. Ytan är ojäm och skrovlig.

Inskrift:

: tuki : ok : þorker : þau · li · · · at : forkun : sun : sin :

5 10 15 20 25 30

Toki ok þorgærðr þau le[tu] . . . at Forkunn, sun sinn.

»Toke och Torgärd de läto . . . efter Forkunn, sin son.»

Till läsningen: 1 **t** är säkert; likaså 3 **k** (icke stunget). 11 **e** är säkert stunget. Icke stungna äro 10 **k**, 17 och 30 **i**. — Leitz: 1—4 **ugi**, 7—12 **þorkil**. Teckningen av ornamentiken är mycket felaktig. — Brate: 1—4 **glumi** (»Runorna **gl** äro fullt säkra, om ock något otydliga»), 7—12 **þorker**.

7—12 **þorker** måste vara ett kvinnonamn. Utan tvivel är det fsv. *Thorgärdh*, isl. *Þorgærðr*, med *ð* bortfallet i nom. mellan de två *r*-en. Det förekommer även D 2: 251 V. Ledinge, Skederids sn (**þurkir**), Ög 81 (**pukir**). — Om *Toki* se Sö 252. — *Forkunnr* (*Forkuðr*) är ett icke alldeles ovanligt mansnamn i uppländska inskrifter: utom här förekommer det på U 41, 96, 126, L 429 och 430 Vilunda, Hammarby sn, L 558 Lövestaholm, St Olovs sn, D 1: 117 Furby, Giresta sn. Från medeltida svenska urkunder finnas några få belegg. Det förekommer också på två danska runstenar: W.-J. 94 Taarnborg, Sjælland (läsningen är osäker), och W.-J. 141 Simris, Skåne (vars ornamentik är uppsvensk). Namnet är östnordiskt. Det är icke känt från västnordiska källor. Ursprungligen är *Forkunnr* ett binamn, sannolikt identiskt med substantivet isl. *forkunnr*, f. 'lust, iver, längtan'. Det torde alltså vara bildat på annat sätt än det fornnorska, nästan blott från en enda släkt kända namnet *Víðkunnr*, tydligen identiskt med adjektivet *víðkunnr* 'vida känd'.

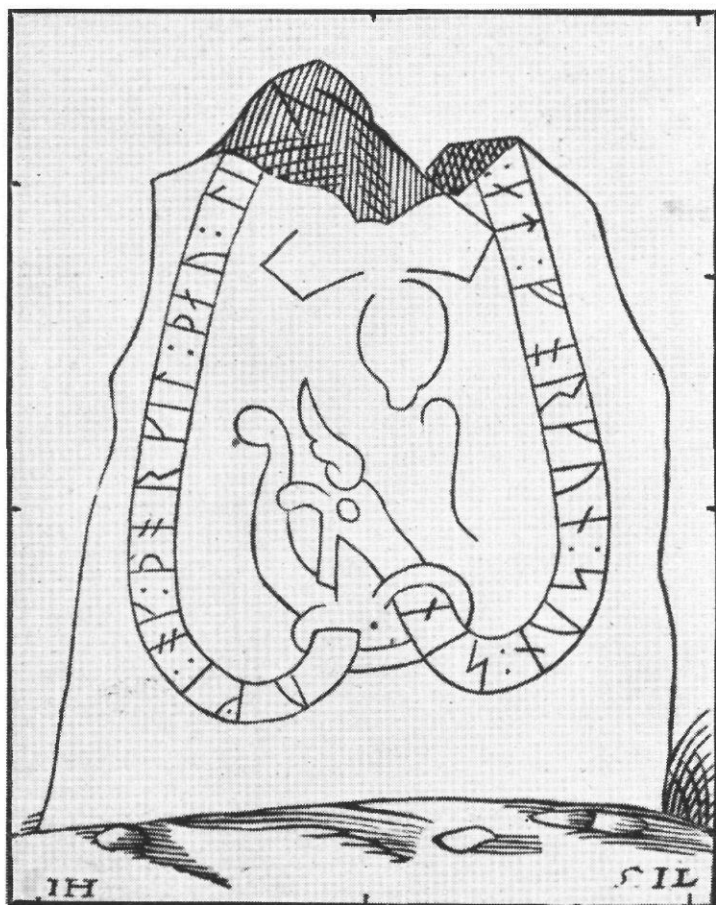

Fig. 11. U 14. Österås, Munsö sn.
Efter B 281.

15. Ekerö kyrka.

Pl. 7.

Litteratur: B 1140, L 1678, D 2: 58. J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 247; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 153; UFT h. 7 (1878), s. 53; H. Hildebrand, Sveriges medeltid 3, s. 467; E. Brate, Anteckningar (ATA); G. Bolin, Stockholms uppkomst (1933), s. 196; S. Gardell, Gravmonument från Sveriges medeltid (1937) 1, s. 179, 2, s. 78.

Avbildningar: Leitz (Peringskiöld a. a.); Peringskiöld (a. a. och B 1140); Hildebrand a. a.

Stenen låg ursprungligen på Ekerö kyrkogård (1600-t.). Den har sedan flyttats in i kyrkan och inlagts i golvet i koret. Vid kyrkans reparation 1880—81 uppbröts stenen ur golvet och uppställdes vid kyrkväggen på södra sidan. År 1883 medgav församlingens kyrkostämman, att den skulle få förvaras i Statens Historiska Museum; den erhöll (år 1916) inv.-n:r 7340.

Trapezformad gravsten av rödaktig sandsten. Längd 1,27 m., bredd 0,86—0,68 m. Runinskriften i en rad längs stenens övre ända. Därunder ett likarmat kors av S:t Georgs-typ; övre korsarmen är krönt av en krona.

Inskrift:

iggeborg : filia : ermundi : iacet : hic :

»Ingeborg, Ermunds dotter, vilar här.»

Inskriften börjar med ett ✠ och avslutas med ett ☩. Liljegren tolkar detta sista tecken som *a m*, d. v. s. *Ave Maria*.

Till läsningen: Tydligt stungna äro 2, 3 och 8 **g**. 14 **e** har ett litet streck snett över hst, men kortare än i 4 och 24 **e**. 6 **o** har mycket korta bst. 7 **r** har den övre bst rundad; den går in till hst, liksom på latinskt **R**. 15 **r** har däremot **r**-runans vanliga utseende **R**. 19 **d** har ett långt streck tvärs över hst; det liknar en binderuna av **t** och **ä**. Detta tyder på att runorna 4 och 24 böra läsas **e**, icke **ä**. — Peringskiöld: 21—25 **iecet**. — Dybeck: 1—8 **ikgeberk**.

Inskriften använder det helstungna runalfabetet. Anmärkningsvärda runformer äro: **r R**, **e** †, **d** † och **c** †.

Ermundus är sannolikt en latinisering av *Ærnmundr*, som är känt från flera inskrifter: U 72, U 81, U 107, L 66 Sanda, Sko sn, L 230 Björnhammar, Lena sn, L 441 Tjursåker, Hammarby sn, L 516 Jädersta, Skepptuna sn, L 591 Ösby-Garns kyrka, D 2: 116 Veda, Angarns sn. Om växlingen **arin** - ~ **arn** - (**ar** -) se O. von Friesen, *Rökstenen* (1920), s. 139.

Kronan över korsarmen utvisar sannolikt förnäm börd. Peringskiöld förmodar, att »denne Ingeborg motte vara Joar Jarls Fru». Han åsyftar den i Erikskrönikan (v. 490 f.) omtalade Jon jarl på Askanäs och hans modiga och rådiga hustru. Det var givetvis för den gamle antikvarien frestande

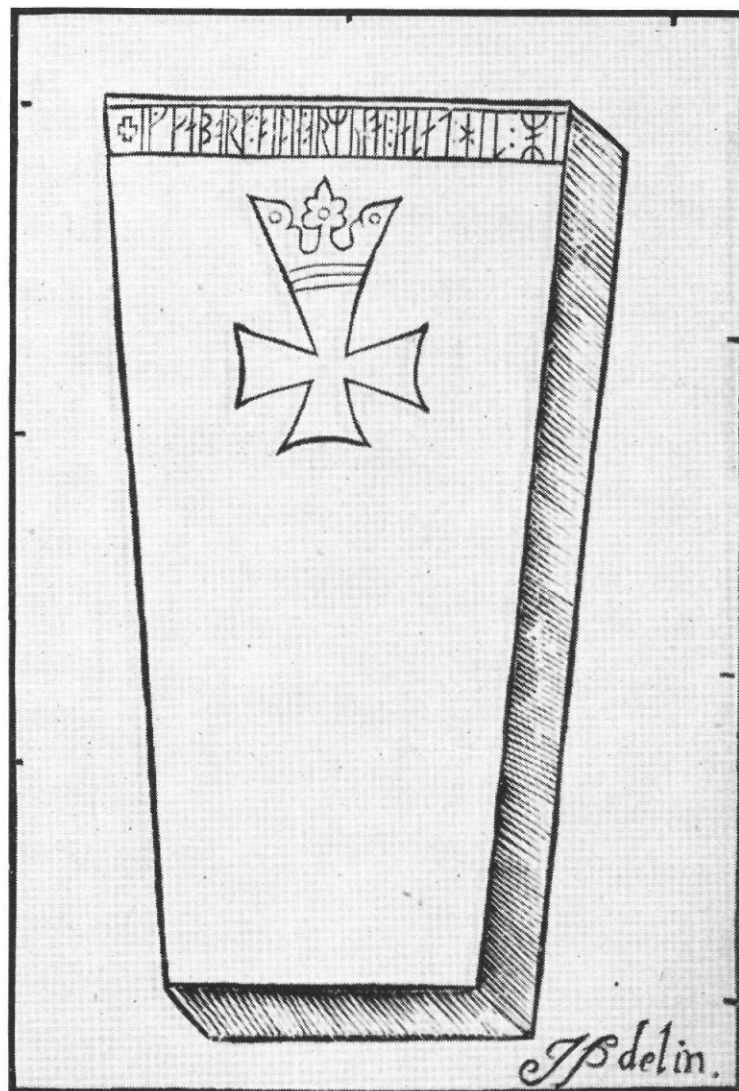

Fig. 12. U 15. Ekerö kyrka.
Efter B 1140.

att tro, att man hade hennes gravvård i behåll. — Gunnar Bolin har satt inskriftens Ermund i förbindelse med Botvidlegendens Hermundus, »quidam vir nobilis et bona memoria dignus», som på sin fädernegård Säby hade grundat en kyrka helgad åt S:t Alban, dit den helige Botvids döda kropp först fördes. Legendens Säby avser säkerligen Säby i Salems sn (A. Lindhagen i *Nordisk Tidskrift för bok- och biblioteksväsen* 9, 1922, s. 81), beläget i den mitt emot Ekerö liggande delen av Södertörn. Är Bolins antagande riktigt, skulle det ge en ungefärlig tidsbestämning för Ekerö-stenen: mitten av 1100-talet eller kanske snarast något senare.

16. Nibble, Ekerö sn.

Litteratur: B 279, L 357. J. Bureus, Fa 6 s. 82 n:r 178 (Bureus' egen uppteckning), Fa 5 n:r 490, Fa 1 s. 105; J. Hadorph, Färentuna Häradz Runstenar (1680), n:r 18; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 247; O. Celsius, SR 1, s. 18; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 99; V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA), s. 27; R. Dybeck, Mälarens öar (1861), s. 12; UFT h. 7 (1878), s. 53; S. Bugge o. E. Brate, Runverser, s. 78; E. Brate i Namn och Bygd 2 (1914), s. 84 f.; O. v. Friesen i Namn och Bygd 18 (1930), s. 99 f.

Avbildningar: Leitz 1676 (Hadorph a. a., Peringskiöld a. a. och B 279).

Runstenens plats var enligt Bureus »på Äkerön vidh Nybla», enligt Hadorph »Nybbele wid Allmenne vägen»; det anmärkes, att »här ofwanföre finnes många märkeliga ättehöger, hwar aff sees at thenna har varit en myndig Man». Peringskiöld uppger att den stod westan för prestegården». Enligt Dahlgren låg den kullfallen »å Älby ägor, vester om landsvägen. I Run-Urkunderna angifves den origtigt vara befintlig å Nibble ägor.» Stenen är numera borta och har förgäves eftersökts.

På vänstra sidan var stenen skadad och inskriften defekt. Hadorph uppger, att namnet på den döde var »bortbijtet aff dem som hafwa haft tandewärck».

Inskrift (enligt Bureus och B 279):

kuni · auk : kari : raispu · stin · efir · · · · r : han : uas : buta : bastr : irupi : hakunar

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Gunni ok Kari raispu stæin æftir Hann vas bonda bæstr i roði Hakonar.

»Gunne och Kåre reste stenen efter Han var den bäste av bönder i Håkons rod.»

Till läsningen: Bureus (F a 6) har **· kuni · auk · kari : raispu efir · · · · r : han uas : futa : bestr irupi hakunar**. Över sista runan i **kari** står l? Ordet 18—21 **stin** saknas hos Bureus; på Leitz' teckning står det på ett egendomligt sätt sammanträngt. Möjligen har ristningen här varit skadad. 26 **r** finns både hos Bureus och Leitz; det följande : endast hos Bureus. Efter 29 **n** sk endast hos Leitz. 33 **f** Bureus, **b** Leitz. 38 **e** Bureus, **a** Leitz. Sk efter 41 **r** endast hos Leitz. 42 **i** Bureus, **a** Leitz. 51—52 **ar** Bureus, **u** Leitz (av Peringskiöld i *Monumenta* rättat till **au**, möjligen på grund av egen undersökning).

Bureus tolkar (i F a 5) inskriftens sista mening på följande sätt: »Hic erat Prætor optimus, qvi in Hagundia». Han har tydligen uppfattat **futa** som 'fogde' och **hakunar** som genitiv av häradnamnet Hagund. — Hadorph transskriberar: »han was Butæ bæstr är vthi Hakunö» och uttyder detta: »han war bästa Bonde vthi Hakanöö, det är Äkeröö». Peringskiöld (*Monumenta* 3, bl. 246) gör om Ekerö följande utläggning: »Äfven som Alsnö fått sitt namn af konung Adils som där bodt och det gamla konungahuset tvifvels uthan å nyo uppbyggia låtit, så hafuer och Äkerön fordom haft sitt rätta nam[n] Hakunau eller Håkonarö af konung Håkans hofhold som til det ofteta skedt är här på Askanäs där nu Äkeröö kyrkia står, och undertiden

på den efter forbem. hans sonsons sonson konung Adils, namnkunnige Adilsön».¹ — Diskussionen om Håkonön fortsatte långt fram i tiden. Liljegren omtalar »det witsord, som lemnades om en, hwars namn med stenens kant blifwit bortslaget, att han war *bunti bastr aruþi Hakunu* 279, den mest betydande, som röjde(?) Håkonö (nu Åkerö)», och i *UFT* h. 7 (1878) översattes sista meningen: »Han var bland bönder den bäste, som arbetade i Håkonö». — Brate transkriberar (i *Runverser*): *hann vas bõnde bastr er bõði i Håkunøy* — den metriska formen fordrar ett tredje allittererande ord och berättigar alltså till suppleringen *bõði* — och översätter: »han var den bäste bonde som bodde i Håkonøy». Bugge anmärker härtill: »*hakunu Håkunøy* er, som ogsaa Liljegren mener, sandsynlig det gamle Navn paa Åkerö eller Ekerö». Senare (i *Namn och Bygd* 1914) har Brate uppgivit sitt antagande av felläsning. Inskriften ger, säger han, en utmärkt mening, om den läses, som den står i B 279, blott att den avdelas litet annorlunda än

i L 357, nämligen: . . . **han : uas : buta : bastr : a rup i : hakunu**, d. v. s. »Han var bäst av bönder i Ryd på (i) **hakunu**». Ryd kan endast åsyfta kyrkbyn i V. Ryd sn, Bro härad. **hakunu** måste då beteckna ett större område, där Ryd varit beläget. Brate förmodar, att det har varit namn på den forntida ö, som har omfattat större delen av Bro och Håbo härad. **hakunu** torde vara att fatta som *Håkon-øy*, en sammansättning av ordet *ö* med stamformen av namnet Håkon som första led. Det skulle även kunna vara ett *Håkyn-øy*, där förleden *håkyn* vore en äldre beteckning för *Håboar*, inbyggarna i Håbo hundare. — von Friesen har häremot invänt (*Namn och Bygd* 1930), att stenen »rimligtvis är rest över en far av hans söner, eller möjligtvis över en bror, på platsen för hans livsgärning och som en gård av tacksamhet för det arv han lämnat dem. Det var också av intresse för de efterlevande att ha stenen som ett dokument på sin åtkomst av jorden. Det är därför rimligast, att det *ryd* som omtalas omfattade just den mark där stenen står. Runformen **rup** kan icke gärna avse Ryds socken i Bro härad, ty denna skrevs ännu år 1299 *Riudh* och uttalades troligen då *riudh*, se Stig Olsson Nordberg, *Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom före 1300*, s. 199.» Enligt von Friesens mening är **hakunu** det ursprungliga namnet på Ekerön.

Mycket viktig är Bureus' läsning **hakunar** (och Peringskiölds rättelse **hakunau** på Leitz' träsnitt); den är sannolikt riktig. Formen kan knappast vara annat än gen. av namnet Håkon. 42—53 **iruþi : hakunar** skulle kunna betyda 'i Håkons röjning, i Håkonar-ryd', men detta ger icke åt meningen i sin helhet en rimlig innebörd. Då återstår som tänkbar möjlighet: *i roði Hakonar* 'i Håkons rod', varvid ordet *roðr* antingen kan ha en lokal betydelse (såsom i Roden, Roslagen) eller en mera ursprunglig av 'rodd, ledung' (jfr Upplandslagen Kg 10 *Nu biupär konungär liþ ok leþung utt, biupär utt roþ ok reþ*). Det förra har en parallell i Sö 213 **han uar : boanti : bestr i : kili**. *I roði Hakonar* skulle då avse den del av Roden, som lydde under en man vid

¹ Med »konung Håkan», efter vilken »Håkanö» skulle ha fått sitt namn, åsyftar Peringskiöld Aun den gamle, som redan i »Prosaiska krönikan» har fått sitt namn förvandlat till Håkan (jfr ovan s. 14). Han räknar emellertid fel på ett släktled, eftersom Adils enligt Ynglingasagan var Auns sonsons son.

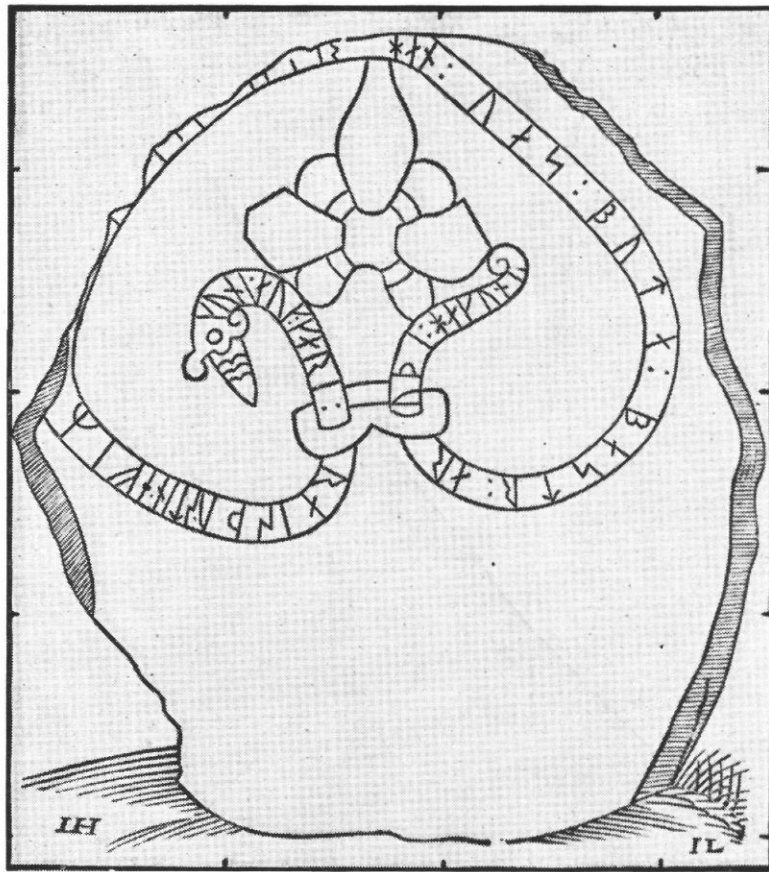

Fig. 13. U 16. Nibble, Ekerö sn. Efter B 279.

namn Håkon, förmodligen en jarl. Men dels saknar man all kännedom om en sådan uppdelning av Roden, dels är namnet Håkon i de svenska runinskrifterna så sällsynt, att man knappast kan undgå att sammanställa vår inskrifts Håkon med den Håkon, som omtalas i Hovgården-inskriften, U 11. Då måste den sista meningens innebörd vara: »han var den bäste av bönder i Håkons ledung», d. v. s. i det ledungståg som konung Håkon bjöd ut. Det vedermåle som lämnas den döde, är i så fall besläktat med det som läses på Turinge-stenen (Sö 338): »Bröderna voro bland de bästa män i landet och ute i ledung (i lipi : uti)».

22—25 **efir** är givetvis felristning (eller felläsning) för **eftir**. Inskriften har **u** för **o** i 33—36 **buta** och väl också i 43—46 **rupi** (jfr U 11 **rop**). Formen **raispu**, med **-p** i preteritum av *ræisa* 'resa', är sällsynt i Uppland; den förekommer även L 10 Sigtuna, L 485 Sälna, Skånela sn och L 489 Kimsta, Skånela sn. 33—36 **buta bonda** är gen. pl. med partitiv betydelse: den bäste av bönder. Huruvida inskriften haft **best** (Bureus) eller **bastr** (Leitz) är ovisst; det senare kan givetvis vara beteckning för såväl *bastr* som *bæstr*. Den förra formen är icke säkert styrkt i svenskan.

17. Skytteholm, Ekerö sn.

Pl. 8.

Litteratur: B 280, L 358. J. Hadorph, Färentuna Häradz Runestenar (1680), n:r 19; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 248; O. Celsius, SR 1, s. 19; V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA), s. 28; UFT h. 7 (1878), s. 54; E. Brate, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Leitz 1676 (hos Hadorph a. a., Peringskiöld a. a., B 280); Brate 1901 (ATA).

Runstenen stod enligt Hadorph i »Skytteholms Sudra Gärde», enligt Peringskiöld i »Skytteholms gärde på en liten backe wid några ättehögar». Den har stått kvar på samma plats till slutet av 1800-talet, »på bergshällen S om Skytteholm» (beskrivningen till Geol. kartbladet »Södertelge»), »vid en skadad hög å en mindre backe i gårdet» (Dahlgren), »på en kulle SSV om gården» (Brate). Då marken skulle odlas, föll stenen omkull och låg så en lång tid. Omkring 1890 flyttades den till sin nuvarande plats, på en udde i norra delen av parken. — Den ursprungliga platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Södertelge».

Ljusgrå granit, med en vacker och jämn, ehuru knottrig yta. Höjd 1,22 m., bredd 0,97 m. Ristningen är delvis grund. På h. sidan upptill är ett stycke avslaget; det saknades redan på 1600-talet.

Inskrift:

: **puruti · auk · asi · raisa · stin · aftr · aupkir · þ · · · · · kup · hialbi · at · hns :**

Þrotti ok Asi ræisa stein æftir Auðgæix, b[roður] . . . Guð hialpi and hans.

»Trotte och Åse resa stenen efter Ödger, (sin) broder . . . Gud hjälpe hans ande.»

Till läsningen: 17 **a** har en kort men djupt huggen bst. Något **i** finnes ej efter 24 **t**. Icke stungna äro 20, 30 **i**, 29, 34 **k**. Av 32 **b** är utom nedre delen av hst även en del av nedre bst i behåll. — Leitz: 17 **i**, 22 **i**, 45—47 **puru**, tecknat med vänderunor. Detta har emellertid i Peringskiölds *Monumenta* blivit rättat till **hns**. — Brate: 22—25 **iftir**; »huruvida vänderunorna **puru** i B 280 rätt återgifva ristningen, kan ej afgöras . . .; blott **þ** synes någorlunda tydligt». — Liljegren förbinder de fyra vänderunorna med de föregående **ta**, vilka han läser två gånger, och får sålunda: **kup · hialbi · at puruta** »Gud hjälpe Trottes ande». Det är emellertid alltid för en döds ande eller själ, som Guds hjälp anropas. Att, så som här, en levande, som reser stenen, skulle bedja om hjälp för sin egen ande, torde vara utan motstycke.

1—6 **puruti** återger säkerligen mansnamnet *Protte*, med en svarabhaktivokal inskjuten i konsonantförbindelsen *pr*. Ett **Poroddi* är okänt, och även namnet *Poroddr*, vanligt på Island, förefaller ha varit sällsynt i Sverige under vikingatiden (L 144, 277, 628). Om *Protti* se Sö 200. — 10—12 **asi** kan givetvis vara såväl *Asi* som *Æsi*, kortnamn till tvåledade mansnamn på *As-* och *Æs-*. Det förekommer även L 114 Körlinge, Vänge sn, L 165 Berga, Åkerby sn, Sö 7, L 1029 Glanshammar, Närke. — 26—31 **auþkir** är *Auðgæirr*, ett sällsynt namn, för övrigt känt endast från L 669 Sävsta, Husby-Sjutolfts sn och L 766 Bälsunda, Hjällsta sn.

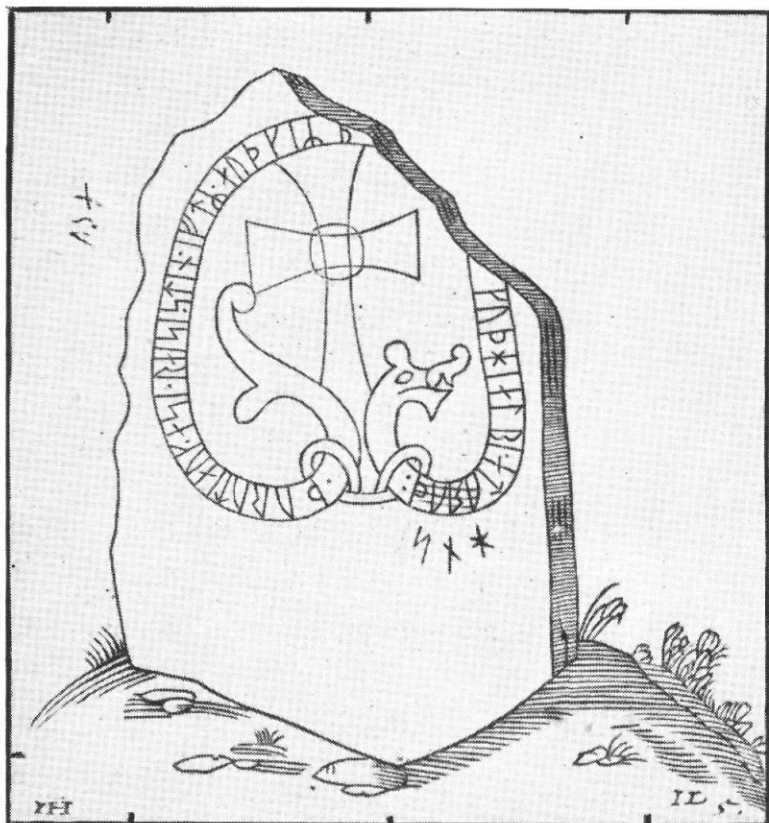

Fig. 14. U 17. Skytteholm, Ekerö sn. Efter B 280.

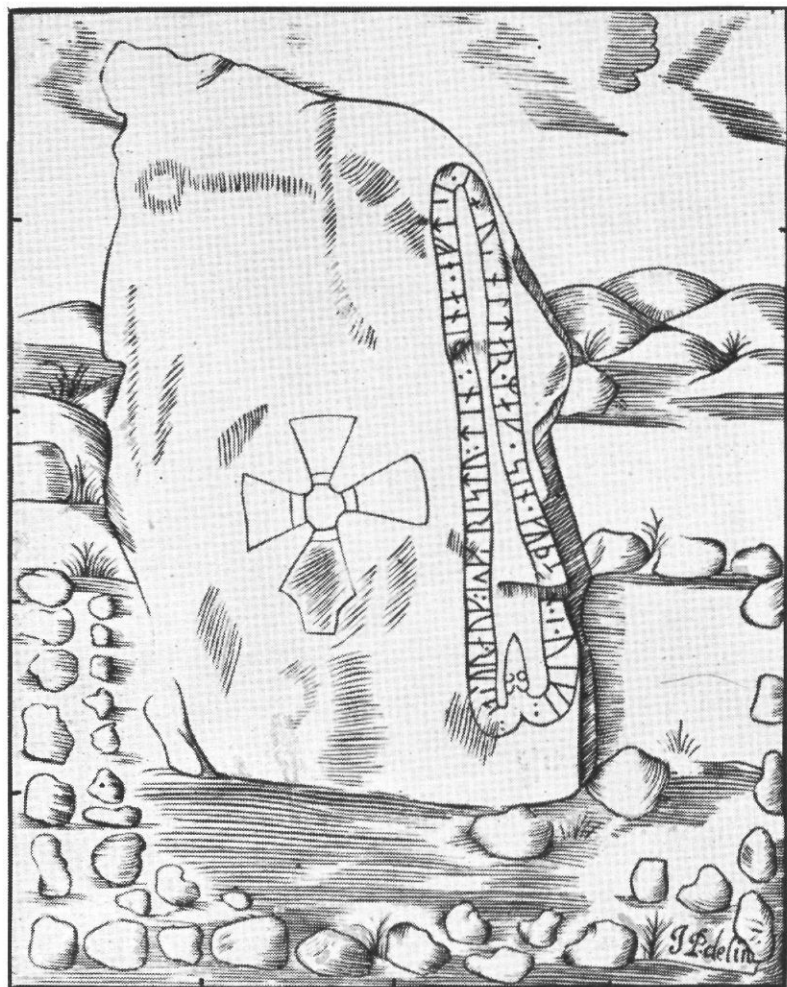

Fig. 15. U 18. Stavsund, Ekerö sn. Efter B 278.

18. Stavsund, Ekerö sn.

Pl. 10.

Litteratur: B 278, L 359, D 2: 57. J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 248, 249; V. Dahlgren, *Färentuna härad*, 1851 (ATA), s. 27; UFT 7 (1878), s. 54; O. v. Friesen i *NoB* 18 (1930), s. 94 f.

Äldre avbildningar: Peringskiöld (a. a. och B 278); Dybeck a. a.; Brate 1901 (ATA).

Runstenen står i Stavsunds park, på en avsats i södra sluttningen av en skogbeväxt ås, omkring 50 m. N om Mälaren (Norrundet). Dess plats var enligt Peringskiöld »på backen vid Stafsund i Äkeröö sochn»; den är på hans teckning omgiven av en fyrkantig stenkrets, och i bakgrunden synas några högar. Dybeck beskriver läget sålunda: »Vester ut från Stafsund är invid stranden af Mälaren en med grafkullar och stensättningar betäckt, ansenlig höjd, och der står denna illa tilltygade runsten i en oredig stensättning, som tyckes varit fyrsidig». Vid Brates besök 1901 och mitt 1934 stod stenen rest upp och ned med rotändan uppåt, men den har år 1937 vänts. — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Södertelge».

Gnejs. Stenens höjd 2,65 m., bredd (över korsmitten) 1,28 m.; ristningens höjd 1,56 m., bredd (mitt för korsmitten) 0,23 m. — Ristningen är svårt skadad, särskilt på den yttre sidan (t. h. då stenen är rättvänd). Korset är även otydligt; enligt Brate var det alldeles borta.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Peringskiöld):

- a - ur · [au]k : ul . . . ristu : tin [:] þina · [eftir · - au - altar · mak ·] sin · k[upa]n · [i · uiki :]

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

... ok ... ræistu stæin þenna æftir ... , mag sinn goðan i Viki.

»... och ... reste denna sten efter ... , sin gode frände i Vik.»

Till läsningen: Runan 1 har möjligen varit **b**. 2 **a** och 4—5 **ur** äro säkra; 3 kan icke ha varit **s**. 10 **l** sannolik, men icke säker. Därefter är en runa (möjligen två) borta. 11—18 **ristu : tin** är ganska tydligt, men sedan följer en avflaging, där endast svagt 19—22 **þina** skymtar. Toppen av stenen med 23—27 **eftir** är avslagen. Av det följande 28—39 finnas endast svaga, otydbara rester i behåll. Säkert kan urskiljas 40—43 **sin · k** och 47 **n**. — Peringskiöld supplerar 1—10 **ialur · auk : iuki** och 28—36 **iauialtar**. — Dybeck: 1—10 - - **ur a** . . . **is-**; 23—27 **eft - -**, 28—39 . . . **ui** . . . — Brate: 1—10 **asur auk : sueni**; 12 **e**.

Ordet **magr** betecknar som bekant frände genom giftermål: sväger, måg o. s. v. (jfr U 161, 167). 48—52 **i · uiki** tolkas av Peringskiöld: *i vigi* »in bello»; »sin måg som var en god krigzman». Detta är givetvis formellt möjligt. Uttrycket kan emellertid även vara en ortbeteckning: *i Vik* »i Vik» eller »i Viken». Så har det även tolkats av von Friesen, som förmodar, att det är Viggeby i Sänga sn som avses: »**uiki** skall nämligen möjligtvis utfyllas **uik(b)i**, då namnet direkt skulle motsvara det ovan nämnda Viggeby. Möjligt är emellertid också, att den raka stav som uppfattats som **i** i **uiki** är ett avslutningsstreck, med vilket ett likadant begynnelsestreck framför inskriftens första ord **asur** synes symmetriskt korrespondera. Om så är, skall här läsas **uik** = subst. *vík*, f., vilket också kan avse Viggeby utan tillagt *-by*. Viggeby ligger på andra sidan den smala långsträckta fjärden Långtarmen omedelbart norr om Ekerö, c:a 8 km fågelvägen från Stavsund.»

19. Älby, Ekerö sn.

Pl 9.

Litteratur: R. Dybeck, Runa (fol.) 1, s. 28; UFT h. 7 (1878), s. 54; E. Brate, Svenska runristare, s. 71, An-teckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Dybeck a. a.; Brate 1901 (ATA).

Runstenen hittades »våren 1868, då rödjning verkställdes i jorden nedanför en bergshäll uti Älby gärde, norr om och nära häradsvägen». Dybeck lät »i juni månad samma år . . . lägga honom på hällen». Den står nu rest, säkerligen på samma plats, på en liten bergbacke omkr. 20 m. N om vägen mellan Nibble och Stavsund och omkr. 50 m. V om avtagsvägen till Nibble skolhus och Skytteholm.

Sandsten, delvis röd, delvis (på h. sidan) gulgrå. Höjd 1,26 m., bredd 0,96 m. Ristningen är väl bevarad och runorna alltigenom tydliga.

Inskrift:

: freystin : reisti : stein : þensa : eftir : hapska : faður sin :

5 10 15 20 25 30 35 40

Frøysteininn ræisti stæin þensa æftir Haðska, faður sinn.

»Frösten reste denna sten efter Hadske, sin fader.»

Till läsningen: Tydligt stungna äro 3, 10, 17, 21 e, 4 y. Däremot är 7 i icke stunget.

Om namnet *Frøystæinn* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 75. Namnet 30—35 (ack.) **hafska** är icke känt från någon annan inskrift. Det är möjligen ett tillnamn *Hafski* (*Hæpski*), en bildning till substantivet isl. *háð*, fsv. *haþ*, n. 'hån, smälek, skymf'; den ursprungliga betydelsen har i så fall varit 'den förhånade, han som var föremål för hån och smälek' eller ock 'den hånfulle, han som brukar hån och smäda'. Anmärkningsvärd är i varje fall teckningen med **p**, bevarat framför **s**.

Ristningen är enligt Brate utförd av runristaren Torbjörn (se U 29, 37 m. fl.).

20. Färentuna kyrka.

Litteratur: L 339. J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 218; UFT h. 2 (1872), s. 26.

Avbildning: Teckning, osignerad, hos Peringskiöld a. a.

Fragmentet fanns, liksom U 21, enligt Peringskiöld i »Färentuna kyrkemur». Det har sedan ej kunnat återfinnas, men är förmodligen i behåll under rappningen.

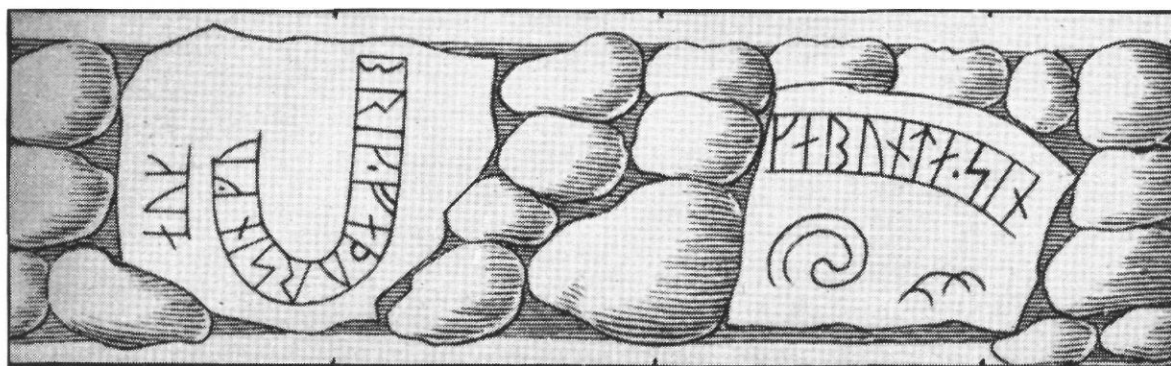

Fig. 16. U 20 och 21. Färentuna kyrka. Ur: J. Peringskiöld, *Monumenta*.

Inskrift:

ka bunta · sin

..., *bonda sinn*.

»..., *sin make*».

21. Färentuna kyrka.

Litteratur: L 338. J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 218; UFT h. 2 (1872), s. 26.

Avbildning: Teckning, osignerad, hos Peringskiöld a. a.

Fragmentet fanns enligt Peringskiöld i »Färentuna kyrkemur». Det har sedan ej kunnat återfinnas men är förmodligen i behåll under rappningen.

Inskrift:

auk

ok

».. och ...»

brik · faður sin gu

-rik, faður sin ...

»- rik, sin fader ...»

De båda sista runorna **gu** kunna antingen vara början av ett **gupan** — sålunda »*efter -rik, sin gode fader*» — eller början av ett **gup** i en önskeformel »*Gud hjälpe hans ande*».

22. Kungsberga, Färentuna sn.

Pl. 10.

Litteratur: B 284, L 340, D 2:59. J. Hadorph, Färentuna Häradz Runestenar (1680), n:r 17; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 218; J. E. Arenius, De Antiquitatibus Insulae Feringsöensis (diss. 1751), s. 14; R. Dybeck, Runa 2 (1842), s. 34 f.; V. Dahlgren, Antiquarisk-topografisk beskrifning öfver Färentuna hd, 1851 (ATA); UFT 2 (1872), s. 27, 5 (1876), s. 104; E. Brate, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Leitz (hos Hadorph a. a., Peringskiöld a. a. och B 284); Dybeck a. a.; Brate 1901 (ATA).

Runstenen står i en hage, kallad Kurbacken, SV om Kungsberga, ej långt från stranden av Mälaren, något S om ångbåtsbryggan. Några meter framför stenen ligger en gravhög, åtminstone på framsidan kantsatt med stenar och med insjunkna topp (beskrivning hos Dybeck och Dahlgren). — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Fånö»; i beskrivningen: »något SSV om Kungsberga by».

Hadorph: »Kongz Berga by». Peringskiöld: »Kungsberga ägor Smebacken». Dybeck: »Stenen står i slutningen af en stenig höjd, Kurbacken kallad, vid Mälärstranden vester i byn».

Gnejs, med knottrig yta. Höjd 2,05 m., bredd 1 m. Ristningen är ojämn, delvis djup, delvis ytterst grund.

Inskrift:

ulfr · uk uikil + uk syrkil þa . . . - stain · þina iftir ayt - - u faður sin kup hia - - - a - t

Ulfur ok Vikell ok Syrkell þæ[ir] . . . stæin þenna æftir . . . , faður sinn. Guð hia[lpi] a[n]d.

»Ulv och Vikel och Syrkel de ... denna sten efter ... , sin fader. Gud hjälpe anden».

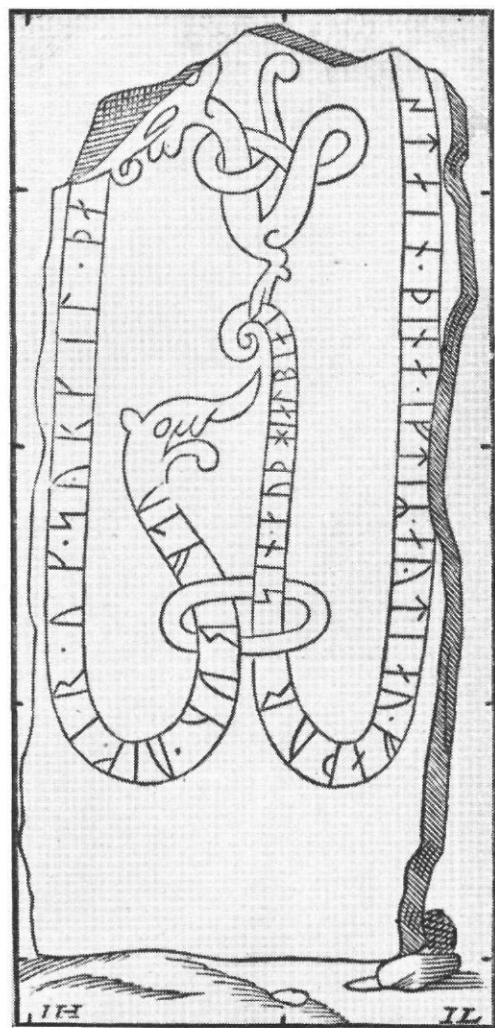

Fig. 17. U 22. Kungsberga, Färentuna sn. Efter B 284.

Till läsningen: 1—6 **ulfr · uk** är tecknat med stupade vändrunor (jfr U 173, Sö 118 och 311). Tydligt stungna äro 15 och 38 **y**, däremot icke 51 **k** och 32, 49 **i**. 11 **l** är tydligt; icke **r**. 14—19 **syrkil** är fullt tydligt; ingen av runorna kan läsas annorlunda. Av runan 40 finns endast v. sidan av hst i behåll; därefter har en flisa av stenen flagrat av och tagit bort h. sidan av r. 40 och hela r. 41. R. 42 är **u**, icke **r**. Av 54 **h** finnas endast övre hst och de h. bst i behåll; 56 **a** tydligt; av 57 och 58 finns endast hst kvar, likaså av 61. 60 **a** och 62 **t** tämligen tydliga. — Leitz: 11 **r**, 37—42 **aytiau**, 54—62 **hialbi a-**. — Dybeck: 1—4 endast **r**, 11 **r**, 37—42 **ayf - - u**, 54—62 **hialbin**. — Brate: 11 **r**, 37—42 **ayt - - u**, 54—62 **hiabi unt** (»**b** är alldeles tydligt»; **nt** stuprunor).

Vikættill, *Vikell* förefaller att ha varit ett föga brukat namn. Det finns f. ö. endast spridda belägg, ett i Uppland (L 509 Öslunda, Fröslunda sn), ett i Södermanland (Sö 64), ett i Östergötland (Ög 142). Från svenska medeltidskällor är det okänt. Från Norge finnas två belägg, från Island ett. — Ett namn *Syrkell* är f. ö. alldeles okänt. Närmast bör det jämföras med namnet *Sværkir* (*Særkir* l. *Sørkir*): Sö 300 **suerkir**, Sö 209 **serkir** (Sö 342 **-rkir**), Ög 67 **sirkir**. Liksom *Sværkir* sannolikt är utvecklat ur ett **Svart-gæirr*, så torde *Syrkell* (l. *Sørkell*?) utgå från **Svart-kættill*. — Tolkningen av det skadade namnet 37—42 **ayt - - u** är oviss. Om runan 39 har varit **t**, bör förleden vara *Øy-* och efterleden börja med *t* eller *d*. Möjligen föreligger en skrivform av namnet *Øyvindr*, *Øyndr* (se om detta Sö 263, Sm 28); kanske *Øynd i øy* »Önd på ön»?

23. Hilleshögs kyrka.

Pl. 11.

Litteratur: B 293, L 341. J. Hadorph, Färentuna Häradz Runestenar (1680), n:r 15; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 229 a; O. Celsius, SR 1, s. 15; J. E. Arenius, De Antiquitatibus Insulae Feringsöensis (diss. 1751), s. 14; V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA); UFT 2 (1872), s. 29; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 100.

Äldre avbildningar: Leitz (teckning hos Peringskiöld a. a., träsnitt hos Hadorph a. a. och B 293).

Runstenen satt enligt Hadorph i »Hillershög Kyrkiemur», enligt Peringskiöld i »Hillershög norre Sakerstiemur»; samma uppgift i *Bautil*. Den var ungefär på mitten kluven i två delar, och toppen var skadad. Vid någon senare ombyggnad har stenen tagits ut och de båda delarna insatts på olika ställen i sakristians yttermur: den övre delen (A) i norra väggen, den nedre de-

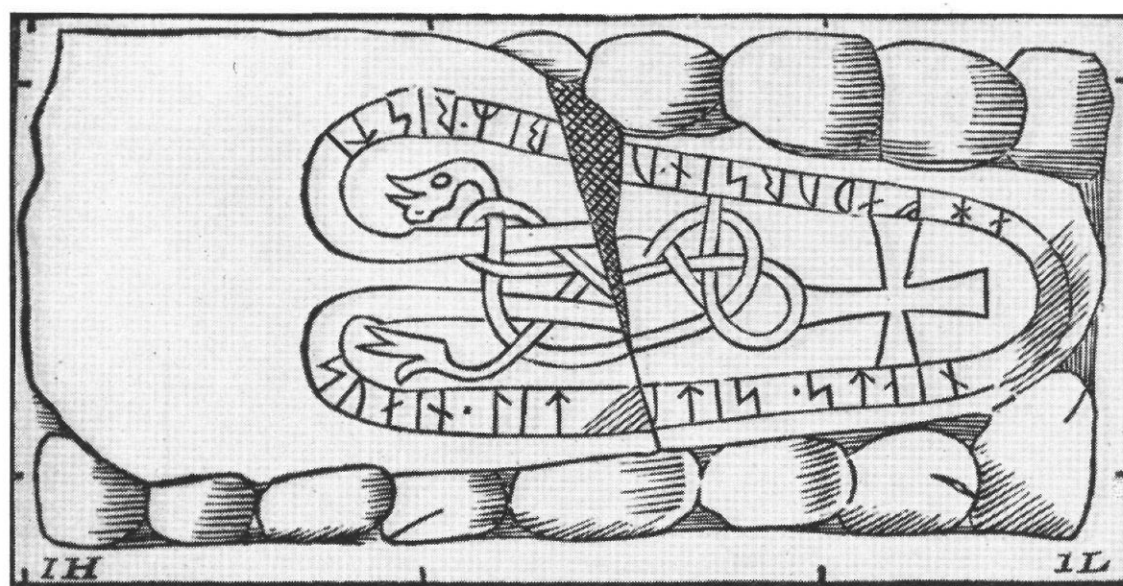

Fig. 18. U 23. Hilleshögs kyrka. Efter B 293.

len (B) i västra väggen. De blevo dolda av murbruk och voro ännu vid Brates besök 1901 icke synliga. Säkerligen ha de åter kommit i dagen vid kyrkans restaurering 1921.

Röd sandsten. Övre stycket $0,65 \times 0,35$ m., nedre stycket $0,72 \times 0,61$ m. Ristningslinjerna äro fina, såsom alltid hos Öpir.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 293):

B: **suain** · [lit] · · A: **ais** - [·] **staina** · · **f** · · · **ah** · **fapur** **sin** [·] **y** B: **bir** [·] **risti**

Svæinn let ræisa stæina [æftir] . . . , faður sinn. Öpir risti.

»Sven lät resa stenarna efter . . . , sin fader. Öpir ristade.»

Till läsningen: 28 **i** är icke stunget, 30 **y** tydligt stunget. Av ordet **lit** finns endast nedre delen av 6 **l** och översta spetsen av 7 **i** i behåll. Av runan 12 är nedre delen (med bst) bortslagen. Av 15 **a** finns endast bst, men denna är tydlig. Toppen av stenen är svårt skadad. Efter 18 **a** finns endast en runa, 19 **f**, i behåll. — B 293: 9—12 **tis**; 18 **a** saknas, likaså 19 **f**; 30 är **u**, icke stunget.

Mellan 18 **a** och 20 **a** har funnits plats för ordet *æftir*, ett skiljetecken och ytterligare 2 à 3 runor. Namnet på fadern kan ha varit [of]ah, d. v. s. (ack.) *Ofæig* Ofeg; se om detta namn U 2.

24. Hillehøgs kyrka.

Pl. 13.

Litteratur: L 342. J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 229 a; UFT 2 (1872), s. 29; E. Brate, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildning: Peringskiöld a. a. (osign. teckning); Brate 1901 (ATA).

Runstenen fanns enligt Peringskiöld i »Hillersjö Sakerstiemur, norr». Den har sedermera blivit uttagen och inlagd i vapenhusets golv, i nordöstra hörnet.

Sandsten. 0,65 × 0,56 m. Det bevarade stycket utgör övre delen av en runsten. På h. sidan är slingan delvis avslagen.

Inskrift:

... **fap**ur **sin** + **gub** **hialbi** **han** . . .

... *faður sinn. Guð hialpi [and] han[s] ...*

»... sin fader. Gud hjälpe hans ande ...»

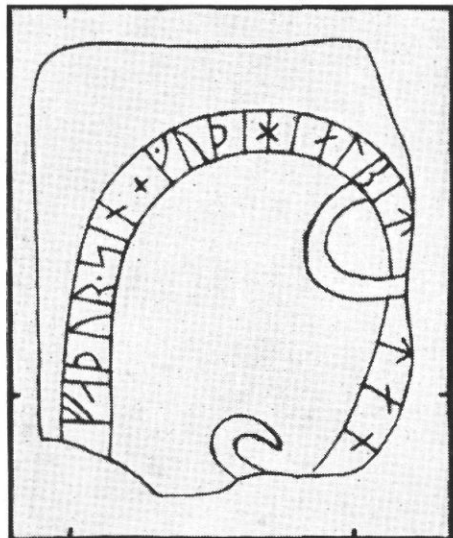

Fig. 19. U 24. Hillehøgs kyrka.
Ur: J. Peringskiöld, Monumenta.

Till läsningen: 9 **g** troligen stunget; 7 **i** icke stunget. Av 18—20 finns endast nedre delen av tre lodräta stavar i behåll. Av 21—23 saknas övre delarna, men runorna äro fullt säkra. Sk efter 17 **i** och framför 21 **h** ha säkerligen varit +, liksom efter 8 **n**, men endast de nedre korsarmarna finnas kvar.

25. Hillehøgs kyrka.

Pl. 12.

Runstenen befinner sig i tornmuren, på södra sidan, invid marken. Den har sannolikt kommit i dagen vid kyrkans restaurering 1921.

Gnejs. 1,82 × 0,65 m. Ristningens höjd 1,20 m. Stenens ytterkanter äro skadade, varvid den yttre slinglinjen och runornas toppar ha gått förlorade. Ytan är ojämn. Ristningen är delvis grund och otydlig.

Inskrift:

· **humfripr** · **lit** × **ris** - · **stn** · **pinsa** · **ifa** - - · **haur** · **bunta** · **sin** · **kup** **hialbi** **i** **ot** **hans**

Holmfriðr let ræis[a] stæin þenna æf[tiR] Haur, bonda sinn. Guð hialpi and hans.

»Holmfrid lät resa denna sten efter Håur(?), sin make. Gud hjälpe hans ande.»

Till läsningen: Stungna runor förekomma icke; ostungna äro sålunda 10, 13, 20 och 39 **i**, 41 **k**. Bst i 4 **f** äro mycket små, men säkra. 24—26 **ifa** tydligt och säkert; av de följande två runorna finnas endast hst i behåll. 29—32 **haur** säkert. Bst i 29 **h** tydliga, särskilt på v. sidan. Bst i 30 **a** synes gå upp mot slinglinjen (möjligen en naturlig fördjupning). 31 **u** tydligt; övre delen av bst i 32 **r** skymtar endast svagt, nedre delen säkrare. 35 **n** har bst endast på h. sidan, 37 **a** endast på v. sidan. Högra bst i 36 **t** är bortslagen. 50 **i** synes vara hugget; ingen bst finnes. 51 **o**: båda bst tydliga, icke minst den övre; icke **n**. 53—56 **hans** stå i början av v. runslingan, ovanför slingknuten.

Mansnamnet *Haurr* förekommer även Sö 298. — *Holmfridr* är ett av de vanligaste kvinnonamnen under vikingatiden. Det förekommer i många andra uppländska inskrifter: U 75, 89, 97, 107, 144, 152, L 19 Vadsunda prästgård, L 21 Ala, Vadsunda sn, L 85 Balingsta prästgård, L 95 Dalby kyrka, L 246 Källslätt, Viksta sn, L 452 Mølneby, Vallentuna sn, L 524 Lunda kyrka, L 689 Löts kyrka, L 1551 Övergrans kyrka, D 1:157 Oltomta, Vänge sn, D 2:105 Lingsberg, Vallentuna sn, sannolikt även L 146 Sundbro, Bälinge sn, och L 285 Bro, Edsbro sn; dessutom i ett par sörmländska: Sö 109 och 126. Även under medeltiden är det »rätt vanligt».

26. Hilleshögs kyrka.

Pl. 12.

Litteratur: L 343. J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 229 a; UFT 2 (1872), s. 29; E. Brate, Anteckningar (ATA).
Äldre avbildningar: Peringskiöld a. a. (osign. teckning); Brate 1901 (ATA).

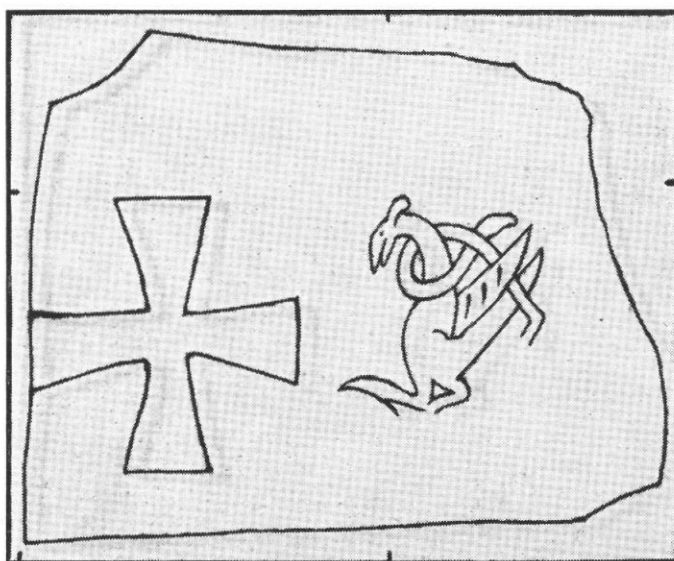

Fig. 20. U 26. Hilleshögs kyrka. Ur: J. Peringskiöld, Monumenta.

Stenen satt enligt Peringskiöld i »Hillersjö Sakerstiemur Öster om». Den är inmurad i södra ytterväggen av sakristian.

Sandsten. 0,98 × 0,75 m. (över korsmitten).

Ristningen består av ett kors och därunder en djurbild (enligt Liljegren en fågel). Inga runor.

27. Hilleshögs kyrka.

Pl. 12.

Stenen sitter inmurad i fönstret på sakristians södra yttervägg, straxt ovanför U 26.

Sandsten. 0,60 × 0,37 m.

Ristningen består av ett kors.

28. Hilleshögs kyrka.

Pl. 13.

Fragment av en runsten, som år 1928 av amanuensen E. Floderus anträffades liggande på södra kyrkogårdsmuren; nu förvarat i kyrkans vapenhus. Möjligen har det utgjort en del av samma runsten som U 24, då stenarten är densamma (sandsten). 0,30 × 0,28 m.

Inskrift:

smn s

29. Hillersjö, Hilleshögs sn.

Pl. 13, 14.

Litteratur: B 291, L 2009, D 2: 60. Joh. Bureus, Monumenta SveoGothica Hactenus Exsculpta (1624), n:r 45, (F a 10: 1), F a 6 s. 85 n:r 186 (Bureus' egen uppteckning), F a 5 n:r 188, F a 1 s. 46; O. Verelius, Manuctio compendiosa (1675), s. 34 f.; J. Hadorph, Färentuna Häradz Runestenar (1680), n:r 16; O. Rudbeck, Atland 3 (1698), s. 24, Bipertita Commentatio; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 230 f.; O. Celsius, SR 1, s. 16, Runæ Medelpadicæ (1726), s. 10; P. Dijkman, Historiske Anmärkningar (1723), s. 162 f.; J. E. Arenius, De Antiquitatibus Insulæ Feringsöensis (diss., 1751), s. 15; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 216 f.; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 174; V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA), s. 11; G. Stephens, ONRM 2 (1867—68), s. 716; UFT h. 2 (1872), s. 28; S. Bugge i ATS 5 (1873), s. 52 n.; E. Brate, Skansens runstenar (1898) s. 8, Sverges runinskrifter (1922), s. 114, Svenska runristare (1925), s. 69, Anteckningar (ATA); S. Lindqvist i Fornvännen 1914, s. 224; O. Almgren, Sveriges fasta forn-lämningar (3. uppl. 1934), s. 124; Å. Holmbäck, Ätten och arvet (1919), s. 117 med not 3; N. Beckman i Historisk tidskrift 1920, Översikter och granskningar, s. 4; O. v. Friesen i Namn och Bygd 18 (1930), s. 90.

Äldre avbildningar: Bureus a. a. (även hos Verelius a. a. och O. Rudbeck a. a.); Leitz 1676 (hos Hadorph a. a., Peringskiöld a. a. och B 291); Dybeck a. a.; Brate 1898 (ATA).

Inskriften, den längsta i Uppland och en av de längsta med yngre runor, finnes på en gråstenshäll alldeles i markytan vid Hillersjö gård, S om manbyggnaden och 3 m. N om arrendatorsbyggnaden, i sluttningen ned mot sjön. Bureus uppger, att inskriften finnes »Widh Hillesjö i Berget widh stranden» (*Monumenta* 1624), »i Strandhällen» (F a 6). Namnet »Runneberget i Kyrkobyen» förekommer i *Bautil*, »Hillershögs Runebärg» hos Peringskiöld. — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Fånö».

Ristningen betäcker nästan hela den synliga delen av hällen. Den är svårt skadad på ena sidan, och en icke obetydlig del av inskriften är här borta (efter r. 86). Skadan finns redan tydligt utmärkt på de båda avbildningarna från 1600-talet, Bureus' och Hadorph-Leitz'. På den förra finns här en rektangulär, svart urtagning; möjligen anger denna att ristningsytan här har varit täckt av någon byggnad. I varje fall är det tydligt, att denna del av inskriften har varit oläslig redan på Bureus' tid. 2,80 × 1,86 m. Ristningen på den plana, uppåtvända ytan, som i århundraden blivit trampad och sliten, är givetvis ganska vittrad och nött; snarast är det ägnat att förvåna, att så pass mycket alltjämt finnes i behåll.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Bureus, det inom [] efter Hadorph-Leitz):

rapu kairmuntr - ik · kair[]a[uk ·] maytumi þa · finku · þau sun · að han · truknapi + in sun to :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 siþan : þa + fik hu - - - þrik · ha - ... þinsa · þa · finku þau [bar]n .. in mar ain lifpi · hun hit ·
 65 70 75 80 85 90 95 100 105 110 115 120
 .. g[a] · ha ... fik raknfastr · i · snutastapum · þa uarþ han taupr · auk · sun · siþan · in · moþir
 125 130 135 140 145 150 155 160 165 170 175 180
 kuam + at sunar · arfi · þa · fik hun · airik · þar · uarþ hun taup · þar kuam · gairlauk at arfi · inku
 185 190 195 200 205 210 215 220 225 230 235 240 245 250
 tutur sinar
 255 260
 þurbiurn · skalt · risti runar
 265 270 275 280

Rað - þu! Gæirmundr [f]ikk Gæirlaug möydomi i. Þa fingur þau sun, að[an] hann drunknaði. En sunn do siðan. Þa fikk hon [Gu]ðrik. Ha[nn] ... þenna. Þa fingur þau barn. En mar ain lifði; hon het [In]ga. Ha[na] fikk Ragnfastr i Snutastadum. Þa varð hann dauðr ok sunn siðan. En moðir kwam at sunar arfi. Þa fikk hon Æirik. Þar varð hon dauð. Þar kwam Gæirlaug at arfi Ingu, dottur sinnar.

Þorbiorn skald risti runar.

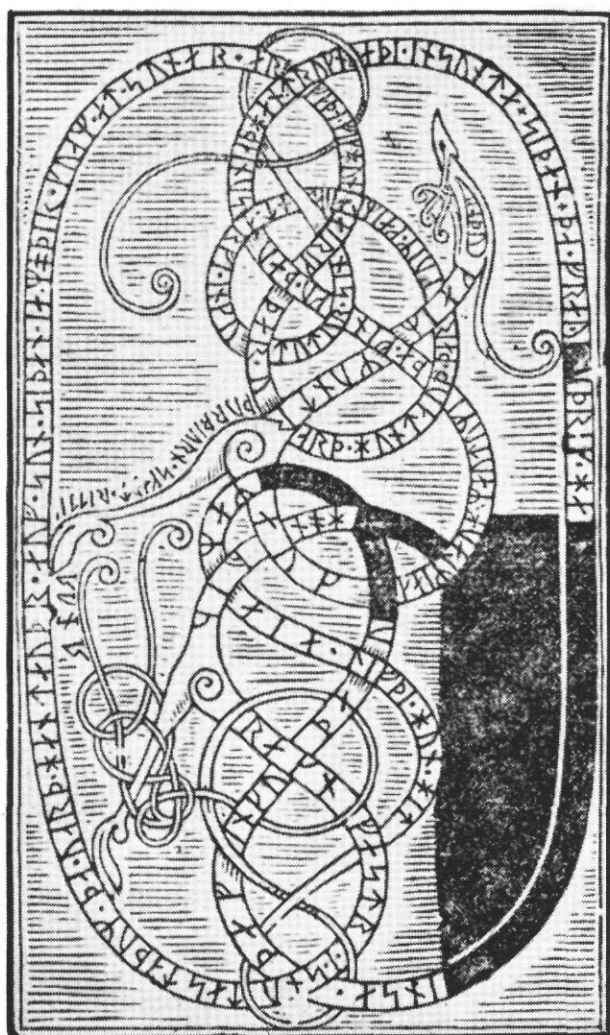

Fig. 21. U 29. Hillersjö, Hilleshøgs sn.
Träsnitt av J. Bureus 1624.

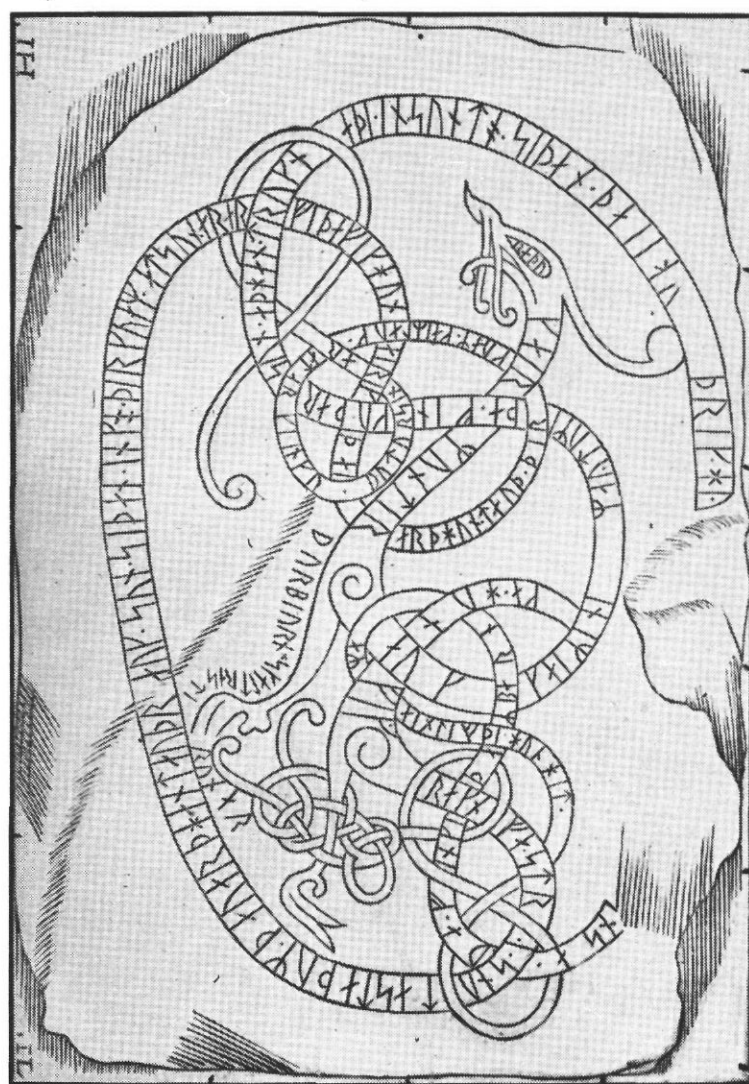

Fig. 22. U 29. Hillersjö, Hilleshøgs sn. Efter B 291.

»Tyd! Germund fick till hustru Gerlög som ungmö. Sedan fingo de en son, innan han (d. v. s. Germund) drunknade. Och sonen dog sedan. Därpå fick hon Gudrik till man. Han denna ... Sedan fingo de barn. Men en enda flicka levde kvar; hon hette Inga. Henne fick Ragnfast i Snottsta till hustru. Därpå dog han och sonen sedan. Och modern kom till arv efter sin son. Sedan fick hon Erik till man. Därpå dog hon. Då kom Gerlög till arv efter Inga, sin dotter.

Torbjörn skald ristade runorna».

Till läsningen: 1—4 **rapu** är ristat i ena rundjurets öga. Utan tvivel är det avsett att läsas först: »Tyd!» eller »Läs!» Icke stungna äro 5, 17, 37, 97, 134, 241 och 250 **k**, 58, 123, 178 **i**. Tydligt stunget är 27 **y**; likaså 125 och 234 **g**. R. 8 har tydligt hst; bst äro svagt synliga men torde vara säkra, även den vänstra; sålunda **ᚱ**, icke **r**. 11—12 **nt** äro skadade, men säkra. 13 **r** är svagt skönjbart, men torde vara säkert. R. 14 är helt borta. 15 **i**, icke **u**. 16 **k** tydligt. 21 **l**: intet spår av bst kan skönjas. Av 22 **a** finns blott nedre delen (med hela bst), av 23 **u** endast mellersta delen av hst. Därefter är ristningsytan förstörd till 25 **m**. Av denna runa saknas v. bst. Det följande är väl bevarat t. o. m. 73 **i**. 74—76 **khu** äro skadade men säkra. Därefter saknas helt tre runor; ristningsytan är förstörd. 80—85 **prik · ha** är tydligt. Av r. 86 finnes endast en del av hst i behåll, icke något spår av bst. Därefter är ristningsytan förstörd på en sträcka av 112 cm. Här torde ha varit plats för omkring 25 runor jämte skiljetecken. Av 87—88 **pi** finns endast nedre delen i behåll. Det följande är klart t. o. m. 100 **a**. Av 101 **u** finnas svaga, men tillräckliga spår; icke **ᚱ**. 102—104 är helt borta, av 105 **n** finns övre delen med bst kvar. Därefter går slingan under en annan. Framför 106 **i** kan möjligen ha funnits

plats för två runor (**tu?**). Av 106 **i** finns endast nedre delen, av 107 **n** endast bst (svagt); 108—110 **mar** tydligt, liksom det återstående inom denna runslinga. — Framför 125 **g** är ristningen skadad, varvid sannolikt ett par runor jämte det andra rundjurets huvud gått förlorade. Av 125 **g** finns endast övre delen, av 126 **a** endast delar av hst. 128 **a** är säkert; icke **u**. Därefter saknas sannolikt två runor. Sedan följer inskriftens kanske bäst bevarade parti. Alla runor äro tydliga eller fullt säkra t. o. m. 214 **a**. Av 215 **r** saknas bst:s nedre del, men runan är säker. Därefter ett skiljetecken. 228 **a** är mycket otydlig, men v. delen av bst är säker. 261 **r** tydligt. 262—284 står utanför runslingorna, nedanför det första rundjurets fot. 269 **n** har ingen bst, men en naturlig spricka i stenen korsar hst. På flera ställen har ristaren använt naturliga sprickor såsom runstavar, utan att han synes ha huggit upp eller bearbetat fördjupningarna (så 38 **u**, 64 **o**). Detta förefaller vara ett ganska säkert vittnesbörd om att ristningen har varit uppmålad.

Av äldre läsningar är Bureus' den ojämförligt viktigaste, både därför att den är den äldsta och man kan förmoda, att ristningen på den tiden ännu varit något bättre bevarad, och därför att den av allt att döma är utomordentligt omsorgsfull. Följande är anmärkningsvärt: 8 **r**; 14—16 **auk**; 21—24 **lauk** tydligt, 24 **k** har på teckningen ett rakt streck tvärs över hst, men Bureus har, säkerligen med rätta, icke tagit någon hänsyn till detta i sin runtext. 27 är ostunget på teckningen, men försett med prick i F a 6. 42—44 **sun**i, men **i**-runan är säkerligen blott en naturlig spricka, som här går över stenen (se fotot). 60—64 **sun**ta; 72—86 **fray - - prik · ha** (i runtexten F a 6 tillägges: **ni**); 87—91 **insa**. 101 **u**; det följande 102—107 **barn .. in** saknas; 108—110 **mar**. 125—126 **ga** (runtexten i F a 6; saknas å teckningen); 127—128 **hon**; 129—131 **fik** med stupade runor. 169 **g** på träsnittet, **k** i runtexten F a 6. 232 **i** på träsnittet, **a** i runtexten F a 6. 234 **k**. 260—261 **ar** saknas på träsnittet, men finnas i runtexten F a 6. 275—279 **ritti**. 280—284 äro felaktigt tecknade som vänderunor **ruar** på träsnittet; texten i F a 6 har **runar**.¹ — Hadorph och Leitz (B 291): 5—13 **gairmuntir**, 14—16 **auk**, 17—24 **kair - n -**, 25—31 **maytumi**; 41 **r**; 63—64 **to**; 70—77 **pa - - hu**; 80—86 **prik · hy**; 87—91 **- nsa**; 98 **i**; 101 **r**; 102—105 **barn**; 106—108 **in m** saknas. 125—128 **ka · hun**; 131 **g**. 178—184 **inko · pir**. 213—219 **pai arp**; slingan felaktigt tecknad. 228 **i**; 234 **k**; 252 **p**. 275—284 **risti runar**. Peringskiöld har (på träsnittet i *Monumenta*) rättat 178—184 till **in mopir**, möjligen efter granskning av originalet. — Dybeck: 5—13 **kairmuntr**; 14—16 **- uk**; 17—24 **kairla - -**; 41 **u**; 70—77 **pa f - - -**; 80—86 **prik · ha** 87—91 **- nsa**; 101—108 saknas; 109—110 **ar**; 119 **h** saknas. 125—128 **ka · hu**; 180 **m**; 213—219 **pa uarp**, slingan feltecknad. 227—229 **pa**, slingan feltecknad. 234 **k**; 252 **t**; 261 **r** saknas. 263 **y**. — Brate: 5—13 **kairmuntr**; 14—16 **fik** (vid sin första undersökning 1898 trodde sig Brate ha sett **f**; men vid ny granskning 1902 förklarar han: »af 14 **f** ser jag nu intet»); 17—24 **kairlauh** (av 23 **u** finns »blott spetsen i behåll», av 24 **h** »öfre delen»). 72—77 **fik · hy**; 80—86 **prik · har** (84 **h** och 85 **a** »äro tydliga»; r. 86 »kan icke vara **n**», man kan »tveka mellan **r** och **u**, och måhända är **u** sannolikare, enär mellanstreckket på **r** eljest har skarpare krökning inåt. Därefter synes möjligen spår af skiljetecken och säkert spår af en runas kännestreck, som kanske varit **f** eller **m**)²; 87—91 **pinsa**; 101 **u**; 102—110 **- - - n ... ar**. 125—126 **inga** (**i** »är mycket osäker», även **n** är »mindre säker»); 127—128 **han** (127 »är alldeles säkert **a**, icke **u**»; därefter följer »ett kännestreck till **n**, någon staf kan ej fastställas, liksom ej heller följande runa»)³. 213—219 **par uarp**; 234 **g**. — G. Stephens förmodar, att efter 251 **u** funnits ett **r**, sålunda gen. **inkur** (jfr U 73 **inkur**), men så är icke fallet.

¹ Olov Rudbeck har på sitt träsnitt i *Atland* rättat runornas riktning och läge, men han har även **ruar** (utan **n**-runan).

² På sitt foto (1902) har Brate **hiu**; i *Sverges runinskrifter* **har**, i *Svenska runristare* **harm**.

³ På sitt foto har Brate **ha**; i *Sverges runinskrifter* **hana**, i *Svenska runristare* **han[a]**.

Joh. Bureus, som »Missomars afton 1607» har läst inskriften och ritat av den, ger (i F a 5) följande tydning: »RaduGeirus maritus et GeirLauchis Virginitas, tunc generarunt illi filium Iadum. Hic submersus est in freto.¹ Postea Freydericus ille ... tunc acceperunt ... Vixit illa huc usque.² — Inga hæc nupsit Reginfasto in Snutastadum. Tunc mortuus est ille et filius deinceps. At mater venit in filii hereditatem. Tunc nupta est Eirico. Tunc mortua est illa. Ibi venit Geirlauchis in hereditatem Ingæ filiæ suæ. — Thurbiurnus Poeta scripsit runas». Inskriftens början har Bureus icke förstått, men till större delen tolkar han den alldeles riktigt.

Nästa uttolkare är Olaus Verelius (1675). Han uppger av misstag, att »Thorbiörn Skalldz Runahäll ... står wid Hillesjö i Helsingeland».³ »Flere håler och gropar hafwa fördärfwat thenna wakra stenen, att man flerestädes intet kan utleta nogon wiss mening». Verelius översätter: »Germund och Gerlaug åtte thet hemanet mötet (bodde i motet)⁴ och en son som het Jad. Han drunknade i simmande. Sedan tå ... Tå fingo the ... och lefde hon alt hijt. Thå fick hon Ragnfast i Snutestad; han do, och sonen sedan; och modren kom till att ärfwa sonen. Thärefter fick hon Erik till man, och blef hon sedan död. Tå kom Gerlaug till att ärfwa sin dotter Inga. Thorbiörn Skalld ristade Runerna».

Joh. Hadorph lämnar (1680), på grundval av sin egen undersökning av inskriften, följande uttydning: »Germund och Kairin giffte sig til hopa, och fingo en Son, men han drunknade i Sundet, sedan ta Fraidrik ... ta fingo tår Barn ... men hon lefde alt hijt ... hon fick Ragnfaster i Snutestad, tå wart han döder och Son sedan (som heet) Ingo, ther kom hon til Sönernas Arfwe, sedan fick hon Erik, tå wart hon död, ther kom Gerlack til sin Dotters Ingas Arff. Torbiörn Runediktare utritade runerne».

Peringskiöld ägnar inskriften en utförlig behandling: »Wid Hillershögs Kyrkeby straxt hoos Siöstranden på Färingsöön eller Swartsiölandet, är en härlig och widlyftig Runeritning af 5 alnars bredd, men 13 alnars omkretz, uthi hårda hällebärgen inhuggen, hwilken ålder och obetänkte menniskior til några ord särdeles på öfwersta ormryggen uthspiälkt hafwa, doch så att det af dess föregående och fölliande mening lätteligen upfyllas kan, för hwilken ordsak iag och nyligen i förledne åhr sielfwa Monumentet in Originali noga besichtigat hafver, och således, af åtskillige tecken till öfre eller undre delarne af runstafwarne eller dess twärstrek, igenfunnit hehla öfwerskriftens gamla innehåll. Den raden som uthi Texten innom sine strek (: :) innesluthen är, hafwer iag efter rummets tillåtelse supplerat af meningens och halfwa i begynnelsen och ändan qwarstående ordens anledning, det öfrige är för friska ögon på sielfwa bärgritningen klarligen att affatta». Peringskiöld uttrycker sig ganska oklart. I själva verket har han, på sitt exemplar av Hadorphs och Leitz' träsnitt, gjort två verkliga rättelser: har rättat 85 **u** till **a** och 180 **k** till **m**. Däremot har han felaktigt ändrat 109—113 **ar ain** till **ir han**. För öfrigt har han endast gissningsvis supplerat inskriften, på sådana ställen där den är absolut oläslig och förstörd: 17—24 **kairinbuku** »Gairin bugu» (Geirrun bodde), 70—91 **pair · hun · kuprik · hafpi · putur · hun · fik · kairmunt · pinsa** (dör hon. Götrik hade en dotter, hon fick till make denne Germund), 106—113 **pa · pair han** (då dör han), 125—128 **inka · hun**. Hans tolkning av den »fullständiga» inskriften är följande: »Märk och läs det! Geirmunder och Geirrun bodde på Maytuma (Motum), thå fingo the en Son Odd, han drunknade i Sundet, sedan döör hon; och Götrik hade en dotter som blef giffit med denna Germund; thå aflade the Barn, och thå döör han, men hon lefde (Enkia) alt härtil, och hennes dotter Inga hon fik Ragnfaster i Snutestad; thå wart han döder och Sonen sedan, och Modren kom till att ärfwa sin Son, sedan fick hon Erik till

¹ **in sunta**. I bättre formulering och med någon ändring återges »Buræi latinske Version» av P. Dijkman sålunda: »Geirmundus & Geirlaug integra virginitate conjugium inierunt, filiumque Jatam procrearunt. Is natando periit ...»

² **lifpi · hun · hit**.

³ Samma uppgift går igen hos P. Dijkman, *Historiske Anmærckningar* (1723).

⁴ **rapu ... maytumi**.

Man, thå wart hon döod, och thär kom Gerlög till sin dotters Ingas arf. Thorbiörn Skald utritade Runerna». Hur Peringskiöld har uppfattat inskriftens innehåll framgår av följande tilllägg: »I anledning af denna härliga, uthi konung Håkan Rings tijdh för 1300 åhr sedan i Seculo quarto af Thorbiörn Skald sammanskrefne Steen Crönika, är Slächt och Arfslinien således sammanhängande.

Geirmund på Motuma eller Mote

ägde till husfruer

1^a *Geiruna*, som dödde efter sin Sons olyckeliga död.

2da *Geirlög Göthrikz* dotter, som efter sin mans död lefde Enkia, bekommandes sin dotters för sin död förvärfvade arf; Ty

1. *Odd*, Germunds son med *Geiruna* aflader, drunkna i Sundet.

2. *Inga* Germunds och Gerlögas dotter, ägde
1° *Ragnfaster* i Snutestad som för sin död lemnade sin hustru en Son med all sin egendom.

2° *Erik*, lefde barnlös efter sin hustru

1. N . . . , Ragnfasters son, han dödde efter fadren och ärfdes af Modren.»

Att Hillersjö-inskriften härrör från »Håkan Rings tijdh» har Peringskiöld förmodligen slutit därav, att den torde vara samtidig med Hovgårdsstenen (U 11). På ett inklistrat blad har han tillagt denna anteckning: »Jag sade detta Þurbiörn Skalds Runeberg vara uthuggit i d. 4. secel. Att Þurbiörn Skalt lefwat den tiden Christendomen först begynte inrotas i Swerige, kan slutas af den i Bro Skepslag i Bro wapnhus befintlige Runesten, så lydande: Sigrud lit raisa stain eftir Kara buanta sin, Gud hialpi ant hans, Þurbiurn Skalt hiuk runar.» Sedan Peringskiöld anförde tidigare tolkningarna, Bureus', Verelius' och Hadorphs, slutar han: »Af hwilka fyra särskilta uthtydningar, Läsaren hafwer sin frihet uthwällia det honom behagar; att iag nogot gått ifrån förenämde höglärde Mäns fattade mening, hafwer endeles sielfwa original Monumentets klarare befundne inscription, samt gamla Språketz rätta förstånd gifwit mig orsak till.»

Brocman anför, egendomligt nog, Peringskiölds supplerade inskriftstext utan vidare anmärkingar. Han börjar sin tolkning: »Germund och Karin bygde Mödhem (eller Hemanet Mötet)». I fortsättningen finnas emellertid ett par förbättringar: 45—46 **ap** översätter han »men» (och namnet på Germunds och Gerlögs son försvinner alltså); 122—124 **hit** »het» (»Då fingo de Barn; af hwilka det, som lefde, het Inga»).

Liljegren återvänder till läsningen i *Bautil*. Han avstår från att tolka **mautumi**. Han är den förste som riktigt översätter r. 47—69: han (fadern) drunknade och sonen dog sedan.

Stephens har använt Bureus' läsning av inskriften och därför på ett par punkter nått längre i tolkningen: r. 106—126 »and-that-may (maid, girl) one (alone) lived. Heo (she) hight (was called) Inga»; r. 178—199 »in (but) the mother came at her son's arv (inherited her son).»

Redan Bureus och efter honom Hadorph hade riktigt uppfattat 25—31 **maytumi** som en form av ordet 'mödom', virginitas. Men detta förlöjligas, märkligt nog, av den annars så omdömesgille O. Celsius (»nomen pagi *Mautumi*, Mötom, convertitur ridicule in Mödom, robur virginitatis»); liksom en rad fornforskare alltifrån Verelius förutsatte han här ett ortnamn. Den riktiga tolkningen av inskriftens andra mening (r. 5—31) finnes först hos Brate: »Germund äktade Gerlög som ungmö».

Om formen 1—4 **rapu** *Rað-þu* se U 11 Hovgården. 25—31 **maytumi** skall sannolikt uppfattas *møydomi i*, d. v. s. dat. sg. av *møydomr*, m. (fsv. *mødomber*, isl. *meydómr* 'mödom, jungfrudom, virginitas'), med efterställd preposition *i*. — 45—46 **ap** kan möjligen vara fel för **apan** på grund av det följande **han** (*aðan-(h)ann* har i uttalet blivit *að-ann*); det förutsätter givetvis, att *aðan* från huvudsatsen, dit det ursprungligen hört, ryckts in i bisatsen och blivit trycksvagt. Jfr **apaa** Sö 126 och isl. *áðan* adv. 'förut, tidigare'. »Då fingo de en son tidigare än han drunknade», d. v. s. »då fingo de en son, och han (Germund) drunknade sedan». ¹ Jfr isl. *Gerðisk Þorsteinn þar konungr yfir, áðr Skotar sviku hann (Islensk fornrit 4, s. 196)*. — Verbet *drunkna* (*drukna*) är belagt i ett flertal inskrifter: Sö 39, 83, 318, L 553 Näsby, Odensala sn, och en nyfunnen inskrift från Vallentuna kyrka, L 1406 Nöre, Dalums sn (Västergötland). — 58—59, 106—107 och 178—179 **in en**, fsv. *æn*, isl. *en* 'och; men'. — 108—110 **mar mar**, fsv. fda. *mar*, *mø*, isl. *mær*. Jfr Dynnastenen (Hadeland, Norge): **su uas mar hanarst o hapalanti**. Ack.-formen förekommer U 169 **uku+my ungu moy**, stamformen *møy-* i den nyss omnämnda sammansättningen *møydomr*. Ett kvinnonamn *Mar*, ack. *Møy* förekommer sannolikt L 87 **almhi at Møy(?)**. — 111—113 **ain æin** är antingen rent räkneord 'en, en enda' eller adjektiv 'ensam, allena'. — 114—118 **lifpi** har här betydelsen 'levde kvar, förblev i livet'. — 180—199 **mopir kuam × at sunar · arfi**, 230—251 **kuam · gairlauk at arfi · inku**; jfr U 73 **hon kam · þeira × at arfi · in þeir × brþr · kamu hnaa : at · arfi**, L 2010 Vreta, Markims sn **hon · kuam · at · arfi barn · sins**. — Verbet *fa* 'få' kan ha både ett maskulint och ett feminint subjekt; det kan betyda både 'få till hustru' och 'få till man'. Å ena sidan 5—24 **kairmuntr - ik · kair[I]a[uk]** och 127—140 **ha ... fik raknfastr**, å andra sidan 70—83 **þa + fik þu - - - þrik** och 200—212 **þa · fik hun · airik**.

Vad som har stått på det skadade stället av ristningen, efter 84—86 **ha -** (omkring 25 runor), kan tyvärr icke med någon säkerhet suppleras. Brate förmodar: »Sedan äktade hon (Gu)drik i sorgen(?). (Han ägde) denna (gård)(?)» Suppleringen 84—86 **ha[rm]** ... 'i sorgen' är ytterst osannolik, även ur innehållets synpunkt. **ha -** är troligen pron. 'han' och börjar en ny sats. Före 87—91 **pinsa** har givetvis stått ett maskulint substantiv i sg. ack.; **bu** 'by, gård' är alltså möjligt. Men utrymmet fordrar en utförligare suppling än **ha[n · ati · bu ·]pinsa**, även om möjligen det ena rundjurets huvud har gått upp över kantslingan och där tagit en del utrymme i anspråk.

Av namnet *Gæirmundr* finnas f. ö. endast spridda belägg: L 8 Sigtuna och L 66 Sanda, Sko sn, Sö 67, Ög 99 och 193, L 1204 Säby kyrka (Smål.), L 1383 St. Västöl, Tängeneds sn (Västergötl.). Under medeltiden är Germund enligt Lundgren vanligt. — Kvinnonamnet *Gæirlaug* förekommer även L 275 och 276 Norrby, Morkarla sn, och Ög 10, sannolikt även U 38; det är icke belagt från medeltiden. Åtskilliga exempel på *Geirlaug* äro däremot kända från Norge och Island. — 78—83 - - **þrik** kan knappast vara annat än ack. av namnet *Guðrikr*, känt även från L 37 Övergrans kyrka, L 179 Broddebo, Skuttunge sn och L 524 Lunda kyrka. Lundgren upptager ett enstaka belägg från medeltiden. Från Island och Norge är *Guðrikr* känt i några få fall. — Om *Ragnfastr* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100, om *Æirikr* ib. s. 39 f., om *Inga* E. Wessén, *Studier till Sveriges hedna mytologi och fornhistoria*, s. 64 f.

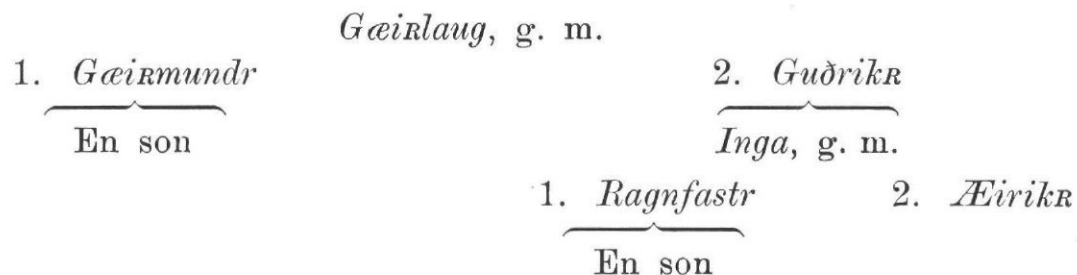
141—152 **i · snutastapum** avser byn Snottsta i Markims sn. *Ragnfastr i Snutastadum* omtalas på tre runstenar, som Inga har låtit resa efter honom hemma på hans fäderneärvda gård Snottsta (L 496—498). Namnet Snottsta innehåller som förled »sannolikt ett vedernamn *Snoti*, som ännu lever som appellativ i nordnorrländska mål med betydelsen 'ljussnopp'.²

¹ Jfr B. Bjerre, *Nordiska konjunktionsbildningar med temporal innebörd* 2 (1938), s. 321.

² Det är utan tvivel Snottsta i Markims sn, som åsyftas med den gård *Snwtarstad*, som Magnus Ladulås i sitt testamente 1285 skänkte till det då nygrundade fransiskanklostret i Stockholm, där han utväljer sin gravplats (SD 1, s. 656). I ett senare gåvobrev till S:ta Klara kloster år 1288 (SD 2, s. 59) bortskänker konung Magnus *Snytarstad cum coloniis in Wikby et Ekiby ibi adiacentibus*; Viby och Ekeby äro granngårdar till Snottsta. I ett par något yngre brev (1295) skrives namnet *Snytarstad* (SD 2, s. 187) och *Snytarstad* (ib. s. 188). I Registret till SD 1—2 ha dessa ortnamn icke identifierats utan anges blott beteckna platser »vid Stockholm». Alldeles felaktig är lokaliseringen i S. Ambrosianis uppsats *Ekeby och Stockholm* (i: *Samfundet S:t Eriks årsbok* 1931, s. 67 f.).

Porbiorn skald nämner sig som ristare även på L 626 Roslags-Bro kyrka. Som epitet förekommer *skald* dessutom i en uppländsk inskrift (L 215 Säby, Danmarks sn) och en västgötsk (L 1334 Vid Skaravägen, Eks sn), möjligen också i den defekta L 129 Ängby, Börje sn.

Släktskapen mellan de i Hillersjö-inskriften omtalade personerna ter sig på följande sätt:

Hillersjö-inskriftens största intresse ligger däri, att den är ett arvsdokument och har till uppgift att stödja en viss persons äganderätt till gården Hillersjö. Därför är den också inbygggen på en fast häll invid gården. Den framställer utförligt arvgången i en av allt att döma mycket säregen släkthistoria.

Som ung blev Gerlög gift med Germund och fick med honom en son. Mannen drunknade, och en tid därefter dog även sonen. Härvid har givetvis sonen ärvt sin far och Gerlög ärvt sin son, ehuru intet direkt därom utsäges i inskriften. Gerlög ingick sedan ett nytt gifte med Gudrik; möjligen var det han som ägde Hillersjö. Gerlög och Gudrik fingo barn, men av dessa levde endast en dotter så länge, att hon fick arvingar. Hon hette Inga. Hon blev gift med Ragnfast i Snottsta, som efter sin fader Sigfast ensam ägde denna gård (L 496). De fingo en son, vars namn dock ej omtalas i inskriften. Förmodligen har Gudrik under tiden dött och dottern Inga tagit arv efter honom. I varje fall dog Germund före Inga, ty annars skulle han och icke Gerlög ha trätt till arvet efter henne. Gerlög satt då som änka på den egendom, som hon genom sin son ärvt efter Germund. Sedan dog den rike Ragnfast i Snottsta, och sonen tog arv efter honom. I fyra inskrifter (L 496—498, 2010) har Inga hedrat sin makes minne. Då hon lät utföra den sista (L 2010), var sonen också död, och Inga meddelar, att hon har kommit till arv efter sitt barn. Samma händelse omtalas även i Hillersjö-inskriften: »Och modern kom till arv efter sin son.» Den rika änkan Inga ingick sedan ett nytt äktenskap med Erik, men detta äktenskap blev barnlöst. Så dog Inga, utan bröstarvingar. Hennes kvarlåtenskap gick då i bakarv till hennes mor, den gamla Gerlög, som överlevt två män och alla sina barn. Erik, Ingas man, blev tydligen utan lott i arvet efter henne. Gerlög lät Torbjörn skald i hällen uthugga en fullständig utredning av hennes arvsrätt, såsom Liljegren anmärker »en bland de äldsta åtkomsthandlingar, som något gods i Sverige kan uppvisa».

I denna kedja av arv förekommer enkelt bröstarv tre gånger. Alla tre gångerna finnes endast en bröstarvinge, som sålunda lyfter hela arvet. Då Germund drunknade, tog hans son som enda barnet arvet efter honom, likaså Inga efter sin fader Gudrik och Ragnfasts son efter honom. Upplandslagen stadgar om bröstarv (Ä 11 pr): »Dör bonde och lever barn efter honom, då ärver barnet sin fader, vare sig det är son eller dotter . . . Aldrig kommer bakarv eller annat arv före, så länge någon av bröstarvingar lever.» Likaledes tre gånger förekommer i inskriften bakarv. Då Germunds son dog, tog hans moder Gerlög arvet efter honom; vari det bestod, veta vi icke. Då Ragnfasts son dog, tog hans moder Inga arvet efter honom; däri ingick hela Snottsta. Då sedan Inga dog utan bröstarvingar, tog hennes ännu levande moder Gerlög arvet efter henne; däri ingick såväl Ingas farsarv, sannolikt Hillersjö, som hennes sonsarv, Snottsta. Upplandslagens bestämmelser om bakarv lyda så (Ä 14): »Dör barn och lever efter det fader eller moder och är endera av dem död, då ärve hälften fader eller moder och hälften helsyskon. Dör enda barnet, ärve fader eller moder två tredjedelar och halvsyskon en tredjedel. Finnes ej

helsyskon eller halvsyskon, ärve fader eller moder allt och give ej ut till någon därav.» Ingas andre man, Erik, gifte sig visserligen till två lotter i Ingas bo (Upplandslagen Ä 7 pr), men då äktenskapet blev barnlöst, fick han vid Ingas död endast sin fördel i boet; återstoden gick enligt ärvdabalkens regler till skifte (Ä 10 pr): »Nu skiljas äkta makar åt barnlösa... då skall envar av dem äga sängen efter den andre med allt det som därtill hör, bolster och lakan, huvuddyna och åkläde... Lever man efter sin hustru, skall han först taga undan från skiftet den bästa hästen och vapen, med vilka han kan väl fara till strid, och därtill sina kyrkkläder; icke mera, om ock mera finnes, än nu är sagt. ... Lever mannen efter sin hustru, då skall han hava sin häst och sin sadel, sina vapen och sin säng utom skiftet; och allt det övriga, som de ägde; lösöre, skall gå till skifte, både morgongåva och annan egendom, vare sig mannen dör eller hustrun.» Vad Inga fört med sig i boet vid sitt andra äktenskap gick alltså enligt lagen till skifte inom hennes släkt. Då hon varken hade bröstarringar eller syskon, blev hennes gamla moder Gerlög hennes enda arvinge. I Gerlögs hand samlades sålunda till slut egendom från tre främmande ätter, Germunds, Gudriks och Ragnfasts.

Så vitt vi kunna se, råder fullständig överensstämmelse mellan Upplandslagens arvsregler och den rätt, som enligt Hillersjö-inskriftens uppgifter har tillämpats i Uppland på 1000-talet. Det viktigaste är måhända, vad vi kunna konstatera i fråga om kvinnas arvsrätt. Då man ej fanns inom samma arvsled, inträdde kvinna med full arvsrätt. Då son ej fanns, tog dottern hela arvet i fråga om brösting, då fader ej fanns, tog moder hela arvet i fråga om bakarv.

Jfr de med avseende på innehållet likartade inskrifterna på Hansta-stenarna, U 72 och 73.

Torbjörn skald har, såsom nämnt, huggit runorna även på en runsten vid Roslags-Bro kyrka (L 626). Ornamentiken är mycket olikartad; Hillersjö-inskriften har **r** i trycksvag stavelse efter vokal: **mopir**, **sinar**, **runar**, Roslags-Bro-inskriften **r**: **eftir**, **runar**; Hillersjö-inskriften använder som skiljetecken **.** eller **:**, Roslags-Bro-inskriften **×**. Om ej den uttryckliga uppgiften finnes, skulle säkerligen ingen ha kommit på den idén att föra dessa båda inskrifter till samme mästare. En ristare Torbjörn nämner sig ytterligare på en runsten i Färentuna hd (U 37), en i Sollentuna hd (U 70) och två i Sigtuna (UFT h. 26, s. 8, 9). Att Torbjörn på U 37 är identisk med Torbjörn skald på L 626 Roslags-Bro kyrka, är sannolikt på grund av den likartade orneringen. U 37 använder **r**-runan i **eftir** och **runar**; däremot som skiljetecken **+**. Möjligen kan man också på grund av likhet i utsirningen tillskriva Torbjörn skald den fragmentariskt bevarade runstenen U 70. Däremot förefaller det mycket ovisst, huruvida han är identisk med den Torbjörn, som har ristat de båda både i ornamentik och i runornas bruk starkt avvikande Sigtuna-stenarna. Till samme ristare som Sigtuna-stenarna för Brate några andra ristningar, bland dem U 19 Älby, Ekerö sn.

Hillersjö-ristningen är i varje fall yngre än de runstenar i Markims sn, som Inga, medan hon ännu levde, har låtit resa till minne av sin make Ragnfast. Åtminstone tre av dessa (L 496—498) äro sannolikt ristade av Fot eller en Fot nära stående ristare.

Ordet *skald* har i de svenska runinskrifterna givetvis samma innebörd som i den isländska litteraturen, d. v. s. utövare av skaldekonst, diktare. Huru den diktning som avses har varit beskaffad, till innehåll och form, är däremot mera ovisst. I Norge upphörde skaldepoesien i gamla former redan med 900-talets slut, och islänningarna blevo ensamma bärare av den poetiska traditionen. Skall man våga tro, att skaldekonsten i fornnordiska former levat längre kvar i det mera avlägsna Sverige? Omöjligt är det icke, men vi kunna icke sluta därtill allenast av förekomsten av ordet *skald* på svenska runstenar. Två omständigheter äro emellertid av intresse: den ena, att den svenske skalden Torbjörn var runkunnig och tillkallades, då det gällde att utföra Upplands längsta kända inskrift. Den andra, att han var kristen. På runstenen vid Roslags-Bro kyrka (och likaså på den vid Galgbacken, U 37) har han tillagt den kristna önskeformeln för den dödes själ: »Gud hjälpe hans ande».

30. Kvarsta, Hilleshögs sn.

Pl. 16, 17.

Litteratur: B 292, L 344, D 2: 61. J. Bureus, F a 6 s. 85 n:r 182 (Bureus' egen uppteckning), F a 5 n:r 189, F a 1 s. 47; J. Hadorph, Färentuna Häradz Runestenar (1680), n:r 14; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 235; O. Celsius, SR 1, s. 14, Runæ Medelpadicæ (1726) s. 8; J. E. Arenius, De Antiquitatibus Insulæ Feringsöensis (diss., 1751), s. 14; V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA), s. 11 f.; UFT 2 (1872), s. 29; E. Brate, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Leitz, träsnitt (hos Hadorph a. a., Peringskiöld a. a. och B 292); Dybeck a. a.; Brate 1901 (ATA).

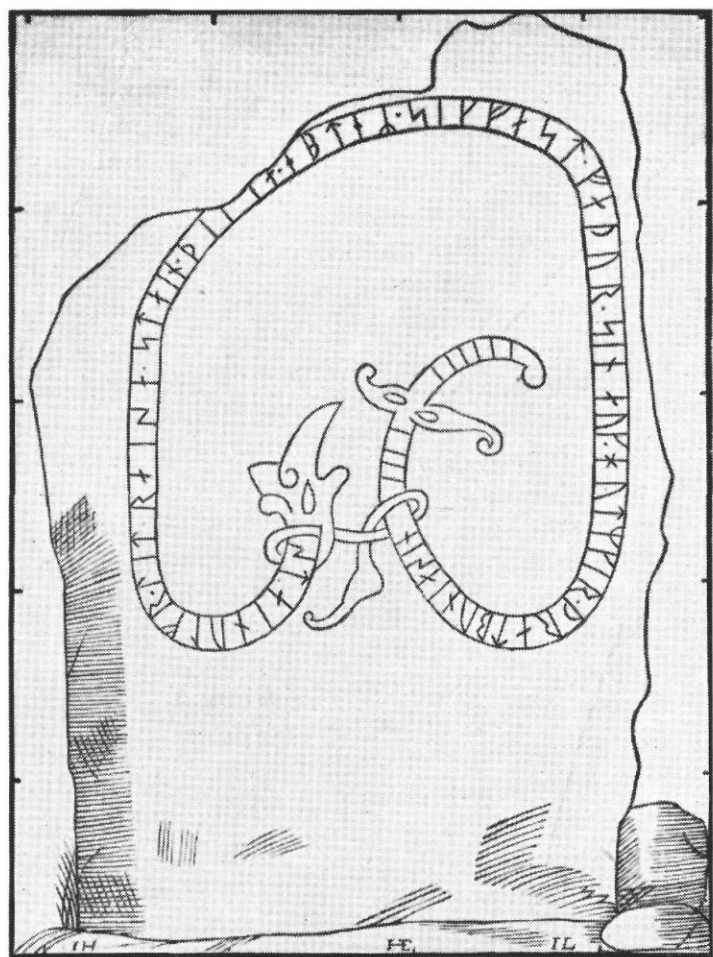

Fig. 23. U 30. Kvarsta, Hilleshögs sn. Efter B 292.

Runstenen, en stor, tillbakalutande häll, står i en skogbeväxt hage, tillhörig Kvarsta, på gränsen till Vifärna, omkring 200 m. Ö om landsvägen Svartsjö—Färentuna kyrka. Ristningen är vänd mot S. — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Södertelge» (i beskrivningen anges platsen: »något N om torpet Paradiset»).

Bureus, som undersökt stenen den 16 jan. 1607, anger som plats: »Vijfärna i Hillesjö». Hadorph: »Qwarstadz Engebacka»; Peringskiöld: »Quarstad Engsbacke»; likaså *Bautil*.

Om stenen har Brate antecknat följande sägen: »Två jättinnor, Hilla och Färna, skulle bygga var sin kyrka. Hilla tog till sin kyrka (Hilleshög) mindre och blev först färdig. Då blev Färna ond, tog ett hårstrå och lade Kvarsta-stenen i och slungade den mot Hilleshögs kyrka. Men den kom icke längre än dit, där den nu står.» Hadorph anmärker, att Hilleshögs sn »har sitt namn aff en Furstelig Person, som ligger i högen wid Kyrekian der Klockstapeln på står».

Gnejs. Stenens höjd 2,85 m.; bredd 2 m., ristningens höjd 1,65 m., bredd 1,63 m. Ristningen är djupt huggen och stort sett väl bevarad.

Inskrift:

stainulfr lit raisa · stain þa - - a ebtir · sikfast · fapur sin auk hulmkirþr at bunta sin kup - - - b -

sal hans

80 85

Stainulfr let ræisa stæin þe[nns]a æptir Sigfast, faður sinn, ok Holmgærðr at bonda sinn. Guð [hialpi] sal hans.

»Stenulv lät resa denna sten efter Sigfast, sin fader, och Holmgård efter sin make. Gud hjälpe hans själ.»

Till läsningen: Inskriften har få skiljetecken, ett efter 13—17 **raisa**, ett efter 28—32 **ebtir**, ett efter 33—39 **sikfast**, möjligen också ett efter 1—9 **stainulfr**. Övriga i *Bautil* och hos Dybeck utsatta sk finnas icke. Tydligt stunget är 28 **e**; däremot icke stungna 11, 46, 56 och 68 **i**, 35, 55 och 70 **k**. Vid runorna 26—27 är ett stycke av stenen bortfallet (redan hos Bureus). 24 **a** kan ej sägas vara fullt säkert; 27 **a** är däremot tydligt. 70—72 **kup** fullt tydligt. Av det följande ordet äro endast hst tydliga; svagt synes bst i 77 **b**. Alla runorna i 79—85 **sal hans** äro

fullt tydliga. — Bureus: 1—5 **stain**; de följande runorna 6—9 saknas; 23—27 saknas. 70—78 **kup hiabi** (sic!); det följande saknas. — Leitz: 1—9 **stainulfr**; 23—27 **p - - - a**; 51—59 **hytmkir · pr**; 65 **i**. För 70—78 endast några raka streck; det övriga saknas. — Dybeck: 23—27 **p - - - a**; 51—59 **hulmkirpr**; 65 **t**; 70—72 **kul**; det övriga saknas. — Brate: 23—27 **- - - - a**; 70—85 **kup - - - b - - sal hans**.

Inskriftens 51—69 **hytmkir · pratbuniasin** (enligt Hadorphs och Leitz' läsning) tolkar Hadorph: »*Hulmkir Thratbunin sin* Hustrun Hulmkär åth sin Herre och Man», och han tillägger, att »Drotbonde är itt Compositum aff Drotte och Bonde, och kan förstas om en förnäm Herreman». O. Celsius anför detta i sin polemik mot E. J. Börner som ett exempel på de gamla antikvariernas misstag, och han ger den riktiga tolkningen av inskriftens slut.

31. Väntholmen, Hilleshögs sn.

Pl. 15.

Litteratur: R. Dybeck, Runa (fol.) 1 (1865), s. 58; UFT h. 2 (1872), s. 29; Handlingar i ATA 1934—37.

Äldre avbildning: Dybeck a. a. (pl. 14).

Runstenen låg, då Dybeck på 1860-talet fick kännedom om den, »i ett dike å Wentholmens, nu till en del plöjda, norra äng, som är mellan norra skogen och Brofjärden af Mälaren. Torpet Norrskog är icke långt från honom.» År 1876 fördes den fram till gården och inlades som portvalv mellan två källare, oåtkomlig för undersökning och avbildning. Den uttogs ur källaren 1936 och restes följande år omkr. 100 m. Ö om Väntholmens manbyggnad på västra delen av en moränrygg.

Höjd 2,45 m. (över nuvarande markytan 1,70 m.), bredd 1 m., tjocklek 0,40 m. Stenen har ristning både på framsidan och på den vänstra smalsidan. På framsidans vänstra del är en stor flisa avslagen, 1,70 m. hög och omkr. 0,50 m. bred upptill; den har innehållit en avsevärd del av ristningen. Den var lös redan vid Dybecks besök och tecknas så på hans avbildning. Förmodligen har den stannat kvar på den ursprungliga platsen; i varje fall eftersöktes den förväges 1936. F. ö. var inskriften även upptill stympad på Dybecks tid. Inskriften på framsidan är mycket grund och vittrad, på v. smalsidan däremot tydlig.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Dybeck):

På framsidan:

: **sta**[**inf**as - **r** : **li** - . . . **in** : **at** : **b**]iar[n] - **u** - - - [**u**]r . . . **i**[n]

På v. smalsidan:

. . . **at** : **bia** - [**n** **a** - . . . **rnf**as] . . .

Steinfastr le[t] [stæ]in at Biorn, [broður s]inn. . . at Biorn [ok Arnfast] . . .

»Stenfast lät sten efter Björn, sin broder efter Björn och Arnfast (?)»

Till läsningen: Av bst i 2 **t** finnas endast svaga spår. Bst i 22 **n** (som är tydlig på Dybecks teckning) kan numera knappast säkert spåras. Runorna 23, 25—27 äro ovissa, 24 **u** är någorlunda tydligt, 29 **r** fullt säkert, 28 har sannolikt varit **u**. Möjligen har alltså 23—29 varit **burupur**. Av 30—31 finnas endast två huvudstavar i behåll; Dybeck har **in**. Avståndet mellan 29 **r** och 30 **i** synes, såsom Dybeck anmärker, »fordra ett mellanord, törhända **sun**».

Inom runslingan är på framsidan avbildad en fågel med utslagen vinge och lång, slokande stjärt.

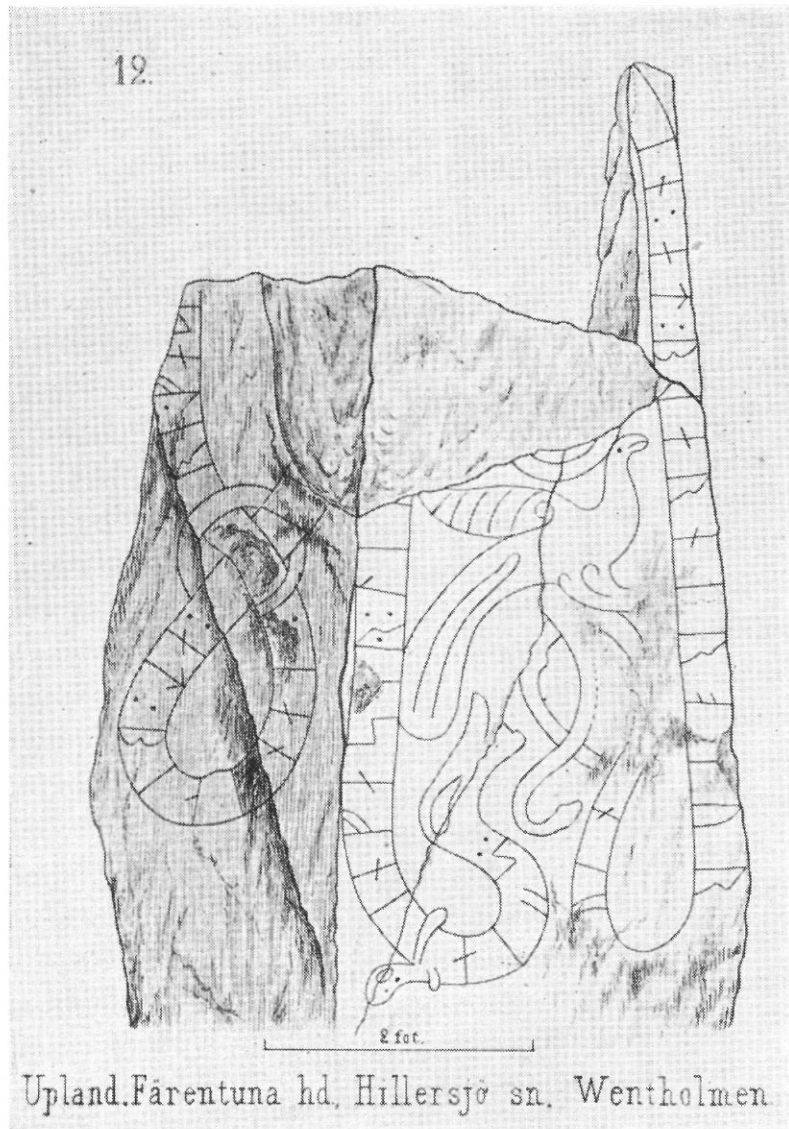

Fig. 24. U 31. Väntholmen, Hillesjögs sn.
Efter R. Dybeck, Runa (fol.) 1, pl. 14.

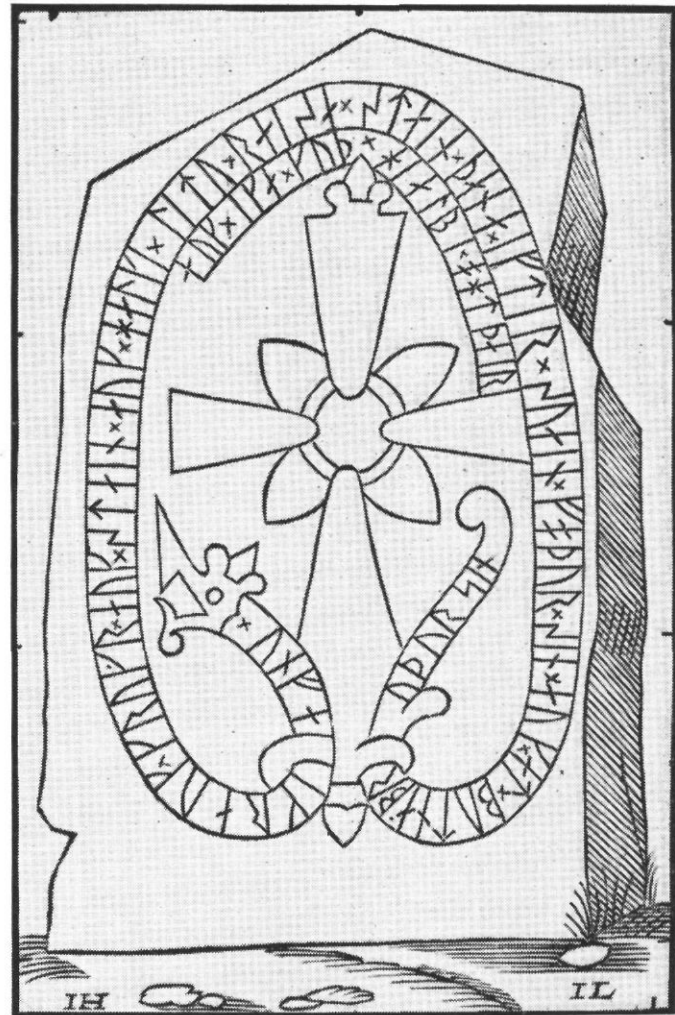

Fig. 25. U 32. Stockby, Sånge sn.
Efter B 297.

32. Stockby, Sånge sn.

Pl. 16, 17.

Litteratur: B 297, L 348. D 2: 65. J. Bureus, F a 6 s. 82 n:r 180 (Bureus' egen uppteckning), F a 5 n:r 370, F a 1 s. 83; J. Hadorph, Färentuna Häradz Runestentar (1680), n:r 5; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 238; O. Celsius, SR 1, s. 5; J. E. Arenius, De Antiquitatibus Insulae Feringsöensis (diss., 1751), s. 16; V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA), s. 16; UFT h. 2 (1872), s. 64; G. Stephens, ONRM 2, s. 792; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 59, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Leitz, träsnitt (Hadorph a. a., Peringskiöld a. a., B 297); Dybeck a. a.; Brate 1901 (ATA).

Runstenen står omkr. 50 m. N om vägen Stockby—Sundby, omkr. 1 km. NÖ om Stockby, omkr. 0,8 km. från Sockarby, ej långt från ägogränsen mellan Stockby och Sockarby. Den ristade ytan vetter mot Ö, mot vägen, och är synlig därifrån.

Bureus anger platsen som »Stockby i Songa S.». Hadorph har »Stärkeby Gärde», Peringskiöld likaså, *Bautil* »Stärkeby», vilket sedan går igen hos Liljegren och Stephens. Ett *ck* har tydligen blivit felläst som *rk*, och sedan har av *å* blivit *ä*. — Dahlgren har icke lyckats återfinna stenen, men Dybeck meddelar, att stenen »länge legat med nedåtvänd ristning öfver ett afloppsdike norr ut från Stockby, men nu är rest i norra sluttningen af en höjd med grafkullar ett stycke derifrån.»

Granit, övre och vänstra delen ljusgrå, finkornig, nedre och högra delen mörkare, starkt

kristallinisk. Höjd 1,65 m., bredd 1,02 m. Ytan är jämn och vacker, ristningen tämligen tydlig och väl bevarad.

Inskrift:

+ **unfaikr** + **auk** + **krukr** + **auk** × **stain** + **auk** + **halki** × **litu** + **raisa** + **stain** × **þana** + **aftir** × **suain** + **fopur** **sin** ×
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
auk + **at** + **butna** + **brupur** **sin** **auk** × **ika** + **kup** × **hialbi** + **ont** **þaira**
 70 75 80 85 90 95 100 105

Ofæigr ok Krokkr ok Stæinn ok Hælgj letu ræisa stæin þenna æftir Svæin, faður sinn, ok at Botna, broður sinn, ok Inga. Guð hialpi and þæira.

»Ofeg och Krok och Sten och Helge och Inga läto resa denna sten efter Sven, sin fader, och efter Botne, sin broder. Gud hjälpe deras ande.»

Till läsningen: Skiljetecknet vid inskriftens början är svagt, men säkert. Icke stungna äro 6, 11, 14, 91 och 93 **k**, 13 **u**, 33, 66 och 85 **i**. 30 **k** har en svag fördjupning mellan hst och bst, men den är sannolikt icke huggen. Alla runor i 11—15 **krukr** äro fullt säkra. 28 **a** är tydligt; icke **e**. Detsamma gäller om 50 **a**. 61 **o** är tydligt och säkert; likaså 102 **o**. Efter 64 **r** finns intet sk.; icke heller efter 83 **r**. 73 **b** är fullt säkert, men olika de båda andra **b**-runorna i inskriften. — Bureus: 1—7 **runfaikr**; ornamentet bakom rundjurets öga har tydligen blivit uppfattat som ett **r**. 11—15 **krukr**, 27—31 **halki**, 50 **a**, 61 **o**, 73—77 **butan**; 87—109 saknas. — Hadorph och Leitz: 1—7 **unfaikr**, 11—15 **krugr**, 27—31 **halki**, 50 **i**, 61 **o**, 73—77 **butna**; 102—104 **oht**; 109 **a** saknas. — Arenius: 1—7 **runfeikr**, 11—15 **krukr**, 27—31 **halki**, 47 **i**, 50 **i**, 60—64 **fotur** (säkerligen tryckfel för: **fothur**), 73—83 **butu** · **brur**, 102—104 **oht**; 109 **a** saknas. — Dybeck: 1—7 **unfaikr**, 11—15 **krukr**, 27—31 **halki**, 50 **i**, 61 **o**, 73—77 **butna**, 102 **o**; 109 **a** saknas. — Brate: 1—7 **unfaikr**, 11—15 **krukr**, 27—31 **halgi**, 50 **a**, 61 **o**, 73—77 **butna**, 102 **o**, 105—109 **þaira**.

Orden 87—92 **auk** × **ika** stå under runslingan omedelbart efter de fyra namnen i inskriftens början. De utgöra säkerligen ett tillägg. Jämte de fyra sönerna har även dottern Inga varit med om att resa minnesvården.

Om namnet *Ofæigr* se U 2. Formen *unfaikr* med *n* är ensamstående och mycket intressant. Utan tvivel är **n** tecken för ett kvarlevande nasalt uttal av vokalen, möjligen bevarat framför **f**. Jfr fno. *Umblauzstaðir* (till namnet *Óblauðr*) och isl. *Gestumblindi* (av ack. *Gest-inn-blinda*). — *Krokkr* är icke särskilt vanligt, men tillräckligt styrkt. Det förekommer även i inskrifterna L 74 Björnum, Gryta sn, L 328 Stäket, Stockholms-Näs sn, L 598 Morsta, Garns sn, L 783 Hjalteberga, Simtuna sn, D 1:11 Tång, V. Ryds sn, Ög 98, 194. Ursprungligen är det givetvis ett vedernamn, identiskt med appellativet fsv. *kroker* m. 'krok'. — Mansnamnet *Butni* är tidigare icke känt från någon runinskrift. Det torde ingå i sockennamnet Bottnaryd (Västergötland), fsv. *Botnaryd*. Förmodligen är det också från början ett vedernamn.

Formen **fopur** är mycket sällsynt. Den är beaktansvärd i en inskrift, som f. ö. använder **o**-runan som tecken för (nasalerat) *a*: **ont** och **u**-runan som tecken för *o*: **krukr**, **brupur**. Möjligen får den betraktas som vittnesbörd om ett ljudlagsenligt och ännu här och var i talspråket bevarat u-omljud av *a*. Jfr U 34, Sö 115 och 382.

33. Stockby, Sånga sn.

Litteratur: B 298, L 349. J. Bureus, F a 6 s. 82 n:r 181 (Bureus' egen uppteckning), F a 5 n:r 370, F a 1 s. 83; J. Hadorph, Färentuna Häradz Runesténar (1680), n:r 6; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 238; O. Celsius, SR 1, s. 6; UFT h. 2 (1872), s. 64.

Avbildning: Leitz, träsnitt (Hadorph a. a., Peringskiöld a. a., B 298).

Den redan på 1600-talet blott fragmentariska inskriften fanns på en sten »i samma gärde» som U 32 (Bureus), »sammastädz westan före» (Hadorph). Vad som återstod var blott den nedre vänstra delen av en svårt skadad runsten. Numera är även detta stycke förkommet.

Inskrift (enligt B 298):

... on : au - mfast
 5 10

Bureus har läst: ... g - u - mfast. 3—10 är säkerligen namnet *Holmfastr*, om i nom. eller i ack. kunna vi ej avgöra.

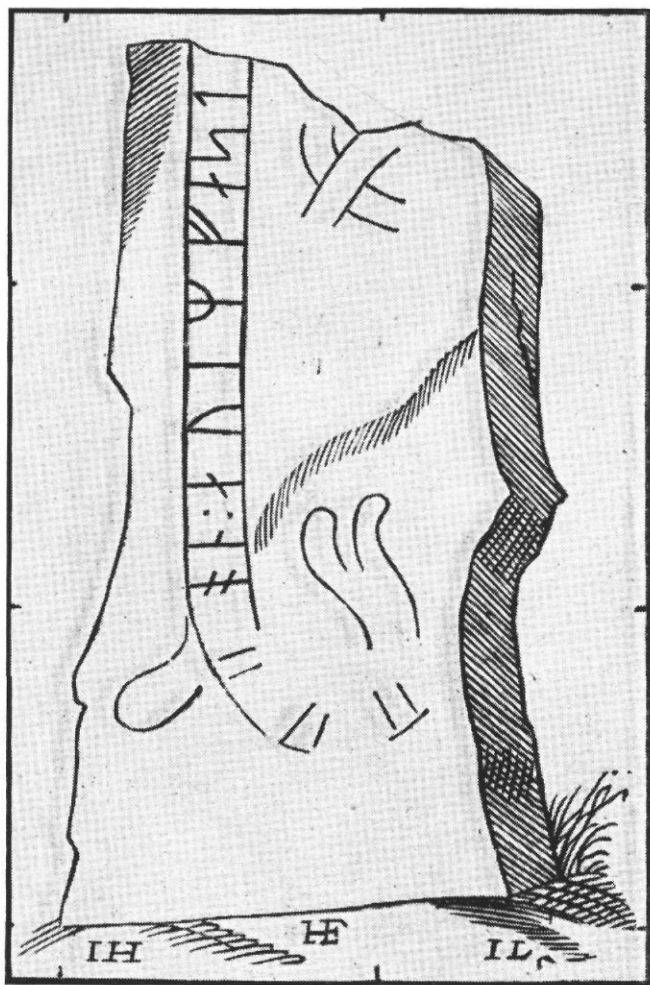

Fig. 26. U 33. Stockby, Sånga sn. Efter B 298.

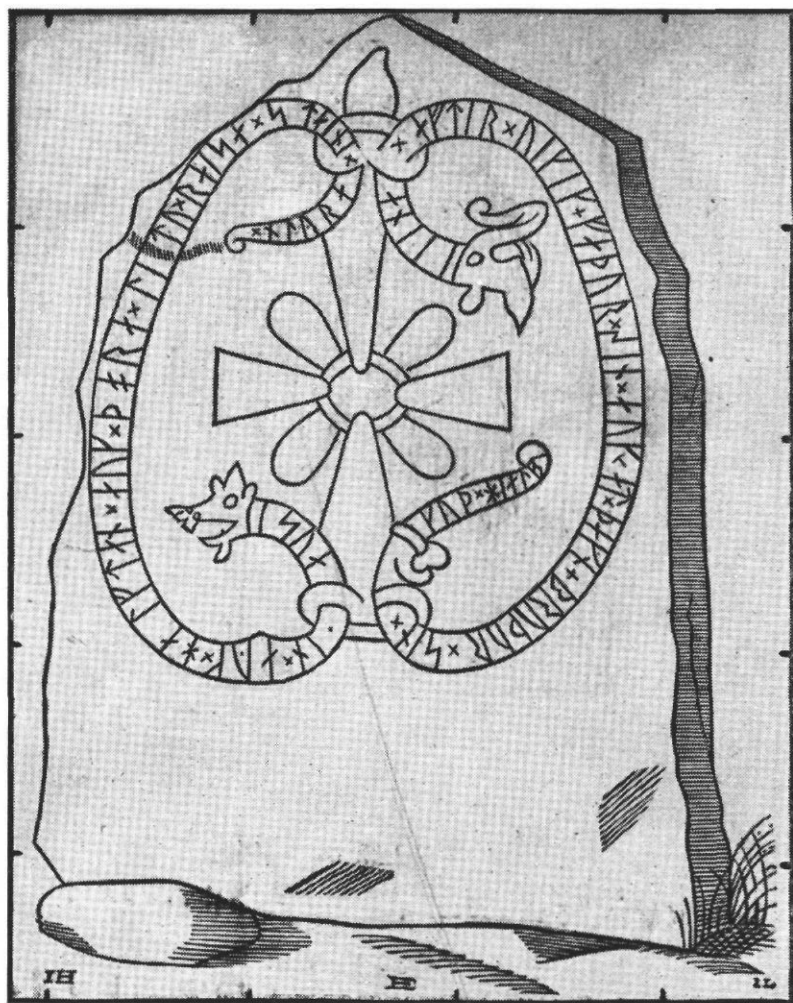

Fig. 27. U 34. Sundby, Sånga sn. Efter B 299.

34. Sundby, Sånga sn.

Pl. 18.

Litteratur: B 299, L 347, D 2: 64. — J. Hadorph, *Färentuna Häradz Runestentar* (1680), n:r 4; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 238; O. Celsius, *SR* 1, s. 4; J. E. Arenius, *De Antiquitatibus Insulae Feringsöensis* (diss., 1751), s. 16; V. Dahlgren, *Färentuna härad*, 1851 (ATA), s. 15; UFT h. 2 (1872), s. 63, h. 5 (1876), s. 116; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 59, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Leitz, träsnitt (hos Hadorph a. a., Peringskiöld a. a., B 299); Dybeck a. a.; Brate 1901 (ATA).

Runstenen står i Sundby södra gärde, omkring 40 m. från det utloppsdike, som bildar ägo-gräns mellan Sundby och Svartsjö djurgård. Avståndet till U 36 är ungefär 100 m. — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Södertelge»; i beskrivningen: »på ängen SSO om Sundby, tvenne».

Hadorph betecknar platsen som »Sundby Stran vthom Diuregården», Peringskiöld som »Sundby ägor», *Bautil* som »Smedby ägor»(!).

Blågrå sten, mycket skiftande i färgen. Höjd 2,10 m., bredd (över korsmitten) 1,67 m. Den ristade ytan är skrovlig. Ristningen är i allmänhet grund och delvis mycket otydlig. Särskilt gäller detta om det högra rundjurets huvud.

Inskrift:

suain × auk × halftan × auk × þora × litu × raisa × stain -ina × aftir × uikik × fopur sin × auk × at × þagn ×
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
 brupur × sin × kup × hialbi at þaira
 70 75 80 85 90

Svæinn ok Halfdan ok Þora letu ræisa stæin þenna æftir Viking, faður sinn, ok at Þegn, broður sinn. Guð hialpi and þæira.

»Sven och Halvdan och Tora läto resa denna sten efter Viking, sin fader, och efter Tagn, sin broder. Gud hjälpe deras ande.»

Till läsningen: Vid inskriftens början intet skiljetecken. 66 **g** har en grund prick, som troligen är huggen. Icke stungna äro 24, 57, 75 **i**, 77 **k**. Av runan 37 finns endast övre delen av hst i behåll; de följande 38—40 **ina** tydliga. 52 **o** säkert; nedre bst tydlig, men även den övre bör anses säker. Efter 55 **r** intet sk. 62—63 **at** skadat; av **a** finns dock h. bst, av **t** likaså h. bst i behåll. 86 **a** tydligt, av 87 **t** hst och h. bst tydliga. 88 **þ**: bst mycket svag, 89 **a** med bst endast t. h., 90—92 **ira** tydligt. — Hadorph och Leitz: 7 **y**, 37—40 **-ina**, 52 **a**, 64—67 **þagn**, 86—92 **alyra**. — Arenius: 19—22 **Thor**, 37—40 **dinna**, 41 **e**, 52 **a**, 64—67 **Thafn**; 85 **i** saknas, likaså 86—92. — Dybeck: 37—40 **-ina**, 52 **a**, 64—67 **þakn** (i *UFT* felläst som **þaka**), 86—92 **alyra**. — Brate: 52 **a**, 64—67 **þagn**. Efter 77—85 **kup** × **hialbi** läser Brate »runorna på den högra ormens hals nedanför öfre slingknuten uppifrån nedåt och därpå nedifrån uppåt på vänstra ormens stjärt nedanför öfre slingknuten». På högra ormens hals (i stället för 37—40 **-ina**): **ant** × **auk** (det sista ordet tecknat med en binderuna); på vänstra ormens stjärt (i stället för 86—92 **at þaira**): **saul þaira**.

Om namnet *Halfdan* se E. Wessén, *De nordiska folkstammarna i Beowulf* (1927), s. 46; om *Vikingr* Sö 182, om *Þegn* Sö 237.

Sista meningen tolkas av Hadorph: »Gud hielpe Allöras ande», i *UFT*: »Gud hjelpe allas (deras) ande».

35. Svartsjö, Sånga sn.

Pl. 18, 19.

Litteratur: B 295, L 345, D 2: 62. J. Bureus, F a 6 s. 81 n:r 174 (Bureus' egen uppteckning), F a 5 n:r 361, F a 1 s. 81; M. Aschaneus, F b 18 s. 362; J. Hadorph, Färentuna Häradz Runesténar (1680), n:r 2; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 237; O. Celsius, SR 1, s. 2; J. E. Arenius, De Antiquitatibus Insulæ Feringsöensis (1751), s. 16; V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA), s. 14; *UFT* h. 2 (1872), s. 63; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 123, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Leitz, träsnitt (Hadorph a. a., Peringskiöld a. a., B 295); Dybeck a. a.; Brate 1901 (ATA).

Runstenen står på en liten höjd, »Svartsjö backe», N om landsvägen, nära ekonomibyggnaderna, Ö ut från Svartsjö slott. — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Södertelge».

Bureus anger som plats blott »Vidh Svartsjö», Aschaneus »Nordan för Svartsjö hus opå en högd . . . versus meridionem», Hadorph »Swartsjö Gård på Trägårdzbacken», Peringskiöld (och *Bautil*) »wid Svartsjö Slott».

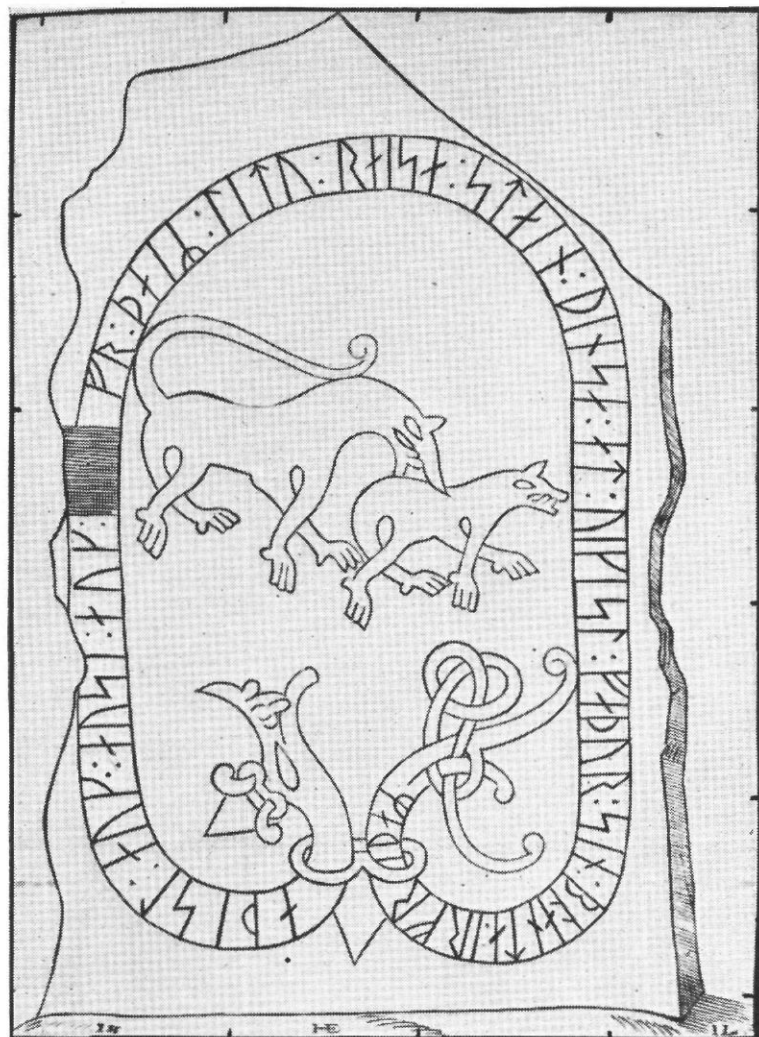

Fig. 28. U 35. Svartsjö, Sångå sn. Efter B 295.

Till läsningen: Vid ristningens början och vid dess slut finnes intet sk. 10 **y** är tydligt stunget; ostungna äro däremot 26, 47, 58, 66 **i**, 48 **k**. Runan 12 är skadad upptill men har sannolikt varit **l**; härför talar avståndet till det följande skiljetecknet (jfr 5 **l**, efterföljt av **:**). Mellan 15 **k**: och 19 **f** har funnits plats för fyra runor (eller tre, om den första varit **u** eller **r**); de båda första äro helt borta, av den tredje och fjärde finnes huvudstavarnas nedre del i behåll. Namnet torde ha varit **olaifr** eller **ulafr**, **ulifr**, däremot knappast **ulfr**. Den övriga inskriften är fullt tydlig.

Bureus: 9—12 **aus** -, 16—20 **- fr**; 28 **u** saknas. Aschaneus: 21—24 **pir**, 46—51 **uikisal**, 60—65 **bonta**, 73 **r**. — Hadorph och Leitz: 9—12 **aus** -, 16—20 **- fr**. — Dybeck: 9—12 **aus** -, 16—20 **- fr**. — Brate: 9—12 **aysl** («med **l** skadadt upptill, toppen är borta, men 2 cm. af känne-streckets spets synes»), 16—20 **- fr** («Namnet har sannolikt varit **ulifr**»).

Mansnamnet *Adisl* (av *Að-gisl*) är ensamstående i de svenska runinskrifternas namnförråd. Lundgren känner det från en östgötsk urkund 1337. I Danmark är det känt endast genom en runinskrift från 900-talet (Vordingborg DRm 3: 11, W-J 83): **apisl**. I Norge och på Island är det icke belagt som namn på verkliga personer. Däremot förekommer det i en inskrift på Man från 1100-talet (*Fornvännen* 1907, s. 84): **apisl**; enligt S. Bugge (*Aarbøger* 1899, s. 243) är denna inskrift svensk. I den isländska sagolitteraturen tillhör det några sagohjältar och kämpar. Den främste bäraren av namnet är emellertid den svenske ynglingakonungen Adils. Möjligen kan man räkna med uppkallelse efter honom i de få fall, då namnet brukas i Sverige och Danmark. — Om namnet *Øysl* se Sö 190. Det uppfattas där som en utveckling av samnord. *Auð-gisl*, feng. *Eadgisl*. Det kan givetvis också vara samma namn som Sparlösa-stenens **aiuls**, troligen av urn. **Aiwa-gislar*. Jfr *Øndr* av *Øyvindr*. — *Vigisl*, det tredje namnet i inskriften, som är sammansatt med *-gisl*, förekommer även L 480 Skånela kyrka, L 670 Härby, Husby-Sjutolfts sn,

På en »Geometrisk Charta öfver Suartsjö Ladugård» 1709 (Lantmäteristyrelsens arkiv A/100 13³) finnes runstenens plats angiven, Ö om slottet, strax N om Lustträdgården och Ö om Köksträdgården, jämte följande anteckning: »T uthvisar hwarest Runsteen är belägen, hwilken Runors betydelse och innehåll blef för Försten af Holsteen och för vår aller nådigaste Prinssesa för kunnat och uthtyt d. 9 Julii af Secreteraren utj Antiquites College Herr Peringskiöld och blef af honom skattade til 1600 eller 1700 åhr gamal.»

Grå granit. Höjd 3 m., bredd 1,82 m. En ovanligt praktfull ristning. Ytan är slät och jämn, ristningen djupt och jämnt huggen och väl bevarad. På v. sidan är den något skadad.

Inskrift:

apisl : auk : ays - : auk : - - - fr : pair : litu : raisa :

5 10 15 20 25 30

stain : pinsa : at : uikisl : faður : sin : boanta : irfripar

35 40 45 50 55 60 65 70

Adisl ok Øysl ok [Ola]fr þeir letu raisa stain þenna at Vigisl, faður sinn, boanda Ærnfridar.

»Adils och Ösel och Olov de läto resa denna sten efter Vigisl, sin fader, Ärnfrids make.»

D 1: 52 Enby, Kalmar sn, Sö 241. — Kvinnonamnet *Ærnfridr* är belagt även L 96 Hollberga, Dalby sn, L 196 Vituls äng, Vaksala sn, L 213 Vigby, Danmarks sn, troligen också D 1: 135 Balingsta kyrka. Från medeltiden känna Lundgren och Brate ett belägg (1312).

Stenens mittyta är dekorerad med två fyrfota djur, av vilka det större biter det mindre i ryggen. Aschaneus förmodar, att det är »2 Odens hästar, eller 4-fotade drakar öfver huar annan, dän ena bijter i thäns andras Rygg: Betyder, at de wela äflaz och ökaz etc.». Hadorph anmärker: »Så kan och denne warit en förnäm Riddersman, och snäll jagare på Swartsjö, effter en stoor Jachthund står där på, förföljandes en Warg.» Ännu mera spekulativ är Peringskiöld (enligt en blyertsanteckning i *Monumenta*): »Den fordom här i landet mächtige Ulfveslächten, fördrefven af konglige Ynglinge familien, som framgent i sitt Sköldemärke fört Leijonet, hvilket här segrar öfver Ulfven, de gamla Jarlar och Förstar.»

36. Svartsjö djurgård, Sånga sn.

Pl. 20.

Litteratur: B 296, L 346, D 2: 63. J. Hadorph, Färentuna Häradz Runestenar (1680), n:r 3; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 237; O. Celsius, SR 1, s. 3; J. E. Arenius, *De Antiquitatibus Insulae Feringsöensis* (diss., 1751), s. 16; V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA), s. 15; UFT h. 2 (1872), s. 63; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 100, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Leitz, träsnitt (Hadorph a. a., Peringskiöld a. a., B 296); Dybeck a. a.; Brate 1915 (ATA).

Runstenen står sedan 1915 rest omkring 400 m. SV om Djurgården på en holme i åkern, omkr. 60 m. Ö om utloppsdiket, som utgör gräns mellan Sundby och Svartsjö Djurgård, omkr. 100 m. Ö om U 34. Ristningen är vänd mot S. Förut stod den, framåtlutad och djupt nedsjunken i åkern, omkr. 60 m. längre åt VSV. — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Södertelge».

Hadorph anger som plats: »Swartsjö Diuregårdh»; likaså Peringskiöld och *Bautil*. Enligt Dybeck (och *UFT*) stod stenen »på ängen vester ut från slottet». Intressant är Hadorphs upplysning, att bron, som omtalas i inskriften, ännu fanns kvar av sten i jorden. Tydligt har ett vatten, sammanhängande med Svartsjö-viken, i äldre tid gått fram i däliden mellan de båda runstenarna U 34 och U 36.

Ljusgrå granit. Höjd 1,40 m., bredd 0,82 m. Ytan är i stort sett jämn. Ristningen är tydlig och väl bevarad.

Inskrift:

inkimop · lit · raisa · staina · uk · bro · eftir · karl boanta sin ybir risti

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Ingimöð let ræisa stæina ok bro æftir Karl, boanda sinn. Öpir risti.

»Ingemod lät resa stenarna och [göra] bron efter Karl, sin man. Öpir ristade.»

7—4031. *Upplands runinskrifter.*

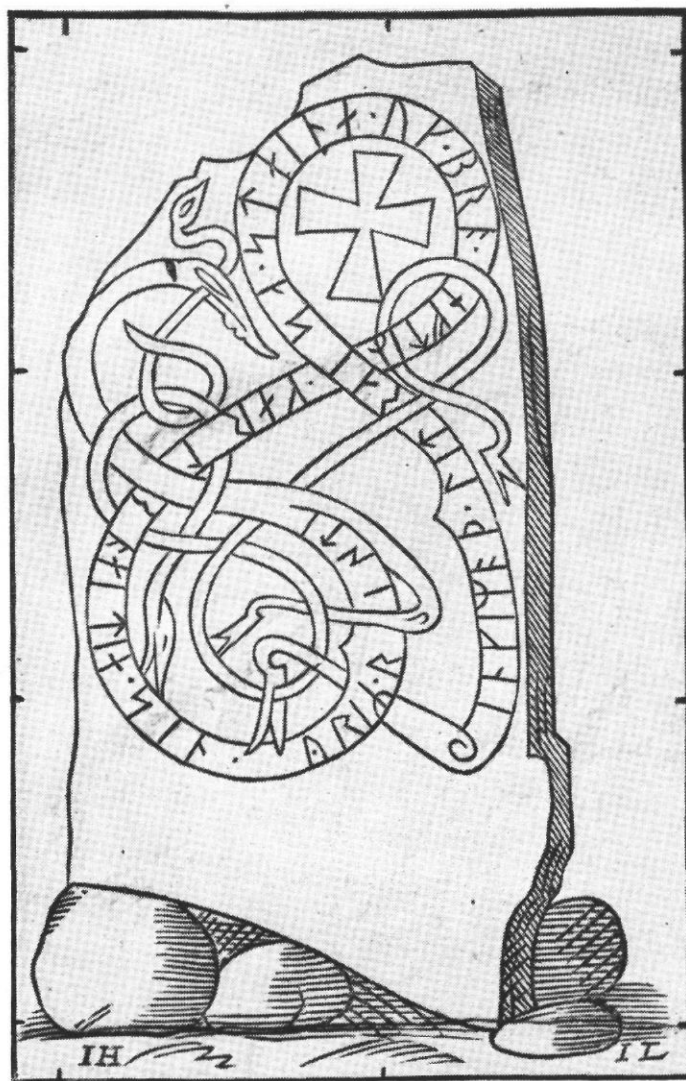

Fig. 29. U 36. Svartsjö djurgård, Sånga sn. Efter B 296.

Till läsningen: Tydligt stungna äro 27 **e** och 45 **y**; däremot icke stungna 9 och 43 **i**. Intet skiljetecken finns vid inskriftens början och slut, ej heller efter 35 **l**, 41 **a**, 44 **n** och 48 **a**. — Hadorph och Leitz: 36—41 **boaitia**, 45—48 **yria**. — Arenius: 36—41 **boanta**, 45—48 **arir**. — Dybeck: 36—41 **boantia**, 45—48 **ybir**. — Brate: 36—41 **boanta**, 45—48 **ybir**.

Kvinnonamnet *Ingimod* är endast känt från denna inskrift och från en medeltida urkund (1421).

37. Säby, Galgbacken, Sångå sn.

Pl. 21, 22.

Litteratur: J. E. Arenius, *De Antiquitatibus Insulæ Feringisöensis* (diss., 1751), s. 15; R. Dybeck, *Runa* (fol.) 1 (1865), s. 48; UFT h. 2 (1872), s. 29; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 70, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Dybeck a. a. pl. 11; Brate 1901 (ATA).

Runstenen är rest på Galgbacken, en liten relativt högt belägen moränholme, på alla sidor omgiven av odlad mark, omkr. 600 m. SV om Degerby (varifrån den lättast kan uppsökas) och ungefär lika långt S om Lisselby. Platsen tillhör Säby i Sångå sn, men ligger helt nära gränsen till Hilleshögssn, dit både Degerby och Lisselby höra. Till Säby gård är avståndet omkr. 2 km. Tingstaden ligger omkr. 500 m. i SÖ. — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Södertelge»; i beskrivningen: »SO om Talltorp».

Runstenen omtalas först av J. E. Arenius i hans dissertation om Svartsjölandets antikviteter (1751) såsom »Litselbyensis prope locum supplicii capitalis». Dybeck uppger, att den var »slagen i tre stycken, hvaraf det tredje, ett fotstycke utan ristning, nu saknas. Af de andra två, som äro på några alnars afstånd från hvarandra, låg det nedre till Augusti månad innevarande år sunkit i jorden och med nedåtvänd inskrift.» År 1937 hopfogades de båda delarna och stenen restes på samma plats, där den är funnen.

Mörkgrå granit med fältspatgångar. Höjd 3,40 m., ovan markytan 2,80 m., bredd över korsmitten 0,90 m., över slingknuten 1,30 m. Ytan är slät och ristningen väl bevarad.

Inskrift:

+ utrykr + auk + buanti + auk + alfrikr + raistu + stain + pinsa + eftir + kara + faður + sin + auk + guneþr +
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
at + buanta + sin · guþ hialpi a - - - ans + þurbiurn + hiuk · runar
 70 75 80 85 90 95 100 105 110

Otrygg ok Boandi ok Alfrikr ræistu stein þenna æftir Kara, faður sinn, ok Gunnæidr at boanda sinn. Guð hialpi [and] hans. Þorbiorn hiogg runar.

»Otrygg och Bonde och Alvrik reste denna sten efter Kåre, sin fader, och Gunned efter sin man. Gud hjälpe hans ande. Torbjörn högg runorna.»

Till läsningen: Tydligt stungna äro 4 **y**, 42 och 65 **e**, 62 och 79 **g**; däremot icke stungna 5 **k**, 57 och 77 **i**. Av 88 **a** äro nedre hst och v. bst bevarade, av 89 och 91 endast spår av hst, av 90 intet med säkerhet. Möjligen har inskriften haft **at**, utan **n**-runa. — Arenius: 26—31 **ristu**, 62—67 **gynithr**, 71 **y**, 79 **k**, 87—94 ... **ans**. — Dybeck: 62—67 **guniþr**. — Brate: 62—67 **guneþr**.

Om namnen *Otrygg* och *Kari* se Sö 217. — *Boandi* förefaller ha varit mycket sällsynt som namn under vikingatiden. I runinskrifterna finns endast detta säkra belägg; därjämte möjligen Sö 323 (... **anti**). Under medeltiden är det »rätt vanligt» i Sverige; likaså i Danmark. Från Norge finns däremot blott ett enda belägg, från Island intet. Ursprungligen är *Boandi*, *Bondi* givetvis ett binamn, och det förekommer som sådant ännu under medeltiden. Till betydelsen

är det befryndat med namnet *Boi*, något vanligare, ehuru ännu sällsynt under vikingatiden: Ög 81, Sö 148, D 2: 239 Vikby, Knivsta sn, L 1228 Reperda, Alsheda sn (Småland). Under medeltiden är det vanligt, särskilt i Danmark; på Island och i Norge är *Búi* sällsynt. — *Alfrikr* är f. ö. icke känt, varken från runinskrifter eller medeltida urkunder. I Danmark är det sällsynt (äldst på mynt och som namn på en biskop och en präst), »maaske indkommet fra Tysk» (*DGP*). I den norsk-isländska litteraturen förekommer det endast som fingerat namn på en dvärg i Didrikssagan: *Alfríkr dvergr*, tydligen med betydelsen 'alvkonungen'. — Kvinnonamnet *Gunnæiðr*, *Gunnhæiðr* är icke känt från någon annan inskrift och från medeltiden endast i ett belägg: *Gunnidh* (1416), trol. från Jämtland (Lind, Lundgren).

Ristaren Torbjörn är säkerligen identisk med den Torbjörn skald, som har ristat L 626 Roslags-Bro kyrka och U 29. Se ovan s. 41.

38. Säby, Galgbacken, Sånga sn.

Pl. 21, 22.

Litteratur: J. E. Arenius, *De Antiquitatibus Insulae Feringsöensis* (diss., 1751), s. 15; R. Dybeck, *Runa* (fol.) 1 (1865), s. 58; UFT h. 2 (1872), s. 29, h. 5 (1876), s. 116 f.; E. Brate, *Anteckningar* (ATA).

Äldre avbildningar: Dybeck a. a. pl. 14; Brate 1901 (ATA).

Denna runsten står sedan 1937 rest 5 m. ÖSÖ om U 36, med ristningsytan vettande mot V. Den låg tidigare omkullfallen på samma plats med ristningen uppåt. »Han ligger mycket sluttande», skriver Dybeck, »mot öster på fem mindre stenar. Fotstyckets knapphet och höjdens tunna jordlager hafva kommit mig att tveka om han varit rest eller icke.»

Fältspatrik gnejs-granit. Höjd 2,65 m., bredd 1,90 m. (nedtill)—1,47 m. (upptill). Ytan är mycket ojämn och knottrig; därtill är den hårt vittrad. Runslingan utmed stenens kanter har i all synnerhet farit mycket illa; på v. sidan upptill kan intet med visshet läsas, och även på h. sidan är slingan svårt skadad, delvis bortslagen. Mittfältet är fyllt av bandslingor i en sällsynt rik och invecklad flätning. Tyvärr tillåter icke stenens svårt vittrade tillstånd en fullständig utredning av det i sin art konstmässiga och intressanta mönstret.

Redan Arenius säger om ristningen: »Est lapis scite excisus, litteræ autem pleræque adeo exesæ, ut earum sensus non constet.» Dybeck tillägger: »stenens småskroffiga yta har påtagligt hindrat ristaren att tydligt och klart föra sina runor och att säkert leda sina talrika ormar, ehuru stor och i ögonen fallande hans skicklighet än varit; hvartill kommer att han, för taflans vidgande, makat ramen, här runslingan, om hon så kan kallas, för långt åt stenens kanter, hvarigenom händt att runristningen här och der så lätt kunnat stympas genom afslagningar af den i synnerhet mot kanterna icke tjocka hällen.»

Inskrift:

· likuiþr · auk · knu - . . . tu · r - - sa · . . . n · at · u . . . si - · þu - - ta · . . . rlaugar · kuþ hieþli -
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
 sal · ha - s
 55

Likviðr ok Knut[tr] . . . [le]tu r[æi]sa [stæi]n at . . . sinn, boanda [Gæi]rlaugar. Guð hieþli sal hans.

»Likvid och Knut . . . läto resa stenen efter . . . sin . . ., Gerlögs man. Gud hjälpe hans själ.»

Till läsningen: 1—7 **likuiþr** är det tydligaste ordet i inskriften. 11 **k**, icke **f**. 13 **u**; möjligen **r**, men snarast **u**. Därefter en hst, men ingen bst är synlig. Av 15 **t** finns utom hst

endast h. bst i behåll. 18—19: endast nedre delen av hst finnas kvar; de följande 20—21 **sa** äro tämligen tydliga. 22—24 **n · at** tydligt; av 25 **u** finns endast bst, svagt synlig. 26—27 **si** tämligen säkert, av 28 endast en hst. Av 29 **b** synes tydligt övre delen av hst och nedre bst; de bevarade resterna likna närmast ett **s**, men runan har sannolikt varit **b**. Av de följande runorna, längst t. h. i nedre slingan, är endast **t** fullt tydlig. 34 **a** har bst böjd och på h. sidan av hst går en fördjupning, sannolikt dock icke huggen, ned mot ramlinjen; runan ger därför till en början intryck av ett **r**. Inskriften fortsätter sedan omvänd, från v. till h., i nedre slingan. Framför 35 **r** har funnits plats för två eller tre runor; ristningen är helt förstörd. 35 **r** är säkert; 36—38 **lau**, 40—41 **ar** tydliga. 39 kan möjligen ha varit **f**, men sannolikare är **g**. 46 **i** har en fördjupning på mitten och ger intryck av **e**, liksom 47 **e**. Av 48 **b** är, utom hst, endast nedre bst någorlunda säker. 49 **l** är tydligt. Därefter två hst utan synliga bst. 52 **s** tydligt; i 53—54 **al** äro bst mycket svaga. Ovanför 52—54 **sal** står, innanför slingan, ordet 55—58 **ha - s**; i den tredje runan finns intet spår av bst. — Dybeck: 11—14 **knu -**; 25—29 **u - a . . us . . . si -** (vilket suppleras: **una · fustra · sin**); 29—34 **buata**, 35—41 **[a]rlaukar**, 45—58 **hæbfi · sil · ha - s**. — Brate: 11—14 **fluk -**; 15—21 saknas. Efter 23—24 **at** förmodar Brate **ufak fapur**; utom **u** tror han sig se **a** säkert och spår av **f** och **k**. 29—30 **bu** tydligt, likaså 33—34 **ta**. 35—41 **rlaugar**, troligen rest av ett **[kai]rlaugar**. 45—58 **hiebli · sil · hans**.

Namnet *Likviðr* förekommer även L 190 Ekeby, Gamla Uppsala sn och är troligen samma namn som *Liknviðr* i en gotländsk inskrift. Under medeltiden är *Likvidh* »tämligen vanligt» (Lundgren). — Om namnet *Knutr* se Sö 217. Det förekommer i runinskrifterna endast i några få, spridda fall; utom de nämnda U 92, L 264 Häringe, Älvkarleby sn, L 761 Gryta, Kulla sn; L 998 Lilla Kyringe, Björksta sn (Västmanland); L 1052 Fläräng, Valbo sn (Gästrikland). I D 2: 118 Väsby, Ösby sn, D 2: 146 Orkesta sn och Ög 111 avses Knut den store. — Om *Gæirlaug* se U 29. Brate förmodar, att namnet betecknat samma person här och i Hillersjöristningen. *Ufeigr*, som han vill läsa namnet på den döde, skulle ha varit Gerlögs tredje man.

39. Torslunda, Sånga sn.

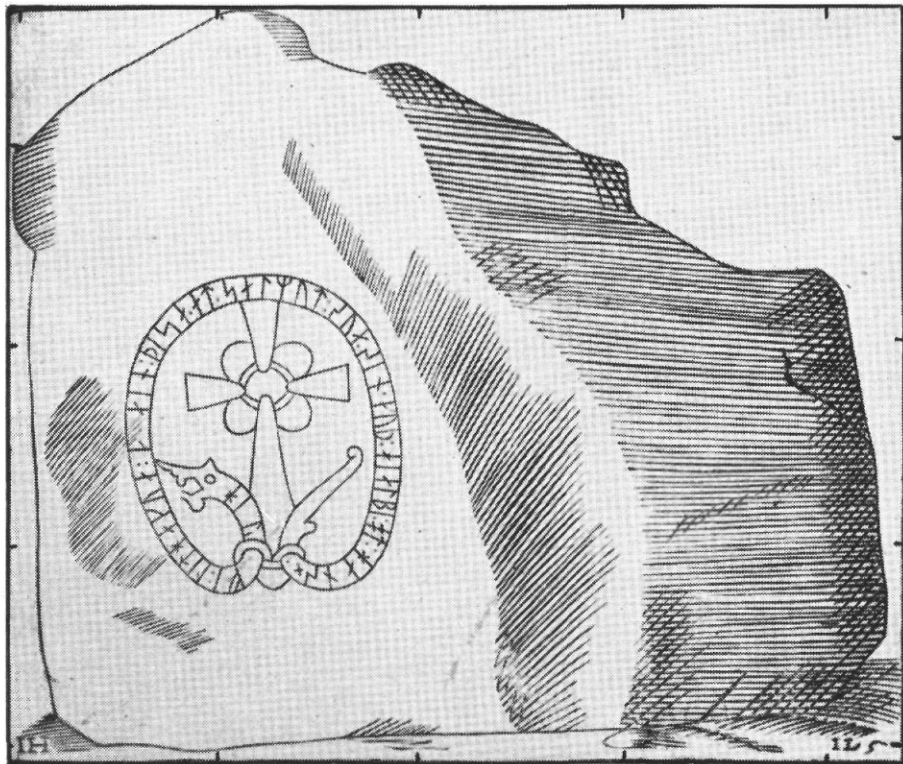

Fig. 30. U 39. Torslunda, Sånga sn. Efter B 294.

Litteratur: B 294, L 350. J. Hadorph, Färentuna Häradz Runestenar (1680), nr 7; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 239; O. Celsius, SR 1, s. 7; J. E. Arenius, De Antiquitatibus Insulæ Feringsöensis (1751), s. 16; V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA), s. 17; UFT h. 2 (1872), s. 64.

Avbildning: Träsnitt sign. av Leitz och Hadorph (Hadorph a. a., Peringskiöld a. a., B 294).

Ristningen fanns på ett berg enligt Hadorph vid »Runketorp i Gårdzlidret», enligt Peringskiöld vid »Runketorp i Sånga sochn», enligt *Bautil* vid »Runketorp», enligt Arenius »ad villam Thorslunda». Den har icke kunnat återfinnas i senare tid. Någon plats med namnet Runketorp finnes ej numera i Sånga socken. Förmodligen har det varit ett torp under Torslunda, avhyst redan vid mitten av 1700-talet.

Inskrift (enligt B 294, rättad efter Arenius):

halki : lit hakua : ş - ain : þisa · at · salmut : sun · sin · kup : hialbi : ot : hans ×

Hælgj let haggva stæin þenna at Salmund, sun sinn. Guð hialpi and hans.

»Helge lät hugga denna sten efter Salmund, sin son. Gud hjälpe hans ande.»

Till läsningen: 1—5 **hiufi Bautil**, **halki** Arenius; 14—18 **s - ain** saknas hos Arenius; 19—21 **þi - a** Arenius. F. ö. överensstämma de båda läsningarna med varandra.

Hadorph tolkar inskriftens första mening: »Hillewi lät hugga Sten denna åth Salmut sin Son»; Arenius: »Helgo curavit saxo insculpi Salmuto filio suo»; *UFT*: »Hjufve lät hugga denna sten efter Salmund, sin son».

Namnet *Salmundr* är känt från flera medeltida urkunder. Det motsvaras av no.-isl. *Sq̄l-mundr*, ett tämligen vanligt namn i Norge och på Island.

40. Eneby, Skå sn.

Pl. 24.

Litteratur: B 290, L 355. J. Hadorph, *Färentuna Häradz Runestenar* (1680), n:r 12; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 242; O. Celsius, *SR* 1, s. 12; J. E. Arenius, *De Antiquitatibus Insulæ Feringsöensis* (diss., 1751), s. 17; V. Dahlgren, *Färentuna härad*, 1851 (ATA), s. 19; »En runsten på Söderberga egor i Skå socken, Svartsjölandet. Juni 1871» (hs av okänd förf. i ATA); *UFT* h. 2 (1872), s. 56, h. 5 (1876), s. 115; *KVHAAkad:s Månadsblad* 1872, s. 15; E. Brate, *Anteckningar* (ATA).

Äldre avbildningar: Leitz, träsnitt (Hadorph a. a., Peringskiöld a. a., B 290); Brate 1907 (ATA).

Runstenen står nu rest på en delvis nyodlad moränkulle omkr. 30 m. V om lägenheten Runhällen, på Söderberga ägor, men nära gränsen till Eneby.

Hadorph uppger, att stenen står på »Eneby ägor wid vägen»; likaså Peringskiöld och *Bautil*. Arenius betecknar stenen som »Enebyensis». Den var sedan länge saknad men återfanns 1871 på Söderberga ägor. Vid Brates besök 1901 låg den »nedsjunket i marken i östra ändan av Söderberga gärdesbacke nära södra gränsen av Söderberga ägor mot Eneby». Den flyttades 1903 upp på en närbelägen berghäll »i östra kanten av gärdesbacken 10 steg från åkern». Det är på denna plats den numera blivit rest. Eneby är den gamla huvudbyn, varifrån Söderberga utgör en utflyttning. Den gård, på vars ägor stenen befinner sig, är Söderberga n:r 1 = Eneby n:r 4. I närheten finnes ett gravfält, bestående av smärre högar.

Runstenen var redan på 1600-talet sönderslagen. »Fyra stycken fans igen», säger Hadorph, »det femte var borta.» Endast den nedre huvuddelen finns numera i behåll. Därjämte återfanns 1934 ett litet fragment av stenens topp; det fastsattes 1937 vid den resta stenen.

Ljusgrå granit. Höjd 0,85 m., bredd (över slingknoten) 0,85 m.

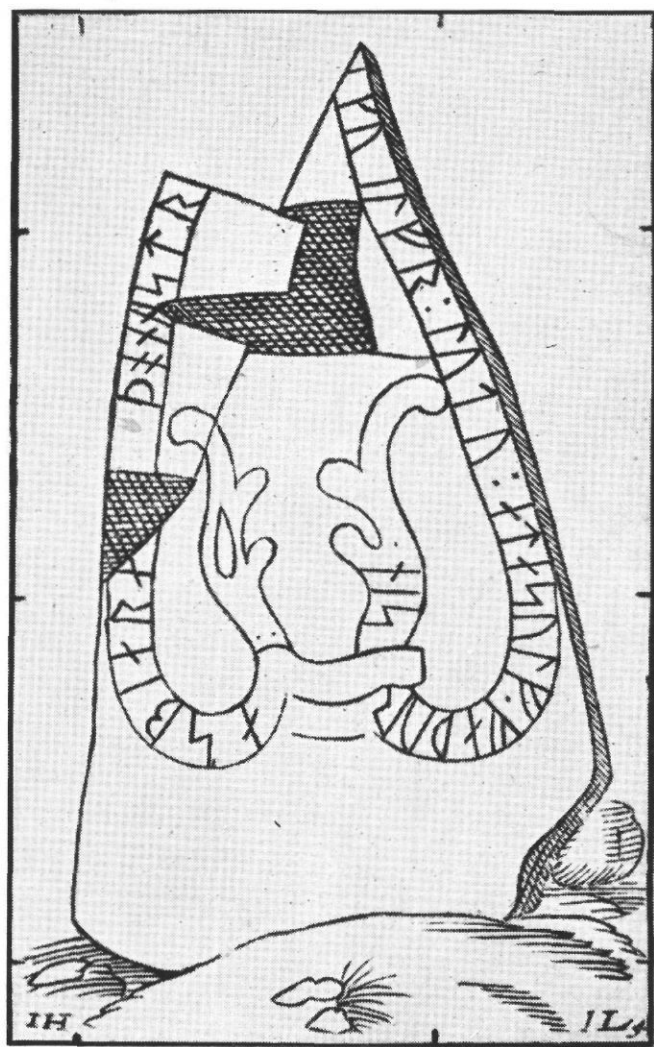

Fig. 31. U 40. Eneby, Skå sn. Efter B 290.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 290):

: **asbiarn . . . þo[nnstr . . . - kuilfr : l]itu : at : asulf · faður sen**

5 10 15 20 25 30 35 40

Asbiorn . . . Gunnælf(?) letu at Asulf, faður sinn.

»Åsbjörn . . . Gunnälv läto (resa stenen) efter Åsulv, sin fader.»

Till läsningen: Av 8 **þ** finns endast hst i behåll, 9 **o** tydligt, av 10 endast en hst. 23 **i** är tydligt, icke **u**. 39 **e** är tydligt stunget. Efter 37 **r** finns intet skiljetecken. — Hadorph och Leitz: 7 **a**; mellan 17 **u** och 18 **i** finnes plats för en runa; 39 **i**. — Arenius återger uppenbarligen endast Hadorphs läsning. — Brate: 7 **n**, 39 **i**.

Inskriftens andra namn har möjligen varit **porfastr**, under förutsättning att 10—11 **nn** blivit felläst för **r** och att de båda lösa styckena på v. sidan icke äro riktigt hoplagda på Leitz' och Hadorphs träsnitt. 16—21 kan ha varit kvinnonamnet **kunilfr Gunnælf**, känt från inskriften L 160 Rörby, Bälunge sn.

Inskriften är mycket egendomligt formulerad, med hjälp verbet *let* 'lät' ensamt och såväl infinitiven *reisa* som objektet *stein* utelämnat. Dylikt elliptiskt uttryckssätt är mycket sällsynt. Det förekommer emellertid i ännu en runristning inom Färentuna hd, nämligen i U 52 vid Edeby i Lovö sn. Ornamentiken i de båda inskrifterna är påfallande lika, och det är högst sannolikt, att de äro utförda av samme ristare. Någon skicklig konstnär har han icke varit, och han har av allt att döma i båda fallen drivits till förkortningen, därför att han icke inom den enkla runslinga, som han ritat upp, kunnat få plats för mera än de många namnen. — Hjälps verbet *let* ensamt förekommer också U 93 och på en runsten vid Helgenäs, V. Eds sn, Småland (L 1283). Att infinitiven *reisa* saknas, är känt från flera inskrifter. S. Bugge (*Runverser*, s. 50) anför som exempel L 242, 446 och 514.

41. Kumla, Skå sn.

Pl. 22, 23.

Litteratur: B 287, L 351, D 2: 66. J. Hadorph, Färentuna Häradz Runesténar (1680), n:r 8; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 241; O. Celsius, SR 1, s. 8; J. E. Arenius, De Antiquitatibus Insulæ Feringsöensis (diss., 1751), s. 17; N. R. Broeman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 240; V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA), s. 17; G. Stephens, ONRM 2, s. 740; UFT h. 2 (1872), s. 55; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 78, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Leitz, träsnitt (Hadorph a. a., Peringskiöld a. a., B 287, Stephens a. a.); Dybeck a. a.; Brate 1901 (ATA).

Ristningen finnes på en låg berghäll i den s. k. Gullhagen, en bergig beteshage V om Kumla, omkr. 200 m. N om utfartsvägen från Kumla till landsvägen Skå kyrka—Svartsjö, omkr. 1200 m. från landsvägen. Den runristade hällen ligger i hagens södra kant, blott några få meter från gärdesgården, som där går parallellt med vägen. — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Södertelge»; i beskrivningen: »i bergskullen V om Kumla».

Platsen omtalas av Hadorph som »Kumbla Gärde i ett Bärge»; likaså hos Peringskiöld. Arenius: »Petra Kumblensis». Ristningen finnes, skriver Dahlgren, »å en berghäll i Gullhagen under Kumla. Helt nära detta berg, som ej ligger högt öfver marken, förekomma 3 vackra och väl behållna stensättningar, en fyrkantig och 2^{ne} runda, af hvilka den större cirkeln har 10 alnars diameter». Dybeck anmärker, att mindre gravkullar finnas i närheten. Leitz' teckning är såtillvida felaktig, som den ger intryck av att ristningen finnes på en lös sten, icke på en berghäll.

Ristningens höjd 1,61 m., bredd 1,10 m. Ytan är slät och jämn. Ristningen är tydlig och väl bevarad.

Inskrift:

: **forkuþr** : **auk** : **fuluki** : **litu** : **rista** : **runa** : **iftir** ·

5 10 15 20 25 30

hiluka : **fapur** · **isin** : **kristr hialbin** · **irinfrastr risti** ·

35 40 45 50 55 60 65 70 75

Forkuðr ok Full(h)ugi letu rista runar æftir Ill(h)uga, faður sinn. Kristr hialpin. Ærinfastr risti.

»Forkunn och Fulluge läto rista runorna efter Illuge, sin fader. Krist hjälpe. Ärenfast ristade.»

Till läsningen: Icke stungna äro 15, 39 **k**, 18, 30, 48, 63 **i**. Efter 29 **a** finnes icke något **r**. 46 **i** är tydligt; det är icke följt av något skiljetecken. 66 **n** och 68 **a** äro rätt lika, med nästan vågräta bst. — Hadorph och Leitz: 40 **i**; efter 46 **i** ett skiljetecken ·; 71 **r** saknas. — Arenius: 40 **a**; 46 **i** saknas; 63—71 **irinfrastr**. — Dybeck: 40 **a**; skiljetecken efter 46 **i**; 71 **r** saknas. — Brate: 40 **a**, 46—49 **isin**, 63—71 **irinfrastr**.

46—49 **isin** har ett tydligt ristat **i** framför **s**, utan något skiljetecken mellan dessa runor. **is** i stället för **s** i början av ord förekommer även i U 42 samt i åtskilliga inskrifter både i sydöstra Uppland och i västra delen av landskapet. Se nedan U 144.

Om namnet *Forkuðr*, *Forkunnr* se U 14, om *Full(h)ugi* Sö 228. — 35—40 **hiluka** avser troligen, trots det begynnande **h**, namnet *Illugi*. Detta är känt från flera andra runinskrifter: U 48, L 29 Svarsta, Tibble sn, L 411 Hareby, Fresta sn, L 419 Hammarby kyrka, L 478 Svista, Ösby sn, L 1045 Färnbo kyrka (Gästrikland), Sö 3, Ög 152. Det defekta D 2: 88 **luha** kan ha varit antingen *Fullugi* eller *Illugi*. Under medeltiden synes *Illugi* ha varit föga brukat i Sverige (intet enda belegg hos Lundgren o. Brate). Från Danmark finnas ett fåtal belegg (O. Nielsen). Namnet *Illugi* — ursprungligen ett binamn med betydelsen »den illasinnade» — är framför allt isländskt och »mycket brukligt på Island alltifrån 900-talet» (Lind). Brate återger, ehuru med tvekan, inskriftens **hiluka** som Helge. I *UFT* och i E. Wesséns *Nordiska namnstudier* (s. 13) tolkas det som Helhuga, men dels är ett sådant namn f. ö. okänt, dels hade man väntat att finna det tecknat **hailuka**. Liksom inskrifterna L 29 och 1045 nämna bröder med namnen *Illugi* och *Fullugi*, så finna vi här i Kumla-inskriften en fader *Illugi* med sönerna *Forkuðr* och *Fullugi*, alla tre bärande namn som ursprungligen äro binamn med appellativ betydelse. Jfr E. Wessén a. a., s. 13.

Runristaren *Ærinfastr* har namngivit sig på ytterligare tre inskrifter, en i Färentuna hd (U 43), en i Sollentuna hd (U 79) och en i Danderyds skeppslag (U 123). Om honom se E. Brate, *Svenska runristare*, s. 78.

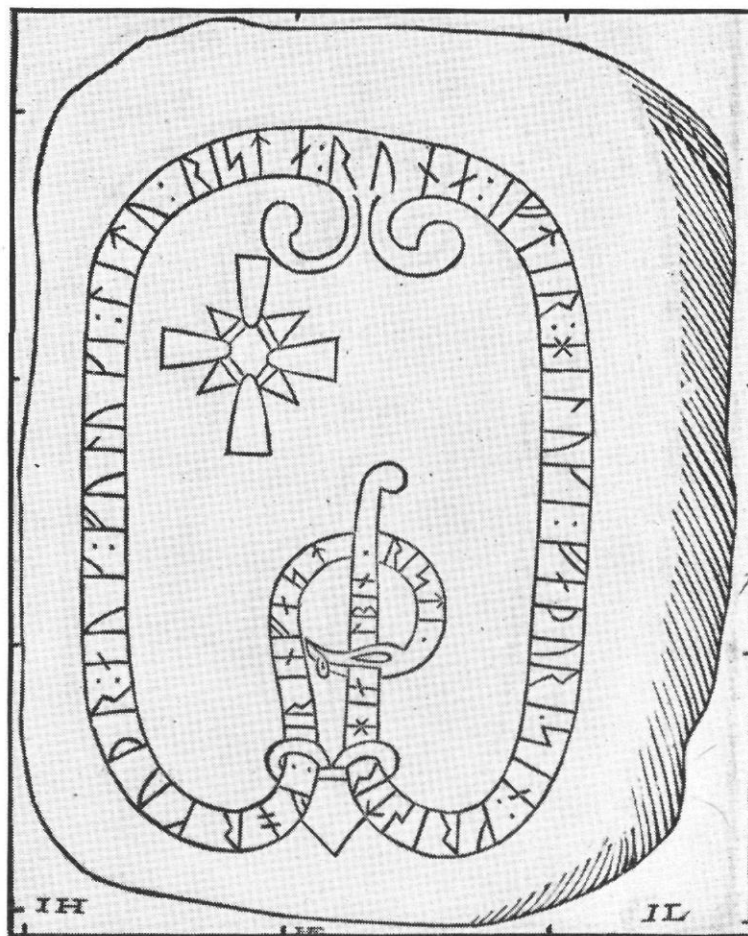

Fig. 32. U 41. Kumla, Skå sn. Efter B 287.

42. Troxhammar, Skå sn.

Pl. 25.

Litteratur. B 286, L 356, D 2: 69. J. Hadorph, Färentuna Häradz Runestenar (1680), n:r 13; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 243; O. Celsius, SR 1, s. 13; J. E. Arenius, De Antiquitatibus Insulæ Feringsöensis (diss., 1751), s. 17; V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA), s. 20; UFT h. 2 (1872), s. 56; E. Brate, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Leitz, träsnitt (Hadorph a. a., Peringskiöld a. a., B 286); Dybeck a. a.; Brate 1901 (ATA).

Runstenen står lutande i en skogsbacke, kallad Björkarbacken, strax N om lägenheten Gustavsberg, 1 km. NNV om Troxhammar, 500 m. V om Fågelängen, ett stycke N om landsvägen Lullehovs bro—Skå kyrka. — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Stockholm»; i beskrivningen: »NO om Troxhammar».

Arenius betecknar stenen som »Troxhammarensis in clivo Miolkarbacken». Samma namn återkommer hos Dybeck: »på så kallade Mjölkarbacken i Trockhammar norra gärde». Tydligt är detta det gamla namnet, varav Björkarbacken är en förvrängning.

Starkt kristallinisk stenart, med röda och blågröna skikt. Höjd 2,40 m., bredd 0,98 m.; ristningens höjd 1,73 m. Redan Hadorph anmärkte, att stenen är »mycket förnött och bortspiälkat». Ytan är mycket ojämn och har på stora stycken flagrat av

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 286):

kiulakr × lit × raisa istai[n] × iftir × kuih sua[un] sin × ku - an ×
 5 10 15 20 25 30 35 40

Kiulakr let raisa stæin æftir Kvig, sun(?) sinn godan.

»Kjulak lät resa stenen efter Kvig, sin gode son.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början. Icke stungna äro 1 k, 3 u, 9, 22, 37 i. 16 i är fullt tydligt. 21 n är helt borta. 27—30 kuih fullt tydligt; efter 30 h finns intet sk. Efter 33 a är stenytan avflagrad. I inskriftens sista ord äro 40 u och 42 a tydliga. Av 39 k finnes utom hst endast nedersta delen av bst i behåll. Runan 41 är helt borta. Sista runan är även mycket oviss. — Hadorph och Leitz: 16 i saknas, 39—43 kunal. — Arenius: miulair · lirti · raisa · stæin · iftir · kuih · sunar · sin ku. — Dybeck: Framför 17 s två stavar, den första snedställd, den andra rak. 31—35 suaun, 39—43 kunal. Brate: 8—10 leit; framför 17 s två stavar »nästan parallella, divergera något uppåt»; 31—35 sua ..., 39—43 kupan.

Om beteckningen istain se U 41. 31—35 suaun kan möjligen, såsom Brate förmodar, vara en rättelse: ristaren har huggit sua, men rättar sig sedan genom att lägga till un. Tänkbart är också, att suaun är felristat (eller felläst) för suain svæin 'sven'.

Om namnet Kiulakr se Sö 339 och U 107. 27—30 kuih (med tydligt h) kan icke vara namnet Kvikr, som torde föreligga L 635 Åkers kyrka, D 2: 223 Hova, Odensala sn, Sö 220, 222. Kviggr är välkänt från Norge både som verkligt mansnamn och som binamn. Däremot synes det f. ö. icke vara belagt från svenskt område. Stammen Kviggr ingår i Kvigulfr (kuihulfr) U 97, L 322 V. Ryds prästgård, möjligen också i kuikbiarn L 479 L. Karby, Ösby sn, L 680 Grillby, Villberga sn.

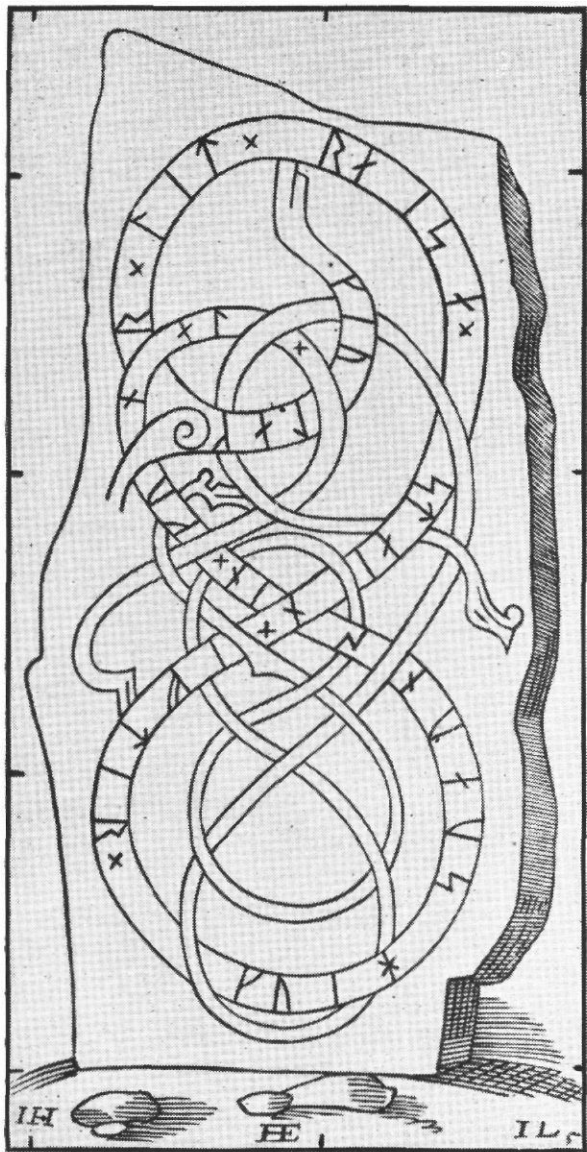

Fig. 33. U 42. Troxhammar, Skå sn.
Efter B 286.

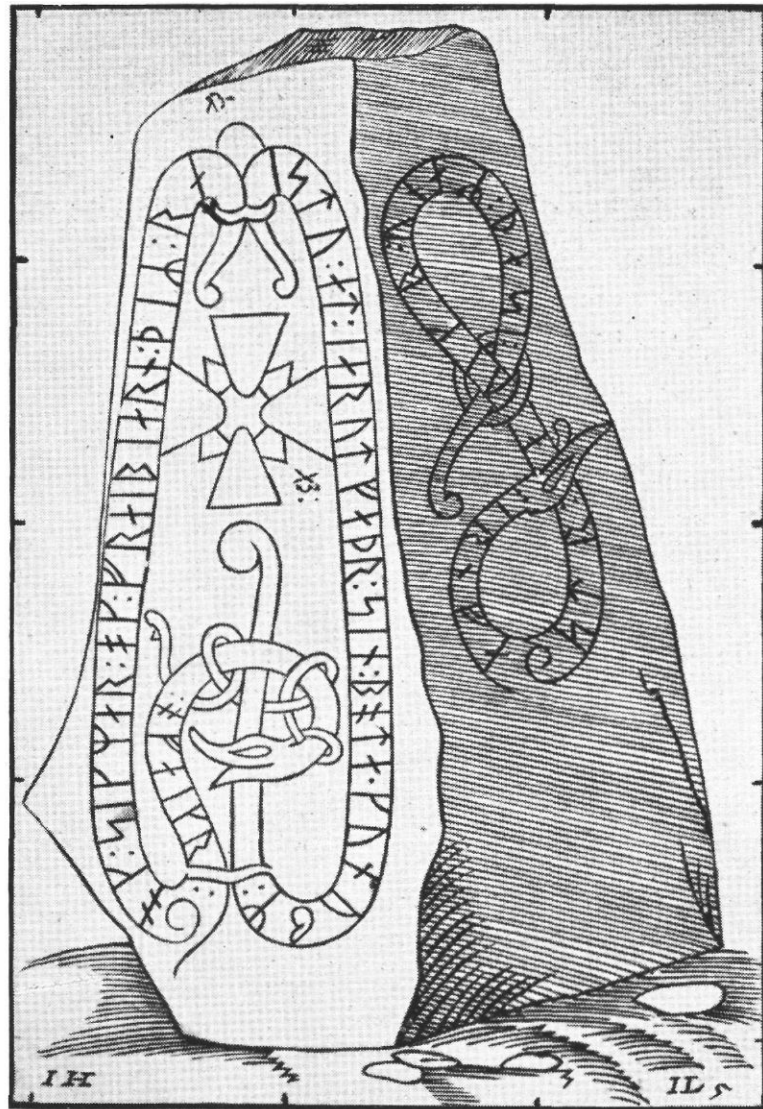

Fig. 34. U 43. Törnby, Skå sn.
Efter B 285.

43. Törnby, Skå sn.

Pl. 25—28.

Litteratur: B 285, L 352, D 2:67. J. Hadorph, Färentuna Häradz Runestenar (1680), n:r 9; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 241; O. Celsius, SR 1, s. 9; J. E. Arenius, De Antiquitatibus Insulæ Feringsöensis (diss., 1751), s. 17; V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA), s. 18; UFT h. 2 (1872), s. 55; G. Stephens, ONRM 2, s. 803; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 78, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Leitz, träsnitt (Hadorph a. a., Peringskiöld a. a., B 285); Dybeck a. a.; Brate 1901 (ATA).

Runstenen står vid västra sidan av infartsvägen till gården $\frac{1}{4}$ mantal Törnby n:r 3, omkring 40 m. S om manbyggnaden. Den restes 1937 på frostfri stengrund. — Enligt Hadorph stod den på »Törneby Gärde wid vägen», enligt Peringskiöld »vid Törneby». Dahlgren uppger, att den »lärer varit rest ute på gärdet, men hemförd till byn, enligt uppgift, i afsigt att begagnas till grindstolpe; den ligger nu kullfallen vid ena sidan af bygatan», och Dybeck, att den »är nyligen åter rest på en höjd nästan midt i Törneby». — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Södertelge».

Ljusgrå granit. Höjd 2,35 m. (över markytan 2,15 m.), framsidans bredd (över korsmitten) 0,60 m. Stenen är ristad dels på ena bredsidas, som vetter mot ÖSÖ och byvägen, dels på högra

kortsidan, som vetter mot NNÖ. Framsidans ristning $1,95 \times 0,56$ m., högra sidans ristning $1,28 \times 0,45$ m. — Ristningen är tydlig, något grund, men på det hela taget väl bevarad.

Inskrift:

Framsidan:

: ofaigr : ok : sikmar : ok : fraibiarn : þir : raistu : at : iarut : faþr : sin : bota : gunum :

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Högra smalsidan:

: irnfastr : iuk : runar : þasi :

60 65 70 75

Ofæigr ok Sigmarr ok Frøybiorn þeir ræistu at Iarund, faður sinn, bonda Gunnur. Ærnfastr hiogg runar þessi.

»Ofeg och Sigmar och Fröbjörn de reste (stenen) efter Jörund, sin fader, Gunnas man. Ärnfast högg dessa runor».

Till läsningen: Icke stungna äro 5, 11, 68 **k**, 27, 47, 58 **i**, 40, 54 **u**. 53 **g** har en tydlig prick, som förefaller vara huggen. Anmärkningsvärda till formen äro inskriftens **þ**- och **b**-runor. Efter 44 **þ** är tydligen ett **u** uteglömt av ristaren; 57 **m** är fel för **n**. Bst i 60 **n** är grund men dock säker. 66—68 **iuk** fullt tydligt; något **h** finns icke. — Hadorph och Leitz: 66—68 **auk**. — Arenius: 1—6 **ofakkr**, 52 **n**, 53—57 **kunur**, 58—65 **irnfastr**, 66—68 **auk**, 75 **e**. — Dybeck: 53 **k**, 66—68 **iuk**. — Brate: 53 **g**, 66—68 **ihuk**.

Om namnet *Ofæigr* se U 2, om *Iarundr* (*Iorundr*) se Sö 260. Namnet *Sigmarr* är ovanligt i svenska runinskrifter; det förekommer även L 454 Gällsta, Vallentuna sn och D 2:121 Vada kyrka. *Frøybiorn* är belagt L 26 V. Tibble, Håbo-Tibble sn, Sö 11, 58, 86, möjligen också D 2:253 Tjäran, Esterna sn. Kvinnonamnet *Gunna* (med biformen *Gynna*) är sannolikt ett kortnamn av *Gunnhildr*, *Gunnheiðr*, *Gunnborg*, *Gunnælf*, *Gunnþrudr*, *Gunnvar* o. a. Det är känt från några andra inskrifter: L 431 Smedby, Hammarby sn, L 545 Broby, Husby-Erlinghundra sn, UFT h. 3, s. 40 Broby, Funbo sn(?), Sö 27, 250, Ög 150, 181, L 1666 Visingsö (Småland).

Om runristaren Ärnfast, som har varit verksam inom Färentuna och Sollentuna härad, se ovan U 41 och E. Brate, *Svenska runristare*, s. 78.

44. Törnby, Skå sn.

Litteratur: B 288, L 353. J. Hadorph, Färentuna Häradz Runestentar (1680), n:r 10; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 242; O. Celsius, SR 1, s. 10; J. E. Arenius, De Antiquitatibus Insulæ Feringsöensis (diss., 1751), s. 17; V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA), s. 18; UFT h. 2 (1872), s. 55.

Avbildning: Leitz, träsnitt (hos Hadorph a. a., Peringskiöld a. a., B 288).

Enligt Hadorph stod runstenen »Sammastädz (d. v. s. Törneby Gärde) wid vägen». Peringskiöld och *Bautil* ange som plats endast »Törneby». Arenius kallar runstenen »Törnbyensis». Den söktes förgäves av Dahlgren och finnes ej omnämnd av Dybeck. Den är numera försvunnen.

Inskrift (enligt B 288):

hystin : ok : fraystin : ra . . . iftir : aista : faþur . sin .

5 10 15 20 25 30 35

Östæinn ok Fröstæinn ræ[istu stein] æftir Æista, faður sinn.

»Östen och Frösten reste stenen efter Este, sin fader.»

Till läsningen: Arenius har följande avvikelse från Hadorphs läsning: 1—6 **austin**, 12 **u**, 18 **i**, 24 **e**.

Øystæinn är ett mycket vanligt namn under vikingatiden över hela Norden. Detsamma gäller om *Frøystæinn*; se om detta E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 75. — Namnet *Æisti* är däremot icke känt från någon annan inskrift. Det ingår möjligen i ortnamnet *Estamála* (N. Ödeen, *Studier i Smålands bebyggelsehistoria*, s. 70). Jfr även forndanska *Este* (*DGP*). Troligen är det en kortform av ett *Æistæinn*, fsv. *Esten*; faderns namn innehåller i så fall samma efterled som sönerns.

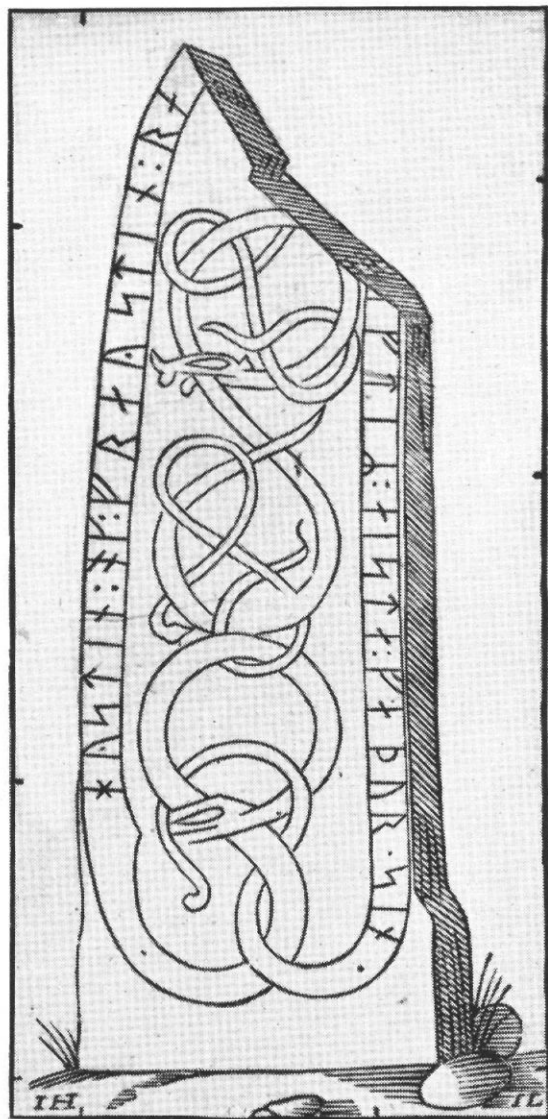

Fig. 35. U 44. Törnby, Skå sn.
Efter B 288.

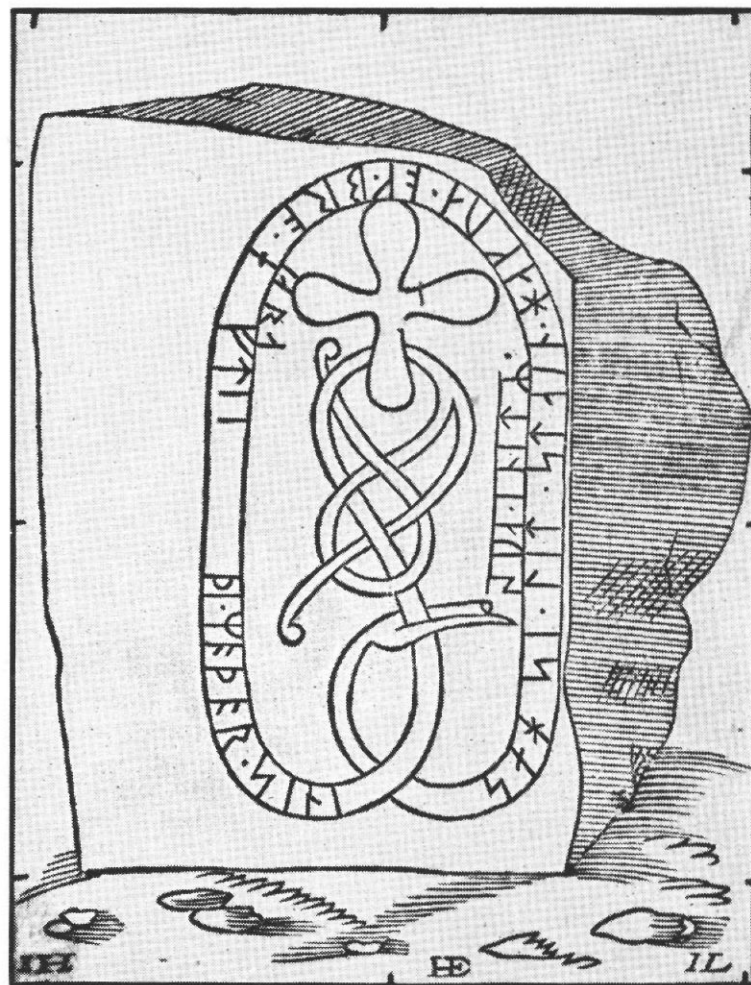

Fig. 36. U 45. Törnby, Skå sn.
Efter B 289.

45. Törnby, Skå sn.

Pl. 28, 29.

Litteratur: B 289, L 354, D 2: 68. J. Hadorph, *Färentuna Häradz Runestenar* (1680), n:r 11; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 242; O. Celsius, *SR* 1, s. 11; J. E. Arenius, *De Antiquitatibus Insulæ Feringsöensis* (diss., 1751), s. 17; V. Dahlgren, *Färentuna härad*, 1851 (ATA), s. 19; UFT h. 2 (1872), s. 56; E. Brate, *Anteckningar* (ATA).

Äldre avbildningar: Leitz, träsnitt (hos Hadorph a. a., Peringskiöld a. a., B 289); Dybeck a. a., Brate 1901 (ATA).

Ristningen finnes på ett stenblock i en ouppodlad, stenig hage mellan Törnby och Skå kyrka, omkr. 200 m. N om landsvägen förbi Törnby och Stockby till Tureholm, omkr. 300 m. från ägogränsen mellan Törnby och Väsby. — Platsen är utmärkt å Geologiska kartbladet »Södertelge».

Hadorph: »Törneby Gärde i en Backe»: Peringskiöld och *Bautil*: »Törneby ägor». Dybeck uppger, att otydliga stensättningar finnas i närheten.

Rödaktig granit. Den ristade ytan vetter mot SV; höjd 1,20 m., bredd 0,56 m. Ristningens höjd är 1,06 m. De ristade linjerna äro små och fina, men tämligen tydliga. Nedtill på båda sidor finnas ett par felhuggningar. På vänstra kanten är inskriften skadad och på ett stort stycke borta. Inskriften börjar nedtill på h. sidan, och runorna stå med fotändarna utåt stenens kanter.

Inskrift:

sahsi · lit · stain · hakua · ok · bro · kiara eft - - - . . . rpi · moþor · sina
 5 10 15 20 25 30 35 40 45

Innanför slingan på h. sidan:

suainitu

50

Saxi let stæin haggva ok bro gærra æftir . . . , moður sina.

»Saxe lät hugga stenen och göra bro efter . . . , sin moder.»

Till läsningen: Intet skiljetecken vid inskriftens början och slut. 2 a har bst, som går tvärs över hst; övriga a, n och o i inskriften ha ensidiga bst. 29 e har tydlig, djup prick. Icke stungna äro 7 i, 16 och 24 k. Efter 21—23 bro är innanför slingan tillagt 24—28 kiara. Av 30—31 ft finns endast övre delen kvar, liksom av de båda följande runorna, som säkerligen ha varit ir. Därefter finnes före 36 þ plats för ungefär 5 runor, varav endast rester av den första och sista finnas kvar. Den sista, runan 35, har troligen varit r; en tydligt krökt bst kan spåras. 47—54 suainitu är tämligen tydligt, 47 s är omvänt, 48 u upp- och nedvänt, 53 t har bst endast på v. sidan, 54 u endast på h. sidan, lågt ansatt (dock icke n). — Hadorph och Lertz: 24 k saknas; 29—37 eft - - - . . . pi; 47—54 sua · initr · (eller sun · initr ·). — Arenius: 24 k saknas; 26 e; 29 e saknas; 46 i; 47—54 saknas. — Dybeck: 24—28 kira; 29—32 eftir; 47—54 sua × iaitr · (eller: sun × initr). — Brate: 6—8 let (»med tydlig prick på e»); 34 a (»en antydning» av a synes finnas); 47—54 suainitr.

47—54 suainitu är ristat innanför runslingan ovanför runorna 6—13 lit · stain. Det utgör tydligen ett tillägg, som skall läsas omedelbart efter 1—5 sahsi, liksom 24—28 kiara är tillagt efter 21—23 bro. Möjligen skall det tydas suain [l]itu, i det att runan 51 n skall läsas två gånger, första gången som n, andra gången som l. Sålunda *Saxi let stæin haggva* rättat till *Saxi [ok] Svæinn letu stæin haggva*. — Hadorph läser *Sun Inguþr* och uttyder: »Sakse Inguters Son lät sten hacka . . .» Dybeck läser *sun initr* och ifrågasätter, att det senare skulle stå för *inkriþar*: »Ingrids son». *UFT*: »Sakse, Anunds(?) son . . .» Brate förmodar ett »kvinnonamn *Swæin(h)il(d)R*, tillfogadt efteråt öfver raden, hvarvid en del runor råkat bli vänderunor och stuprunor. Namnet angifver väl den som jämte sahsi rest stenen».

Namnet på modern, till vars minne ristningen är gjord, är förstört. Möjligen har det varit [asker]þi, ack. av *Asgærðr*. Brate förmodar [astri]þi, ack. av *Astriðr*.

Om namnet *Saxi* se Sö 250.

Hadorph anmärker om den bro, som omtalas i inskriften: »Denna Broo är en stenbroo wid öfwer [sic!] Giärdes bäcken». Troligen är det denna uppgift allenast, som ligger till grund för Liljegrens meddelande (*Runlära*, s. 130), att »å Torneby gärde i Skå socken i Mälaren synes ännu den bro, som Saxe . . . gjorde efter sin moder».

46. Lovö kyrka.

Pl. 30.

Litteratur: B 1113, L 361. J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 252; UFT h. 2 (1872), s. 41.

Äldre avbildning: Peringskiöld, träsnitt (a. a. och B 1113).

Icke mindre än fem av de sju från Lovö kända runinskrifterna ha påträffats i kyrkan. Av de båda återstående är den ena (U 52) huggen i fast berg och befinner sig alltså på sin ursprungliga plats, den andra (U 51), numera försvunnen, stod på 1600-talet på Drottningholms gårde.

Bureus kände endast en runsten från Lovö (U 51). Hadorph likaså. Peringskiöld har ytterligare avtecknat två (U 46 och 47), som finnas upptagna i hans *Monumenta* och i *Bautil*. En fjärde (U 52) blev upptäckt på 1700-talet. De återstående tre (U 48, 49 och 50) ha kommit i dagen helt nyligen, därav två vid kyrkans restaurering 1935.

Runstenen U 46 fanns på 1600-talet »uthan för Lofö vapnhusdörr». Vapenhuset revs ned omkring 1800, och stenen var sedan länge försvunnen. Vid restaureringen 1935 återfanns den liggande på sin gamla plats. Den restes där med den ristade ytan vänd mot S.

Ådrig, starkt vittrande stenart. Höjd 2,70 m., bredd 1,60 m. Ristningens höjd 2,05 m. Ytan är starkt sliten och ristningen därigenom utplånad eller otydlig. På högra sidan äro ett par stycken avslagna, varigenom även delar av inskriften ha gått förlorade.

Inskrift:

hulmk[a]ir · auk · u ... [ist]u · st[a]in ... aftir · muþu - ... - nuk - ... [i]l - ... u · siua
 5 10 15 20 25 30 35 40

Holmgæirr ok ... raistu stæin ... æftir moður ...

»Holmger och ... reste sten ... efter moder ...»

Till läsningen: Inskriften är i hög grad svårläst. Genom nötning, då stenen låg som tröskel, och genom vittring har den så förstörts, att den endast till obetydliga delar kan fastställas. Någorlunda säkra äro de båda första orden 1—11 *hulmkair · auk*. Därefter följer ett *u*. Sedan är allt osäkert ända till 16 *u*. Runorna 17—21 *stain* äro defekta men dock någorlunda säkra. Tämligen tydliga äro 22—30 *aftir · muþu*. Efter 32—35 *- nuk* finnes möjligen *r*. — Peringskiöld: 12 *uil -*, 22 *i*, 30 *y*; på 3 à 4 runors avstånd från 37—38 *il* har Peringskiöld ett omvänt *þ*, vilket sannolikt är felläsning; 40—44 *u · sina*.

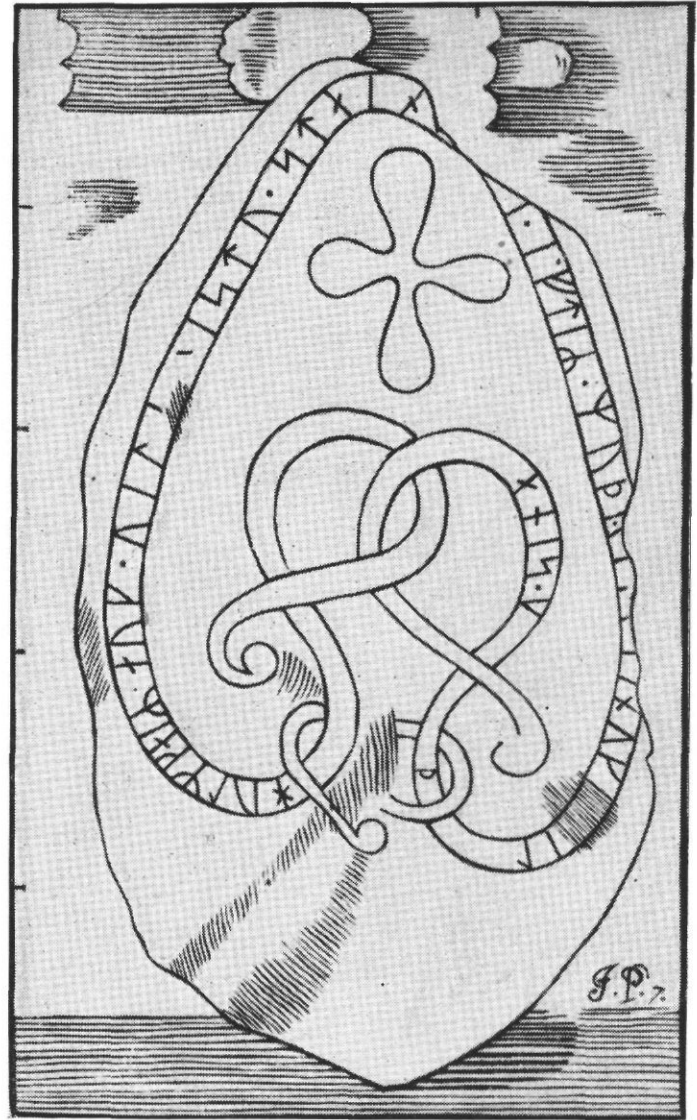

Fig. 37. U 46. Lovö kyrka. Efter B 1113.

47. Lovö kyrka. Nu i Drottningholms park.

Pl. 30.

Litteratur: B 1116, L 360, D 2:70. J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 252; O. Celsius, SR 2, s. 90; UFT 2 (1872), s. 40; E. Brate, Anteckningar (ATA); Stockholmstraktens natur- och kulturminnen (1935), n:r 262.

Äldre avbildningar: Peringskiöld, träsnitt (a. a. och B 1116); Dybeck a. a.; Brate 1901 (ATA).

Runstenen låg enligt Peringskiöld »i Lofö kyrkevägg». Dybeck har närmare uppgifter: »Sedan urminnes tider har denne sten legat i grunden till Lofö kyrka, på södra sidan, der han

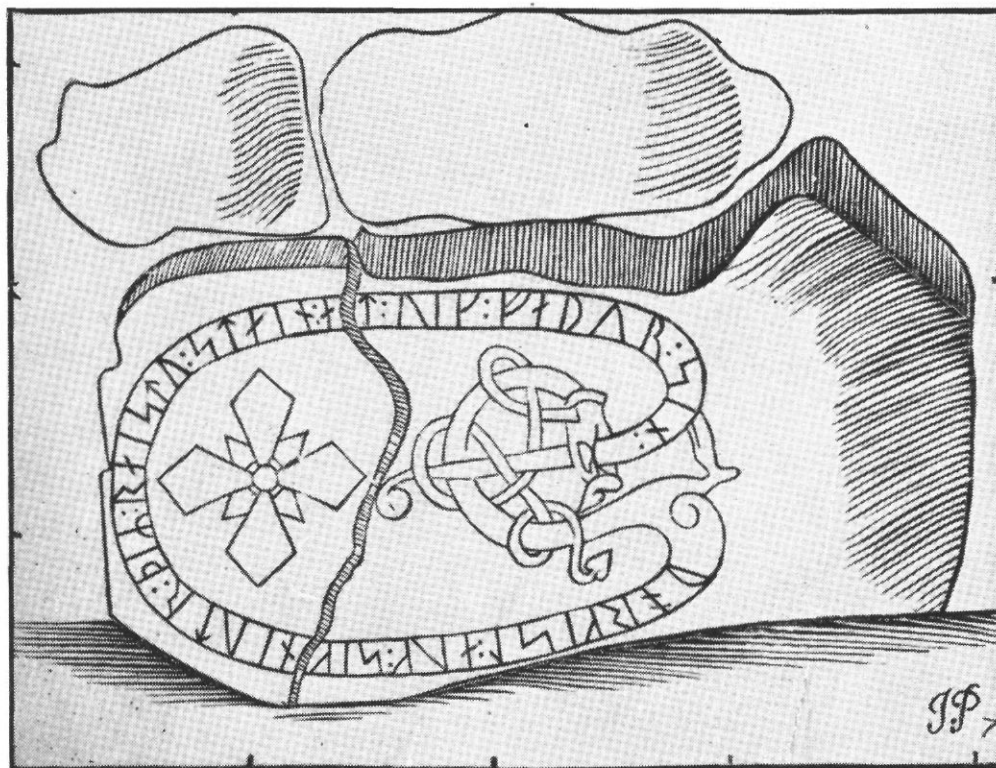

Fig. 38. U 47. Lovö kyrka. Efter B 1116.

af mig fanns föga synlig öfver jorden. Han står nu i Drottningholms slottspark». Stenen har sålunda på 1860-talet brutits ut ur kyrkmuren och flyttats till Drottningholm, där den restes på en ganska undanskymd plats, i närheten av de gamla lövteatrarna. — Platsen är utmärkt på kartan över Stockholmstraktens natur- och kulturminnen, n:r 262; i fornminnesregistret: »c:a 500 m. VSV om slottet».

Finkornig, grå granit. Höjd 1,75 m., bredd 1 m. Stenen är genom en spricka kluven i två delar. Skadan finns redan på Peringskiölds teckning. Säkerligen har stenen brutit på grund av väggens tryck, då den låg som grundsten i kyrkmuren. Den ristade ytan är synnerligen jämn och vacker. Ristningen är ovanligt djupt och regelbundet huggen. Den är också sällsynt väl bevarad.

Inskrift:

: þorkisl : auk : sikniutr : þir : raistu : stæin : at : uik : faþur : sin :

5 10 15 20 25 30 35 40 45

Þorgisl ok Signiutr þæir ræistu stæin at Vig, faður sinn.

»Torgils och Signjut de reste stenen efter Vig, sin fader.»

Till läsningen: Icke stungna äro 4, 13 och 37 k, 20 och 44 i. I 17 och 29 t stå bst snett i förhållande till hst, som därför icke når upp till slingan. Samma form har troligen runan 34

haft; den har blivit skadad av brottet i stenen, och av v. bst finnes ej något spår. — Peringskiöld saknar sk framför 1 **p** i inskriftens början. — Dybeck saknar sk efter 37 **k**.

Porgisl hör till de vanliga namnen över hela Norden under vikingatiden och medeltiden. *Signiutr* är ett speciellt svenskt namn, liksom namnen på *-niutr* överhuvud (E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 108). Det är belagt i ytterligare fem uppländska inskrifter: L 204, 214, 269, 500 (= 2: 144), 669. *Vigr* är tidigare känt från Ög 18. Det kan, såsom Brate menar, vara ett kortnamn till sammansatta mansnamn som *Vigmundr*, *-stæinn*, isl. *Vígleikr*. Men sannolikare är det ett ursprungligt binamn, identiskt med adjektivet fsv. *vigher*, isl. *vígr* 'stridsför, vapenför'. Ett tvåstavigt *Vigi* förekommer i Ög 208 och i fem uppländska inskrifter (L 21, 207, 226, 306, 608). Det är sannolikt bestämd form av samma adjektiv.

48. Lovö kyrka.

Pl. 31.

Litteratur: Stockholmstraktens natur- och kulturminnen (1935), nr 261.

Runstenen har suttit inmurad i kyrkans grundmur på södra sidan, ungefär i höjd med jordytan. Den påträffades hösten 1932 vid förstärkningsarbeten i kyrkans grund, löstogs och restes vid vägskälet strax utanför sydöstra hörnet av kyrkogården. Vid löstagningen gick stenen sönder nedtill på h. sidan, varvid ristningen även skadades. På v. sidan är stenen stympad; troligen har detta skett, då stenen i gammal tid skulle passas in på sin plats i kyrkmuren.

Ådrig, fältspatrik granit. Höjd 1,78 m., bredd 1 m. De olika skikten löpa som band utefter ytan uppifrån nedåt. Glimmerskikten, som äro mindre motståndskraftiga än de övriga, ha vittrat närmast ytan; härigenom har denna blivit liksom räfflad. — Runorna äro kraftigt och djupt huggna och inskriften väl bevarad. Svagare framträder ornamentiken och korset.

Inskrift:

· iluhi · liṭ · r̄aisa · st̄ain × eftir × pikfast × sun × sin . . . ulfastr · at · broður · s

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Illugi let r̄aisa st̄ain æftir Þingfast, sun sinn . . . -fastr at broður s[inn].

»Illuge lät resa stenen efter Tingfast, sin son . . . -fast efter sin broder.»

Till läsningen: 19 **e** har ett kort streck hugget tvärs över hst. 28 och 44 **a** ha bst endast t. v., 36 **n** har bst endast t. h. 37 har säkert varit **u**, ehuru endast övre delen finnes i behåll.

Om namnet *Illugi* se U 41. — *Þingfastr* är tidigare känt endast från en annan uppländsk inskrift (L 71 Örsundsbro, Gryta sn), från två uppländska skattelängder 1312 och från ett uppländskt ortnamn (Tingvastbo, Huddunge sn). Det förefaller sålunda att vara ett speciellt svenskt, måhända rent av speciellt uppländskt mansnamn. Om efterleden *-fastr* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 99 f. Förleden *Þing-* förekommer i några få, som det vill synas uteslutande svenska namn: *Þingbiorn* (L 738 Breds kyrka, Uppl.; ett medeltida belägg från Västmanland), *Thingar*, *Thingulf*, *Thingvar* (Lundgren-Brate). — 37—43 **ulfastr** är flertydigt, då en eller ett par till namnet hörande runor kunna ha funnits före 37 **u**. Det kan ha varit ett *Ulftrastr*. Men lika tänkbart är, att inskriften haft ett [**ik**]ulfastr (eller [**ih**]ulfastr), d. v. s. *Igulfastr*, eller ett [**h**]ulfastr, d. v. s. *Hol(m)fastr*. Båda dessa namn voro vanliga i Sverige under vikingatiden (se Wessén a. a. s. 100). 37—43 **ulfastr** kan sålunda vara samma namn som förekommer på U 52 Edeby, Lovö sn: **iulfast**, men ingenting talar för att personerna ha varit identiska.

49. Lovö kyrka.

Pl. 32.

Litteratur: B. Wallenberg i Julhälsning till församlingarna i ärkestiftet 1936, s. 27 f.

De båda runstenarna U 49 och 50 ha legat som hörnstenar under kyrktornet på norra sidan. De upptäcktes i febr. 1935 under kyrkans restaurering, togos fram och restes utanför kyrkan, U 49 på södra, U 50 på norra sidan av kyrktornet. Tornet har enligt fil. kand. Berit Wallenberg, som varit Riksantikvariens kontrollant vid restaureringen, tillhört den äldsta stenkyrkan på platsen. Tyvärr finnas inga säkra hållpunkter för denna kyrkas datering. Enligt de senaste undersökningarna av de uppländska kyrkornas kronologi torde den härröra från omkring 1180 (E. Lundberg, *Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden*, 1940, s. 398).

Tydligt ha de båda runstenarna lagts ned i grunden till tornet, när kyrkan byggdes. Detta är i hög grad märkligt, eftersom ristningarna av allt att döma icke äro särdeles mycket äldre än kyrkan. Sannolikt ha stenarna förut stått resta på kyrkogården kring den träkyrka, som funnits på samma plats före stenkyrkan. Varför de då ha lagts ned på ett så oåtkomligt ställe i grunden är gåtfullt. Ha den nya kyrkans byggmästare visat en så komplett likgiltighet för de gravmonument, som funnos i närheten? Eller ha kanske de båda stenarna varit resta över gravar just på den plats, där tornet byggdes? Vid restaureringen 1935 konstaterades här ett gravfält med såväl hedniska som kristna gravar.

De båda runstenarna äro av samma material, ha ungefär samma storlek och äro utan tvivel ristade av samma hand. Huruvida de ha hört tillsammans och bildat ett gravmonument är ovisst, då inskrifterna icke kunna säkert tydas.

Ristningen är ojämnt och osäkert huggen. Ornamentiken är ytterligt degenererad. Man behöver blott fästa uppmärksamheten vid några detaljer: de båda djurhuvudena, som dock tydligt imitera runstensdjur, den smala halsen som plötsligt onaturligt sväller för att upptaga inskriften, runslingans avslutning i rakt uppåtlyftad fot, nacktofsen som för att binda samman runslingans början och slut går i en klumpig båge åt höger och sedan tillbaka under runslingan för att sluta i form av en fot. De båda Lovö-stenarna tillhöra uppenbarligen en tid, då man kanske vill men i varje fall icke längre kan utföra en runsten i klassisk stil. I sin art ha de icke många motstycken.

Liksom ornamentiken är degenererad, så äro också runorna egendomliga till sin form. Det är det vanliga runalfabetet som användes, icke det helstungna. Påfallande är särskilt bistavarnas längd (**h, a, n, o, l, t, f, k**), vidare **s**- och **r**-runorna som variera avsevärt till sitt utseende.

Inskrifterna innehålla icke den vanliga formeln. I sin helhet äro de icke säkert tydbara.

Röd sandsten. Höjd 1,04 m., bredd 0,85 m.

Inskrift:

+ **sir** + **hulmstain** + **ketilfastr** + **lapia**

5 10 15 20 25

Till läsningen: 14 **e** är säkert stunget. Runan 25 är väl **þ**, den enda gång denna runa förekommer i inskrifterna. Mindre sannolikt, men dock ej alldeles uteslutet är **u**.

Inskriften innehåller två välkända mansnamn, fullt ordentligt stavade: *Holmstæinn* Holmsten och *Kættilfastr* Kättilfast. Däremot äro de båda återstående orden, det första 1—3 **sir** och det sista 23—27 **lapia**, oklara. Kan **sir** avse mansnamnet *Sigrøðr*? Dålig ljudanalys jämte namnets naturliga utveckling i talspråk (*Sirøðr*, gen. *Sirøðar* — *Sirðar*) kunna ha samverkat till denna egendomliga beteckning.

50. Lovö kyrka.

Pl. 33.

Runstenen blev funnen samtidigt med föregående, U 49. Nu rest på norra sidan av kyrkornet.

Röd sandsten. Höjd 1,13 m., bredd 0,86 m.

Inskrift:

+ **iuan · stretn + merki + ok + rahnuor + eftiri boanta +**
 5 10 15 20 25 30 35

Till läsningen: 8, 12 och 25 e äro tydligt stungna.

Senare delen av inskriften är klar: 16—36 **ok + rahnuor + eftiri boanda ok Ragnvor æftir boanda** [sinn] »och Ragnvor efter (sin) man». 11—15 **merki** är givetvis ordet 'märke'. I 1—4 **iuan** skulle man vilja finna namnet Johan, i så fall ett tidigt exempel på detta inlånade, kristna namn. Tolkningen blir givetvis oviss, så länge det följande ordet 5—10 **stretn** är otytt. Möjligen är detta ett tillnamn, svarande mot nno. *streiten* 'stridig, genstörtig, stram' (Ross), egentligen 'benägen för att *streita* (släpa och slita, anstränga sig, streta)'; jfr sv. dial. *stretig* (*stretug*) 'svår att komma överens med, omedgörlig, svår' (Rietz). Fno. *streita* finnes möjligen som tillnamn (Lind), och gården *Streitebakkene* i Hemsedal skall ha fått namn efter en man med tillnamnet *streiten* (*Norske Gaardnavne* 5, s. 131).

Var för sig synas inskrifterna på U 49 och U 50 icke ge någon mening. Det förefaller emellertid icke uteslutet, att de båda stenarna ha en sammanhängande inskrift. Under denna förutsättning och med hänsyn till att de uppenbarligen ha ristats av en för en dylik uppgift ovan man, kan man våga framställa följande tolkningsförslag:

Kættilfastr la(g)ði a(t) Joan stret(i)n mærki ok Ragnvor æftir boanda si(nn) Holmstæin.

»Kättilfast lade märkena efter Johan streten och Ragnvor efter sin man Holmsten.»

Man måste givetvis i så fall räkna med att på U 49 runan 3 **r** är fel för **n** samt att ett **k** utelämnats efter 24 **a**, ett **t** efter 27 **a** och ett skiljetecken efter 26 **i**.

Eller också:

Sigr(øðr), Holmstæinn, Kættilfastr la(g)ði a(t) Joan stret(i)n mærki ok Ragnvor æftir boanda.

»Sigröd, Holmsten, Kättilfast lade märkena efter Johan streten och Ragnvor efter (sin) man.»

51. Drottningsholm, Lovö sn.

Litteratur: B 283, L 362. J. Bureus, F a 6 s. 81 n:r 175 (Bureus' egen uppteckning), F a 5 n:r 89, F a 1 s. 22, F a 13 s. 14; J. Hadorph, Färentuna Häradz Runesténar (1680), n:r 1; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 253; O. Celsius, SR 1, s. 1; O. v. Dalin, Beskrifning på en Runsten vid Drottningsholm (1751); V. Dahlgren, Färentuna härad, 1851 (ATA); G. Stephens, ONRM 2, s. 624, 3, s. 320 f.; UFT h. 2 (1872), s. 41; E. Brate, Svenska runristare, s. 79.

Avbildningar: Leitz och Hadorph, träsnitt (hos Hadorph a. a., Peringskiöld a. a. och B 283); O. v. Dalin a. a.

Runstenen, som numera är försvunnen, stod enligt Hadorph vid »Drottningsholms Ladugård», enligt Peringskiöld »Vid Drottningsholms Ladugård på Lofön», enligt O. v. Dalin »vid ladugården på Drottningsholm». *Bautil* anger platsen: »Drottningsholms gärde». Hadorph uppger, att »ofwan dhenna Sten liggia någre ättehögar som icke gemena Bönder hafwa hint öfwer sig giöra, vthan förnämare män.» Ännu vid mitten av 1800-talet fanns stenen i behåll. Den

påträffades av lantmätare V. Dahlgren, efter långvarigt sökande, såsom »bro öfver ett åkerdike, helt nära stora allén vid Orangeriet». Tyvärr blev den ej tillvaratagen och rest. Enligt en uppgift i *Upplands Fornminnesförenings tidskrift* h. 2 (1872), lämnad av inspektoren på Drottningholm, skall den ha blivit söndersprängd.

Stenens höjd har varit c:a 4 alnar (2,4 m.), bredd över mitten c:a 1 aln 1 fot (0,8 m.).

Inskrift (enligt B 283):

ikulbiarn : ok · uibiarn : ok : hukbiarn : raistu : stain : at : guba : fapur : sin · onr +

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Igulbiorn ok Vibbiorn ok Hugbiorn raistu stain at Gubba, faður sinn.

»Igelbjörn och Vibbjörn och Hugbjörn reste stenen efter Gubbe, sin fader.»

Till läsningen: Bureus saknar 1 i och 19—23 : **ok : huk**; 54—56 **onio**. — B 283: 4 I har en a-bistav snett över hst, liknar alltså en binderuna **al**. 40 **a** har bst endast t. v. (hos Bureus på båda sidor av hst: †). 42 **g** är stunget (även hos Bureus). 56 **r** är stupat; möjligen skall 54—56 läsas som vänderunor **oar**.

Igulbiorn är ett i uppländska inskrifter icke ovanligt mansnamn: L 54, 101, 195, 213, 625, 627 och 787. I Södermanland förekommer det även ett par gånger: Sö 2 och 141 (avse samme person), 229. Även i medeltida urkunder finnas några belägg. E. Hellquist (*Xenia Lidéniana*, 1912, s. 97) förmodar, att *Igulbiorn* ursprungligen är ett binamn, ett appellativum med samma betydelse som fsv. *ighulkutter* och isl. *igull* 'igelkott'. Det enkla *Igull* förekommer rätt ofta som namn; se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 106. — *Vibbiorn* hör även till de mera vanliga mansnamnen under vikingatid och medeltid. Även i Norge synes det ha varit tämligen allmänt. — *Hugbiorn* är däremot endast känt från denna inskrift (och möjligen D 1: 135 **hubiarn**). Det är icke belagt från senare tid, ej heller från de andra nordiska länderna. Sammansättningar med *Hug-* äro överhuvud mycket få i det nordiska namnförrådet. Endast det gamla *Hugleikr* (fe. *Hygelac*, lat. *Chochilaicus*) synes ha någon spridning i Danmark och Norge under medeltiden. Det må anmärkas, att Hadorph transskriberar *Hulbiarn* trots teckningens **huk-**. Måhända är läsningen ej fullt säker; att Bureus saknar dessa runor, kan tyda på att ristningen varit skadad eller otydlig. Ett **hulbiarn** vore givetvis *Holmbiorn*, vilket är ett från flera inskrifter och från medeltida urkunder känt namn. — *Gubbi* är en kortform av *Guðbiorn*, liksom *Sibbi* av *Sigbiorn*, *Tobbi* av *Þorbiorn*, *Ambi* av *Ambiorn* m. fl. Samma efterled *-biorn* ingår sålunda i faderns och de tre sönerns namn (E. Wessén a. a., s. 10).

Liljegren har — i strid mot sina källor — 42—45 **kupa**; säkerligen är detta en medvetet gjord ändring för att få mening i inskriftens senare del: **at : kupa : fapur : sin · Oar+** Han uppfattar tydligen **Oar** som personnamn: »efter sin gode fader Oar». Det attributiva adjektivet borde emellertid med denna betydelse ha haft stark form och ha varit ställt efter substantivet. Ett namn **Oar** är okänt. — Även Brate vill läsa de sista runorna i inskriften som *oar* och anser, att det »torde vara gen. plur. *var* av 1 pers. pron. i stället för poss. pron. och utgöra ett förtydligande av **sin**»: »...efter Gubbe, fader sin, vår». Från svenska runinskrifter äro i varje fall inga paralleller till ett så egendomligt bruk av personligt pronomen kända. — Stephens läser (efter Dalins kopparstick) **on be**, vilket förefaller omöjligt. **on** anser han vara en ålderdomlig form av prep. *a* 'på' (eng. *on*, ty. *an*), och **be** »is apparently the dat. s. of the common word *bu(r)* or *by(r)*, hamlet, homestead... But what particular farm of Lofö this **be** was, I do not know». — Av en jämförelse mellan Bureus' och Hadorphs läsningar framgår, att stället har varit otydligt. Gemensamt för de båda läsningarna är de första runorna **on**. I stället för det stupade **r** skall måhända läsas **is**, därefter **a** (Bureus **o**, Leitz +) och **n**. Sålunda **onisan**, ack. av adj. *onæiss*, isl. *úneiss* 'ansedd, aktad'.

På stenen finnas två djurbilder. Bureus har uppfattat dem som två enhörningar. Stephens förmodar, att det är två hundar.

Enligt Brates mycket sannolika förmodan är ristningen utförd av Ärnfast (se U 41, 43, 79, 123).

Det förtjänar erinras om att det var denna runsten, som blev utgångspunkten för Olof von Dalins skämtsamma »Beskrifning på en Runsten vid Drottningholm, som kan tjena till upplysning i Loföiska Historien». Den lilla skriften, som trycktes endast i ett fåtal exemplar, är tillägnad konung Adolf Fredrik på hans namnsdag den 18 juli 1751 av en fingerad Olavus Björnerus, Antiquarius Lovöensis. Den utgör en hyllning åt kungaparet på samma gång som ett elakt skämt med den rudbeckianske forskaren E. J. Björner. Man får väl förmoda, att föremålet för den parodiska kommentaren, »en vördig sten, den ännu vackra runor pryda», var välkänt för det höga herrskapet. Tyvärr har ej Dalins i förbigående gjorda påpekande, att detta uråldriga minnesmärke låg på sned och framdeles kommer att göra det ännu mer, »så framt ej en nådig hand behagar låta ställa det åter på fötter», kunnat hindra, att runstenen i senare tid har försvunnit.

Däremot saknar Dalins avbildning självständigt värde, då den, åtminstone vad runorna angår, knappast torde vara gjord efter originalet utan är en kalkering av Hadorphs och Leitz' träsnitt. Den är visserligen »an excellent copperplate engraving», men f. ö. förtjänar den knappast det höga beröm, som den får av Stephens: »There can be little doubt of its absolute correctness, partly because it is the same as the old woodcut in Bautil . . . but still more because the King and Queen, who saw the stone every day for months together when living at Drottningholm, and were specially interested in it, would at once have detected and resented any attempt to falsify the inscription.» Det är med säkerhet att överskatta Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas intresse för de Lovöiska antikviteterna.

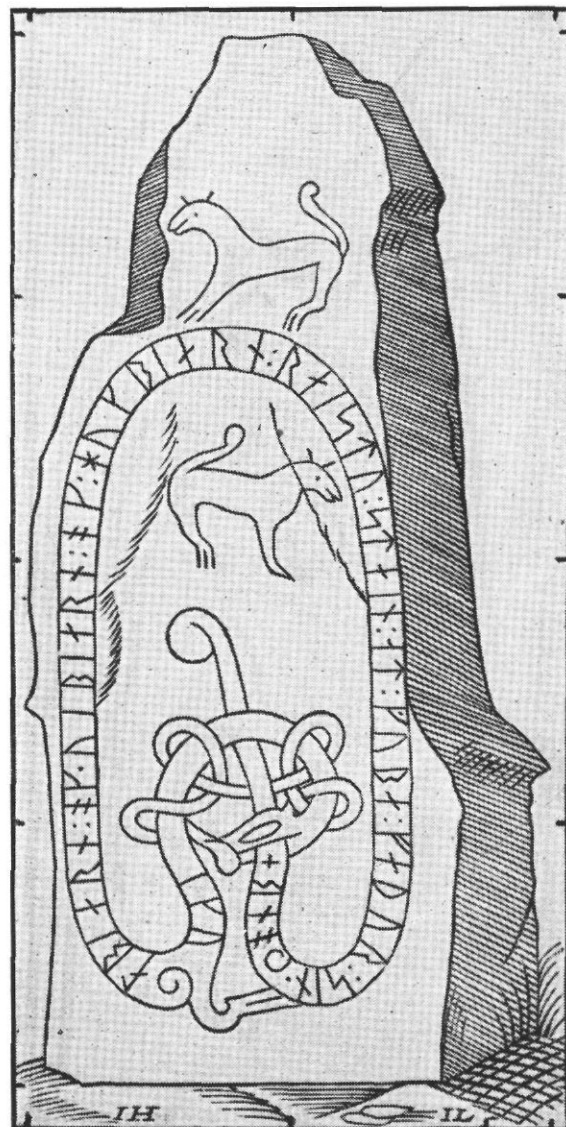

Fig. 39. U 51. Drottningholm, Lovö sn.
Efter B 283.

52. Edeby, Lovö sn.

Pl. 31, 34.

Litteratur: D 2:71. E. J. Björner, *Swea Rikes Häfda Ålder* (1748), s. 140, 181; R. Dybeck, *Svenska runurkunder* 2 (1857), s. 15 not, *Mälarens öar* (1861), s. 16; UFT h. 2 (1872), s. 41; E. Brate, *Anteckningar (ATA)*; *Stockholmstraktens natur- och kulturminnen* (1935), n:r 290.

Äldre avbildningar: Dybeck a. a.; Brate (ATA).

Ristningen finnes i en berghäll i den västra slutningen av en skogklädd höjd, benämnd Hednakullen, omkring 250 m. Ö om landsvägen Stockholm—Svartsjö. Från landsvägen utgår i närheten av Edeby gård en mindre väg till Edeby brygga. Följer man denna väg ett par hundra meter, har man t. h. en åkerväg, som går söderut fram mot en skogklädd höjd. Vägen följer denna först utefter den norra slutningen, sedan efter en krök utefter den västra. Strax

bortom denna krök ligger den runristade hällen invid vägens östra sida, ungefär 600 m. S om Edeby gård och halvvägs mellan denna och sjön. — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Stockholm» (1862); i beskrivningen: »i berget SSO om Edeby.» Likaså på kartan över Stockholmstraktens natur- och kulturminnen (1933).

Ristningen ligger 8 m. över havet. Vattenytan beräknas under senare delen av 1000-talet ha legat 3,6—3,7 m. över den nuvarande nivån (uppgift av docenten Erik Granlund).

Omkring runristningen är ett gravfält, bestående av omkring 45 runda högar och jordblandade rösen. Det ligger på lägre höjd över Mälaren än något annat gravfält på Lovö. Lägsta delen av gravfältet ligger endast 4 m. över havet.

Ristningen omtalas första gången av E. J. Björner, vilken ägde och bebodde lägenheten Kanaan i Bromma, ej långt från Drottningholmsbron: »... den runehällen vid Edeby viken åt Lofön, som allra först af Inspect. Hr. Sundberg, är å daga gifven, men för des stora ålders skull är mäta utnötter, allena af rägn, ock altså nog swärtydiger.» Den återfanns — sedan den länge förgäves eftersökts — i början av 1860-talet, och avtecknades första gången av Dybeck. Ristningens läge anges av honom på följande sätt: »Ett träbevext berg är i Edeby södra gärde, nära den fagra Edebyviken. Många skadade ättehögar finnas på vestra sidan om berget, hvilket der har en någorlunda jämn, framstående kuller. Ristningen är i denne.»

Hällen har en rundslipad yta, men denna är på flera ställen skrovlig och repig, vilket har försvårat runornas inhuggande. Ristningen är delvis ganska grund och svåräst, vilket till stor del torde bero på vittring. Särskilt gäller detta om övre delen av vänstra sidan.

Höjd 1,50 m., bredd 0,85 m.

Inskrift:

afriþ : lit : at : suartauga : auk : at : iulfast : suni : sina : ok : at : askaut.

5 10 15 20 25 30 35 40 45

Afrið let at Svarthaufða ok at Igulfast, syni sina, ok at Asgaut.

»Åfrid lät (hugga hällen) efter Svarthövde och efter Igulfast, sina söner, och efter Åsgöt.»

Till läsningen: 16 **a** har mycket svag bst. 18 **a** har tydlig hst; ungefär på mitten skäres den snett av en naturlig spricka, som möjligen av ristaren har använts såsom bst till ett **a**. Läsningen **a** är sålunda icke osannolik. 24 **i**, knappast **h**. Men ytan är här mycket ojämn och ristningen särskilt grund. 25 **u** tydlig; avgjort icke **r**. 26 sannolikt **l**, men bst är bredare än övriga ristade linjer, varför den ej är alldeles säker. 39 **o** fullt tydlig. — Dybeck: 11—18 **suartauk**, 24—30 **irrfast**. — Brate: 11—18 **suartauga** (»sista runan är tydligen **a**»), 24—30 **irrfast**.

1—5 **afriþ** är utan tvivel ett kvinnonamn *Afrið(r)*. Detta är f. ö. känt från två uppländska inskrifter (L 292 Örby, Rasbo sn: nom. **afriþ**, L 617 Ekeby, Malsta sn: nom. **afriþ**), en öländsk (Öl 27: ack. **afriþi**) och möjligen en östgötsk (Ög 157); det förekommer också i ett medeltida diplom år 1369 (gen. *Afridha*). I alla de tre uppländska beläggen, där namnet står som subjekt, saknas nom.-r. — 11—18 **suartauga** är säkerligen en onöjaktig skrivning för ack. av namnet *Svarthaufði*, beroende på bristande förmåga av ljudanalys hos ristaren. Ljudlagsenligt har uttalet sannolikt varit *Svartauði*, med bortfall av det inljudande **h** och av **v**-ljudet (tecknat **f**) efter det konsonantiska **u**. Då namnet i inskrifterna övervägande tecknas *-haufði*, beror det på association; man har haft insikt om namnets innebörd och velat återge den. *Svarthaufði*, »den svarthövdade», förefaller, av de många beläggen att döma, att ha varit ett tämligen vanligt mansnamn i Sverige under vikingatiden. Det förekommer i följande uppländska inskrifter: U 87, L 15 och 16 Skråmsta, Vadsunda sn, L 53 Viksjö, Hågeby sn, L 91 Vik, Balingsta sn, L 107 Uppsala, L 218 Ärentuna kyrka, L 222, Kölje, Ärentuna sn(?), L 308 Lund, Funbo sn, D 2: 100 Näle, Vallentuna sn. Om Södermanland se Sö 256. Jfr om namnet E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 72. — 24—30

iulfast bör, för förledens tolkning, närmast sammanställas med **iolfast** L 165 Berga, Åkerby sn och **iulburn** L 787 Vändersta, Simtuna sn och vidare med **iuli** Sö 362, fsv. *Iuli*, fd. *Iul* och *Iulki*, *Iulfrid*. Förleden kan vara ett ursprungligt *Iul-*, liksom i fvn. *Iólgeirr*. Emellertid förefaller det sannolikt, att inskrifternas **iul-** (**iol-**) är en skrivning för det vanliga **ikul-** (**ihul-**) och att **iuli** är ett kortnamn till sådana tvåledade namn som *Igulfastr*, *-biorn* o. a. (E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 106). Möjligen har, såsom ovan framhållits, ursprungligen varit ristat **hulfast**; i så fall avses det i svenska inskrifter mycket vanliga *Holmfastr*. — Om namnet *Asgautr* se E. Wessén, *Studier till Sveriges hedna mytologi och fornhistoria* (1924), s. 92 f., *Nordiska namnstudier* (1927), s. 82 med not 4.

Troligen var Åsgöt Åfrids make. Ristaren har, av utrymmesskäl, utelämnat den vanliga beteckningen *boanda sinn* efter namnet. Inskriftens formulering är starkt förkortad, vilket väl beror på det knappa utrymme, som stod ristaren till buds, då han utom den sedvanliga formeln skulle få plats med icke mindre än fyra namn. Samma elliptiska uttryckssätt, med hjälpverbet *let* 'lät' ensamt, förekommer även på en runsten i Färentuna hd, U 40 vid Eneby i Skå sn. Ornamentiken är rätt likartad, och sannolikt äro de båda ristningarna utförda av samme man.